

5

М

АЛАДНЯК

1930

МЕНСК

5 = 1 А 1 1 1

	<i>Бал.</i>
Змітрок Астапенка. Ноч на станцыі Негарэлае	3
Барыс Мікуліч. Цагельня (аповяданьне)	9
Уладзімер Хадька. На ўзьбярэжжы дзён (цыкль вершаў)	33
Н. Бяліна-Падгаецкі. Забастоўка (аповесьць)	39
Алесь Звонак. 1 : 2 = 2 (роман)	82 ⁶³
Ян. Скрыган. Па ручаінах	65
Алесь Зарыцкі. Грузчык (верш)	79

Публіцыстыка

Я. Ліmanoўскі. Аб культурнай орыентацыі	81
---	----

З-за межаў

Зьм. Сьнежка. На шляхох да пралетарскай літаратуры ў Бэльгіі	98
--	----

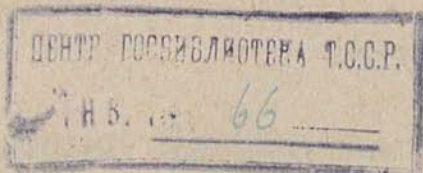
Бібліографія

Барыс Мікуліч. Васіль Каваль. „Крыніца“	102
Хв. Шынклер. Сымон Хурсік „Шляхамі навальніц“	103

Хроніка

Вокладка работы мастака Б. Малкіна

30к-3
6382

МАЛАДНЯК

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКАЯ і ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧ-
НАЯ ЧАСОПІСЬ—ОРГАН БЕЛАРУСКАЙ АСОЦЫЯЦЫІ
■ ■ ■ ПРОЛЕТАРСКІХ ПІСЬМЕНЬНІКАЎ ■ ■ ■

0 1254
ПА Д Р Э Д А К Ц Ы Я Й
ІЛ. БАРАШКІ, П. ГАЛАВАЧА, А. ЗВОНАКА,
В. КАВАЛЯ, Я. ЛІМАНОЎСКАГА, А. МОРКАЎКІ,
А. СЯНЬКЕВІЧА

ГОД ВYДАНЬНЯ ВОСЬМЫ

К Н І Ж К А
П Я Т А Я

М А Й

Надрукавана ў друкарні
„ПАЛЕСДРУК“, Гомель.
Зак. № 2371—1500 экз.
Галоўлітбел № 2103.

Ноч на станцыі Негарэлае

1. Захацелася новых настрояў і слоў

Захацелася іншых настрояў і слоў,
Скласьці думкі вясновыя ў новым парадку.
Растрывожаны гул дымавых цягнікоў
Праімчаўся з вятрамі па пыльнаму тракту.
Захацелася ехаць у дальнюю даль
Па шырокай, як сьветлае неба, краіне...
Апранаецца сад у зялёны паркаль,
І у небе віры каламугнае сіні.
Вось тады, пакідаючы станцый агні,
Патыхаючы дымам і нафтавым пахам,
Адыходзіў ад Менску бясконцы цягнік
І па рэйках зьмяістых сьпяшаўся на захад.
Бо яму усёроўна кароткі прагон
Праімчаць з паравознаю дымкаю шызаі.
І яго не ўсхваляе слова—кардон,
І ў яго на мяжы ня пытаюцца візы.
І вось гэтакім звычайным, якім і прышоў
У палі Беларусі з далёкіх лагчынаў,
Будзе ймчаць ён спакойны за нашай мяжой
І па рэйках грымець і ўздрыгваць няспынна.
Ён магутным гудком не адзін страсане
З невядомых паўстанкаў свайго падарожжа,
І ня здзівіць—на станцыі польскі жаўнер
І над станцый дзёрзка узьнесены „ожал“.
Бо яму абьякавы станцый агні,
Шмат мінуў ён іх з дымам і нафтавым пахам.
Адыходзіў ад Менску у далеч цягнік
І па рэйках сьпяшаў за кардоны, на захад.

2. Ах, ня ў гэтым-жа справа!

Шмат я станцый страчаў у вандроўнай начы,
Але гэтай апошняй ня бачыў ніколі,
Што ўвесь сьвет падзяляе на наш і чужы
На прымежным краі беларускага поля.

За якою—інакшасьць і песен, і мэт,
 І гады праплываюць ня нашай чаргою,
 За якою другі, мной нябачаны сьвет
 І жыцьцё прамінае зусім падругому.
 Я люблю Беларусь, як каханак, як сын,
 І таму ня трываю пякельнага болю,
 Што пастаўленым слупам, дзе шэпчуць лясы,
 Падзяляецца напал радзімае поле.
 І на гэтай палове, дзе ўсе мы жывем,
 І дзе нашая доля ўзрастае, мацнее,
 Мы складаем пякельныя песьні поэм,
 Што дыктуюцца словам пахмурага гневу.
 Ах, ня ў гэтым-жа справа, што ёсьць Беларусь
 На Ўсходзе й на Захадзе!..
 Справа ня ў гэтым!
 Гэта станцыя ставіць глухую мяжу,
 Для ўсяго нявыказна-вялікага сьвету!
 І калі уяўляю, што там, за мяжой,
 Вісьне чорная ночка у колеры сажы,
 Мне шкада не аднэй Беларусі маёй,
 А падзелены сьвет неабсяжны.
 Можа ў час, калі гэтыя словы пішу
 Недзе там, за мяжой, за кардонам,
 У Эўропе, начная трывожная жудзь
 Прарываецца крыкам і стогнам.
 І для тых, хто вясьне пракладаў сьляды,
 Патэнтаваны кат і разбэшчаны вораг
 За нянависьць да іх, за змаганьня гады
 Піша чорнай рукою сваёй прыгаворы.
 Не хапае душы зьмерыць гэтую жудзь
 Аніякаму ў сьвеце поэту.
 Гэта станцыя ставіць глухую мяжу
 Для ўсяго нявыказна-шырокага сьвету.

3. Як кудры белыя бяроз

Як кудры белыя бяроз,
 Шуміць вясновы сьвежы вецер.
 На Негарэлае прывёз
 Мяне цягнік у гэты вечар.
 І потым далей ў ноч і сон
 Ў разгоне шпаркіх кілёмэтраў
 Праймчаўся зданню за кардон
 З красавіковым сонным ветрам.

І вось тады ў трывожны шум
Глухіх палёў і дум поэта
Глядзеў я доўга на мяжу,
Мяжу зямлі шырокай сьвету.

Вось там, пад лісьця сонны звон,
За колькі шпаркіх кілёметраў
Ўрываюцца цераз кардон
Савецкія начныя ветры.

Ляцяць бяз візы ў поля гладзь
Да польскай дальняе Варшавы
Чужым штандарам расказаць
Пра гордасьць нашую і славу.

Лятуць, мінаючы вагзал,
Вартуючы начную цішу,
Каб даць натхненьне і запал
Асуджаным глухіх Лукішак.

І там далей, праз ноч і жудзь
І неабсяжныя дарогі
Ў палац міністрам прынясуць
Начную хісткую трывогу,—

Што па фабрычных гарадох
Расьце пажар нямых ваколіц,
Што ноч над зьмеямі дарог
І што на крэсах непакойна.

Праймчаць у ночнай сіняве
Над Мусаліні, рымскім папай,
І зноў напамняць, што сусьвет
Падзелены мяжою напал.

4. Мне прысьніўся чорны сон

Звоніць лісьця
Крутазвон.
Мне прысьніўся
Чорны сон...
Сон патайны,
Як паданьне,
Нязвычайны
Чорны сон.
Ў стоме соннай
Дрэў, травы
Ходзіць звонны
Красавік.

Над гушчарам,
Над папарам
З ноччу ў пары
Маладзік.

І пад шастань
Лісьця звон
Паімчаўся
Смутны сон
Ў вэлюм сіні
Па краіне,
За даліны,
За кардон...

5. Далёка недзе за мяжой

Далёка недзе за мяжой
Я бачыў—ночкай гэтай весьняй
Сядзіць за хмураю сьцяной
З глыбокай думкаю профэсар.

Пад шум прыцішаны вятроў
Ён самаўпэўнены і горды,
Атругу новую знайшоў,
Што бліскае ў яго рэтортах.

Прад ёй—нішто і льюізіт!..
Яна—найлепшая ў паходзе.
Аб ёй складзецца жудкі міт
Для эр наступных і стагодзьдзяў.

Яна задушыць гарады,
Краіны, дзе расьце змаганьне,
І людзі ўкленчаць ад жуды
Ў сьмяротным золаце туману.

Яе паклічуць, і яна
Пальлецца рэчкаю з балёнаў
На травы ціхія палян
І на вайсковыя колёно.

Яна прыймчыць разлом і жудзь
І распачы халодны воцат.
І зноў колёні ўзьнясуць
Штандар пакутны пераможца.

А з рэшты, будзе ўсё адно—
Каму прадасьць яе профэсар.
Ён заўтра стане за сьцяной
Глухіх вайсковых міністэрстваў.

І вынаходка пойдзе ў ход,
 І зробіцца таемнай зброяй
 Ў агідны воражы паход
 На край, што недзе за мяжою.
 І я вось бачу, як плыве
 Сьмяротны газ, за ім—бязьлюдзьдзе...
 І людзі валяцца ў траве,
 І рвуць атручаныя грудзі.
 За батальёнам батальён
 Мярцьвее, жудасны, бяствары...
 І сьмерцю харкае балён
 Ахутаны атрутнай хмарай...

Вятры павеялі ізноў,
 І вось расплыўся, зьнік профэсар..
 Агнямі белых ліхтароў
 Гарыць савецкае паўпрэдства.
 У горадзе варожым ноч,
 Кваталы сьпяць у дымцы шэрай.
 Мігцяць выразна за вакном
 Паўпрэд і постаць дып-кур'ера.
 І весткі дыпкур'ер прынёс
 З свае далёкае краіны,
 Што ў краі сосен і бяроз
 Шточас гучней гудуць машыны.
 А ветры гойсаюць ізноў,
 І ноч па вуліцах імкнецца.
 Агнямі белых ліхтароў
 Гарыць савецкае паппрэдства.

6. Бачыў я далёкую Варшаву

Гэтай ночкай сіняй, кучаравай,
 Пад лістоў красавіковы звон,
 Бачыў я далёкую Варшаву,
 І над ёй—вялікі, чорны сон.
 Я ляту ўсё вышай, вышай, вышай
 І гляджу, як на грудзёх зямлі
 Сьпяць на захадзе агні Парыжу,
 І Варшавы сьцены паляглі.
 Сьпі, Парыж! Сьпі, чорная Варшава!
 Край начэй і чорных турмаў, сьпі!..
 Гонар ваш і змрок агіднай славы
 Адгараць у сурмах барацьбы!

Час 'шчэ выйдзе ў грозных боек поле,
 Час разломаў буйных і навал,
 І гудкамі гарадзкіх ваколіц
 Праімчыцца ваш дзевяты вал.

Праімчыцца нячуваным госьцем...
 — Хто прыгнаў? Навошта? і адкуль?..
 І напоіць сэрца гневам гострым
 Даўніх крыўдаў, зьдзекаў і пакут.

І тады, зламаныя імпэтам
 І віхром разьбітыя нашчэнт,
 Вы адказ дасьце ўсяму сусьвету
 За жуду бяскрайнюю начэй.

Сьпіце-ж покуль! Сьпі, Парыж, Варшава!
 Край начэй і чорных турмаў, сьпі!
 Гонар ваш і змрок агіднай славы
 Адгараць ў маланках барацьбы!..

7. Цягнікі гримелі

Цягнікі гримелі ды імчалі
 Пад лістоў красавіковы грай.
 Разам з сонцам залацелі далі,
 Загараўся раніцаю край.

За вакном міналі кілёметры
 І з палямі роснымі плылі.
 І шточас мацней сьпявалі ветры
 Пра вясну, пра радасьці зямлі.

Што Бэрлін! Што чорная Варшава!
 Разам з сонцам зьнік халодны сон.
 Наша доля сьлее з нашай славай
 Ў віхраваньні гэтых сьветлых дзён.

І таму, у дні трывог і буры,
 Родны край мой, творца і поэт,
 Я вітаю звонкія віхуры,
 Што агорнуць песьнямі сусьвет.

І цябе вітаю, край машынны,
 Што да нас прыносіцца цяпер!..
 З добрым раньнем, вольная айчына,
 Аванпост СССР!

Май 1930 г.

Цагельня

(Апавяданьне)

Зьвяно першае

Вестка прыбегла нечакана, дужа зьнянацку.

Тамаш, не даехаўшы да хаты,—так карціла падзяліцца навіной,— зьлез ля кума з калёсаў і пастукаў у вакно.

З пацёмку—ішоў ужо адвячорак—глянула спачатку на яго ба-рада, а потым за плямай туману халоднай шыбіны вымаляваўся і твар Сьцяпана.

— З мястэчка?

— З яго, братка. Навіны прывёз дужа цікавыя—цагельню на нашай гары будаваць будуць.—Сьцяпан аж адчынiў вакно.

— Цагельню будаваць?

Тамаш сабраўся адказаць, але ягоная жаробка, нечакана для гаспадара, пасігала па вуліцы.

— А каб цябе!..

— Тпру!

І потым вярнуўся, хукаючы на пальцы.

Быў марозны адвячорак. Голья кляны журботна чапляліся за празрыстае неба. А з-пад ракі насядаў малаком цяжкі туман і загор-тваў, як рушнік, далеч.

На канцы сяла жалобна скавытаў сабака, якога, відаць, швыр-ганулі нагой, і раўла на нейчым таку арфа. З аселицы пахла капусным качарэжжам і мокрым чабаром.

Мароз ямчэў к начы.

— Зайдзіся ў хату,—сказаў Сьцяпан:—абарэйся хаця.

Тамаш матануў галавой:

— Ды дзякаваць, трэба да дому. Селядцоў на вячэру купіў!

Кум пацікавіўся:

— Дорага плаціў?

— Ня дзешава-ж... Восемдзесят капеек за кілу аддаў.

З-за пляча Сьцяпана высунулася Сьцяпаніха з падвязанай шчакой.

— Хай іх немач, хай! Лепш сала з фунт купіць, і прыправа будзе,—уставіла сваё слова яна.

Сказала і войкнула ад колькі ў зуб.

— Закладзі гарэлкі з лубінам, памагае,—параіў Тамаш і, развітаўшыся, паехаў да хаты.

Сьцяпан зачыніў вакно, успомніўшы пры гэтым, што трэба закітаваць лепш шыбіну, бо гатова выляцець—звініць дужа.

Потым сеў за стол, падклаўшы пад сябе правую нагу, і сказаў:

— Цагельню на нашай гары зьбіраюцца будаваць.

Сказаў і ўзяўся за бульбу.

— Адбяруць зямлю ці што?

— Ведама-ж грошай не атрымаеш, адбяруць.

— Судзіцца тады трэба.

Сьцяпан усміхнуўся, але ўсьмешка схавалася ў вусох.

— Пачакай крышку, мо' і лепш будзе...

Сьцяпаніха нечакана апяклася бульбінай і залавала.

— Якая там выгода, калі зямлю адбяруць? Тож згадае нялюдзкае.

Ён праглынуў лыжку малака, старанна аблізаў яе і паклаў на плямісты абрус.

— Косьціка можа прышыем працаваць, дурная ты.

Потым вылез з-за стала, перахрысьціўся на кут, смачна высмаркаўся, абцёршы руку аб парткі.

— А дзе Косьцік?

— З млына няма, забавіўся нешта...

— Цёнгля так, вячэра акалее, покуль есьці зьбярэцца. Ё казала-ж я, што Лявончыкава можна згадзіць на працу, дык не паслухалі—дужа да працы рупіць.

Сьцяпан зьвярнуў цыгарку, запаліў яе ад вугалька.

— Ты нічога не разумееш, бабка. Хочаш кулачкай звацца—кладзіся на печку і парабкоў наймай.

— Каб цябе жывога клалі ўжо. Сам-бы папанаваць згадзіўся...

— Мала што згадзіўся.

Ё палез на палок пыхкаючы цыгаркай.

* * *

Кожны па-свойму рэагаваў на навіну.

Востраносая Марыля ўспамінала, як гэта прыяжджалі ўлетку нека людзі ў акуларах, як разглядалі глебу і да нечага-ж дужа прыглядаліся.

Дзяўчаты слухалі яе і рагаталі, ведаючы ўсё загадзя, голасна, бо было крыху нуднавата.

У хаце было гарачна. Запацелыя шыбіны хавалі поцемак вуліцы. У мерны сьпеў самапрах урываліся староньнія гукі: сакатала пад прыпечкам курыца, сьцішана енчыла дзіцянё ў калысцы, Волька цягнула нуднаватую песню.

У Волькі доўгія вейкі і глыбокія, бы прадоньне сіняе, вочы. Яна лашчыць воўну рукой і ціха падпявае:

Ой, нічога так ня сіне.

Як сіль васілѣчак...

Марыля-ж расказвае:

— І ў яго, дзеванькі, у руках даўжэнны, даўжэнны кій...

— Дзе ты кій бачыла?

— У інжынэра, што да Дзятлоўчыка падобны.

Усе рагочуць. Танька зноў устаўляе сваё слова:

— Дык то-ж труба!

— Аге!.. Труба. Я бачыла дзірачкі.

Пачынаюць голасна спрачацца, і зрэнкі гараць хітраватымі і шалудзівымі агеньчыкамі.

У спрэчках ня відаць, як цягнецца доўгі зімовы вечар, да і праца шпарчэй соваецца пад суладны гоман.

— Бабулька, а бабулька!—кліча Волька старую Кацярыну, што пад гуд галасоў смачна заснула на пяколку.

— Што, дачушка?—усхопліваецца тая.

Волька падыходзіць да печы і кажа:

— Я ў вас прасьніцу пакіну, можна?

— Няўжо-ж не, кідай,—шырока разьзяўляючы ад пазеўкі рот адказвае Кацярына.

Дзяўчаты горача спрачаюцца, і Волька, не заўважаная нікім, выходзіць з хаты.

Ціша стаіць на вуліцы. Утканы хмарами кілім неба, здаецца, агарнуў вёску. Надоечы выпаўшы сьнег за дзень пасьпеў стаяць, і калюжыны зацягнуліся цененькім лядком.

Волька ідзе па прыціхлай вуліцы.

Ідзе, а пад нагамі хрумстае кволенька лядок, і гукі гэныя множацца ў зычнасьці паветра.

Насустрач ёй соваецца чалавек. Здалёк пазнаць яго добра нельга але відаць, што чалавек—малады хлапец, бо ён падсьвітвае.

Яны сыходзяцца.

— Волька!

Гэта Сьцяпанаў Косьцік.

— Куды гэта ты выбралася?—падыходзячы бліжэй да яе, цікавіцца ён.

— Ведама, да хаты...

Яна хоча ісьці далей, але Косьцік затрымлівае, ня пушчае.

— Ды не сьпяшайся, выпацца пасьпееш,—кажа Косьцік.

Ён трымае яе за руку, і Волька адчувае, што спрачацца дарэмна.

— Чаго табе?

Косьцік рагоча і моцна сьціскае руку.

— Вось дзе дзяўчына! Нават пагаманіць ня хоча, ці мо'...

Ён ня скончыў і зірнуў ёй у твар. Вочы бліснулі, і шчокі яе адчулі гарачае яго дыханьне. Яна паспрабавала аслабаніць руку. Тады ён абхапіў яе абедзьвюма і прыціснуў да сябе.

— Пусьці, Косьцік, да хаты патрэбна!

Ён моцна трымаў.

— Ня пушчу,—цяжка дыхаючы прашапацеў ён:—Цёнгля ад мяне ўцякаеш і на вячорцы гуляць не хацела. Памятаеш?

Волька адчула, як паволі прыліла да твару кроў, ёй зрабілася горача ў абоймах Косьціка. Яна рванулася.

— Я тады замарылася гуляючы,—адказала яна,—пусьці мяне!

У канцы Цераховіч пачуліся галасы дзяўчат, што разыходзіліся з супрадак. У начным паветры гукі набывалі крыльце і ляцелі некуды наўсцяж.

Косьцік выпусьціў яе з рук і сказаў:

— Памятай, што я на цябе крыўду, Волька, маю. Перад хлопцамі сорамна было на вечарынцы... Нейкая ты...

Яму не хапіла слова, а абражаць Вольку ён ня дужа хацеў, і яны разышліся.

Ледзь чутно сьпявае цішыня.

* * *

Матку Віталь не памятае.

Калі часам у вольную хвіліну, пад лёгкую журбу абуджэньня сардэчных струн, ён клікаў кавалкі ўспамінаў, бы разьбегшыхся гусак, тады вобраз маткі паўставаў, але вобраз быў затуманены, ахінуты срэбрапёрым вэлюмам.

Ды ў каго-ж была дрэнная маці?

Як ні цяжка біўся пульс жыцьцёвых дробязяй, як ні гнула долу, бы парубень, бярэма горнасьцяй і расчараваньняў,—яна для роднага сына была заўжды толькі маткай.

І ад яе, пэўне, у Віталя засталіся шчыльна захаваныя адзнакі журботнай чуласьці, і сьвятло матчыных вачэй адлюстравалася ў ягоных.

Яна раня памерла. Заўжды ў працы, заўжды ў хваляваньнях маткі, у якой галодныя дзеці, яна патраціла сілы, і бляклым зрабіўся некалі прыгожы твар, і сухоты надцялі жыцьцёвую нітку.

А некалі яна была маладой і здаровай дзяўчынай. І радасна было глядзець, як круцілася яна на вечарынцы з лепшымі хлапцамі наваколя.

І прышоў з салдат Антось Цераховіч, хмурны чалавек з нязьмернай моцай. Прышоў, і з тых часоў ня ўвіталіся ля яе хлапцы.

Было некалі, ды вадой сышло, адплыло ў далячынь, сьцёрлася з памяці.

А цяпер Антось страціў дужасьць, і засерабрыліся скроні.

І калі ён выпадкам вып'е, тады расьцягваючы словы, быццам прыслухоўваючыся да ўласнага голасу, будзе доўга апавядаць сыну пра мінулае.

— Ды што і казаць—страціў сілы. А ці-ж то было?.. Былі грудзі шырокія, як калоды нераўнуючы, глотка зычная, мядзяная...

Так і сёньня.

Слухае Віталь бацьку, і цяжка даць веры, што гэты сагнуты, быцвік, з хворымі ўпалымі грудзмі чалавек варочаў некалі сям'япудовымі кулямі, піў праз меру гарэлку, „гаспадарыў на славу“.

І робіцца пры словах бацькі радасна Віталю, радасна ад адчуваньня сваёй маладосьці, ад таго, што пружыцца цела нястрачанай сілай.

Паволі пльвучь думкі ў галаве.

Будзе і ён стары, будзе маладосьць далёкім успамінам, як вобраз маткі. Мо' захочацца тады і яму, перакінуўшы чарку, успамінаць адцвёўшую ружу жыцьцёвую і сумаваць, тужыць аб ёй..

Бацька расказвае, а потым ідзе хістаючыся да печы, марудна распутвае аборкі, лезе на печ і хутка засынае.

Перад сном кажа:

— Жаніцца, Віталёк, патрэбна табе, гаспадарка, бач, рушыцца...

Віталь чыніць хамут, і бацькавы словы праплываюць паўз яго вушы, як далёкі, няцікавы нікому звон.

У Віталю ёсьць свае думкі, свае згадкі, і ён цалкам заняты імі

Ціха ў хаце. Ціха і цёпла. Сьвятло газоўкі мерна цурчыць і разьліваецца навакол, паглыбляючы па куткох змрок. Ледзь чуць, як у хляве енчыць цялё. Прашапацяць па вуліцы самотныя крокі, і потым войстрая цішыня зноў апаноўвае ўсім.

„Трэба па серадзе змалаціць з капю жыта“,—думае Віталь,—„хлеба ня будзе. Мо' Апанас дапаможа“..

Храпе з падсьвістам на печы бацька, і гукі гэтыя бадай галоўныя ў нескладанай музыцы мораку.

Віталь уторквае ў сьцяну шаршатку і ідзе зачыняць вароты.

* * *

Раньнем, на другі дзень, забег да яго Апанас. Паздароўкаўся з Антосем, кінуў на стол газэты і сказаў:

— Сход трэба, Віталь. Грамадзкую думку скласьці.

Віталь латае стары кашэль, і ледзь чутно сьпяваюць у ягоных руках пруты.

— Аб чым гэта ты?

Апанас нават здзівіўся такому запытаньню і разьвёў, не разу-меючы, рукамі.

— Я-ж учора казаў табе... Потым агрэў далоньню ўласны лоб і зарагатаў.

— ...Ды запамятаў, што ты быў з Волькай!

Віталь паглядзеў на яго, а той хітравата міргнуў левым вокам і, падышоўшы бліжэй, ляснуў яго па плячы.

— Ты пра справу раней,—сур'ёзна кажа Віталь, гледзячы на кошык. Плячо крыху мрела ад таварыскай ласкі.

— Вось я і кажу, што грамадскую думку, значыцца, скласьці патрэбна... Усе каб сяляне зразумелі, што патрэбна нам цагельня, і скончана справа, што дзяржава...

Віталь адкінуў кошык. Той мякка чмякнуўся аб падлогу і ківаецца з боку на бок.

— Ціха ты!—з нейкай нават злосьцю пракрычэў Віталь:—Дзе ваш розум толькі, га? У лазьні пакінулі, ці што? Поруць гарачку ды й толькі. Замест таго, каб пагутарыць з мужчынамі, як сьлед, вы самі вэрхал узьнімаеце...

Апанас шырока разьзявіўся.

— Як гэта мы самі?

Віталь падышоў да стала, выцягнуў з шуфляды партабак і іншым зусім голасам прапанаваў:

— Закурвай.

Яны крыху маўчаць. Матылямі ляціць пад столь дым ад цыгаркі. Антось узяў кашэль і працягвае няскончаную Віталём працу.

— Дарэмна мы гаворым пра гэта. Сходу зусім непатрэбна, пагармідарыць да вясны пасьпеем.

Атрасаючы попел, Апанас не згаджаецца.

— Але-ж пра зямлю дбаюць, вярзуць на галовы сельсавету няма ведама што. Нібыта ў гэтым мы з табой вінны...

Віталь войстра глянуў на яго, і праваліліся вочы некуды глыбока-глыбока.

— Хто-ж так кажа?

— Сьцяпан, прыкладам...

Нейкая вёрткая, бы вавёрка, усмешка прабегла па Віталёвым твары.

— Ээ, браточак, старая пагудка на новы капыл,—сказаў ён.— Яму заўжды горш за ўсіх.

Апанас кінуў цыгарку, наўздагон ёй плюнуў і расьцёр плявок ботам.

— Ну, а як-жа з зямлёй?

— Відаць, і сваю баішся страціць,—сьмяецца Віталь, і чырванее ад слоў яго Апанас.

— Куды ты палез толькі!..—І зьмяніўшы тон, дадае:

— А калі і так?.. У мяне сям'я, сам ведаеш...

— Ну, вось так-бы і казаў: шкада ўласнай зямлі, а то ходзіць вакол, як мядзведзь ля вульля.

Апанас страчвае роўнавагу.

— Ідзі ты, братка, к манаху... Пэўне табе з Волькай не пашанцавала, што ты злуеш на ўсіх...

Антось, які маўчаў дагэтуль, пытаецца, лыпаючы на сына чырванаватымі каменьчыкамі зрэнак:

— Чаго ты, сынку, сьмяешся з людзей? Ведама, зямлю аддаваць засеяную ня кожнаму хочацца, дзе гэта бачылі?..

— Ды ня ў гэтым справа, зямлю за канавай прырэжуць, так не пакінуць. Але тутака іншая нейкая політыка гладышамі вядзецца, не чага яны дабіваюцца.

Антось матае галавой.

— Як пабыў ты, сынок, у горадзе, дык нешта разумна гаварыць пачаў.

Апанас зарагатаў.

— Правільна, дзедку, кажаш! Нешта засела ў яго нялюдзкае, клёпку з галавы выперла.

І зварачваючыся да Віталя, пытае:

— Якая-ж у іх політыка?

Віталь крыху падумаў, зноў пачаў закурваць.

— Памятаеш было: неяк пад Краснаўкай... Ня ведалі, што за лесам белыя, а ткнуліся, і пачалося, памятаеш пачалося... Га? жарка біліся.

* * *

Маразы канчаткова авалодалі зямлёю.

Ужо ня хрумсьцелі пад нагамі льдзінкі ў калюжных, ужо ня відаць было ў расьселянах іх вады.

Раньнем і вечарамі барвянцовым дываном усьцілалася неба; раньнем дыван быў на ўсходзе, увечары—на захадзе.

Гэта падобна на казку. На казку пра дыван-самалёт, які пералётваў небам.

Сьнег намагаўся ісьці. Але быў яго поступ дужа няпэўны,—відаць, баяўся ён, каб не зьвярнулася, чаго добрага, восень, і каб сонечны нож гільётыны не заблішчэў над ім.

Але сённячы сьнег ападае густымі, катлатымі лапкамі. Ён кладзецца на стрэхі будынкаў, на гароды і вуліцу, на платы і азяроды. Заслона сьнегу дужа густая, і яна рухаецца. Таму з-за яе нічога ня відаць.

Нават крыху цяплей. А галоўнае: ня бачыш мёртвых маршчакоў мёрзлай зямлі, і мякка ступаць нагам.

Сьнег! Сьнег!

І зімовы, мармуровы адвячорак!

Белыя пухнатыя сьняжынкі—гэта лёгкія казкавыя здані.

Ці не пра іх складзены наіўныя і сьмешна-чароўныя казкі для дарослых і малых?

Віюцца сьняжынкi ў суладным танцы, і здаецца—няма канца фігурантым і нязьлічоным варыяцыям іх.

Няма нічога на сьвеце, як толькі гэтыя сьняжынкi-танцоркі на вялізарнай сцэне.

Уздоўж вуліцы ідуць Тамаш і Сьцяпан.

Апошні пыхкае люлькай, але ў яе папалі сьняжынкi, расталі, і люлька пагасла.

Ня глядзячы на гэта, Сьцяпан старанна смакча яе і нічога не разумее.

— Нешта ня курыцца, ліха на яе,—кажа ён.

— Ведама ня будзе, макрата... Яны ідуць паволі і ім прыемна ад ласкавых датыканьняў сьняжынак. Вось сьняжынка ўпала на Сьцяпанаў нос, пераапрунулася ў кроплю, перабегла на кончык носа і завандравала ў вусох. Гэта адчувае Сьцяпан і таму абцірае рукавом кажухка вусы.

— Ну, як там з цагельняй, мо' чуў што новае?

— А ліха іхнім дзеткам, будаваць будуць.

Моўчкі ідуць далей. Потым Сьцяпан гавора:

— Так што трэба, каб за зямлю пасварыліся, выгода для нас будзе.

Тамаш многозначна чмыхае носам.

— Шусьцёр ты, кумок, як голка... А потым, кажаш, першаму адцурацца зямлі, каб пашану мець?

— Дзе тая пашана, абы Косьціка прымацаваць,— адказвае абыякава неяк Сьцяпан.

Тамаш раптоўна ажывае.

— Ладны ён у цябе, кумок, падняўся... Такі гаспадар, што аж любасьць глядзець на яго. Пэўне, з Волькай равесьнікі?

— Яно-ж так, равесьнікі. Растуць, на лес глядзячы.

Ён абмацвае пальцамі кажух і адчувае, што той здаравата замок.

— Кажух, відаць, папсуецца...

— Макрата!..

Каля Тамашовай хаты яны на колькі хвілін затрымоўваюцца.

З двара брэша сабака, бразгаючы ланцугом.

— Зойдам, пакурым.

— Не, на вячэру трэба рушыць.

Тамаш дзвіцца:

— Вось ад жонкі баіцца адстаць, спаць яшчэ рана, нацацкацца пасьпеш...—За Сьцяпанаў каўнер пабег вузенькі струмок талай вады і войстра заказытаў сьпіну.

— Ды я-ж стары, дзе там з жонкай асабліва бавіцца будзеш? Зойдам, ці што...

Скрыпяць весьніцы. Яны тукаюць у сенцах, абтрасаючы сьнег. Тамаш ловіць у цемры клямку.

А на вуліцы цішыня. Толькі ападае сьнег. Засьцілае белай сарвэткай усё паабапал.

Сьнег. Сьнег.

І зімовы вечар у таемнай урачыстасьці.

Зьяно другое

Яшчэ сьпіць зямля і сьніць прыгожыя сны.

Але ўжо хутка абуджэньне. Яно чакаецца кожную хвіліну. Таму і сны гэткія дзівосныя—яны бываюць перад просыпам.

Ужо пасіненлі сьнягі. Бы мыльны пухір, набух на рацэ лёд. Каляіны на вуліцы пачарнелі, зрабіліся глыбчэйшымі і заразілі навокал сябе сьнег.

Вы думаеце, што гэта не вясна?

Ну, дык пасачэце за настаўнікам Рыгорам.

Яго арліны нос—ён ім дужа ганарыцца—паволі пакрыўся дробненькімі чмураваценькімі кропачкамі. Гэткія-ж „вясняначкі“ пабеглі з носу па ўсім твары і прынялі выгляд дужа соліднага шмацкроп'я, якое ня цяжка адшукаць у любым дзіцячым шпытку.

Вучні Рыгора прынеслі ў школу вялізарны пук вярбы з белымі пяшчотнымі пукаўкамі. Некалькі галінак паставілі ў шклянку з вадой—гэта для „досьледаў“, а некалькі, перавязушы шпагацінай, наляпілі на сьцяну і крыва вывелі пад імі:

„Вярба“. Гэта „колекцыя“. І вы ведаеце—цікавыя здарэньні робяцца з настаўнікам. Учора на лікпункце ён так выразна пазіраў у вочы сваёй вучаніцы, Талькі Шастаковых, што намагаўся было скланяць дзеяслоў і дужа дзівіўся, калі ён... не скланяўся.

Потым густа пачырванеў і з хватам „старога пэдагога“ хуценька, хуценька перайшоў на лічэньне.

І калі доўгарукі Самусь усё-ж запытаўся:

— Якога-ж гэта роду „кахаць“, таварыш настаўнік?—

Рыгор, каб адчапіцца хаця, кінуў:

— Усіх радоў..

Такім чынам, учарашні вечар Цераховіцкага лікпункту зрабіўся гістарычным; новыя горызонты адчыніліся перад лінгвістамі.

Пасьля заняткаў ён—настаўнік Рыгор—падышоў да Танькі і ціха сказаў:

— Пойдам пагуляем.

Танька моцна, падзявочаму зарагатала, і кончыкі вушэй прыкметна заружавелі.

Яны пайшлі на вуліцу, і іх агарнула сакавіковая цёплая ноч.

А Самусь, нахлабучыўшы віславухую шапку, затрымаўся крыху ля школы, зьмерыў адплываўшыя ў змрок постаці вокам, неяк асабліва зычна сьвіснуў і падумаў:

— Вось табе і „ўсе рады“... Нябось, Танька закапыліць цяпер.

І борзда пасігаў у другі бок.

Ноч зьменьвала сваю апранаху.

Сінь паволі пачала чэзыці, а паплылі па небе валвы хмар.

Ноччу ішоў цёплы дождж і песьціў сваёй цяплынёй заляжалы сьнег.

* * *

Гарластая дзяўчына моцным голасам сьпявае „Страданьне“, і піскліва ёй падпявае гармонік.

Часам гармоністы Васіль пахісьнецца, страсане з воч кудзер, і тады ракочуць гармонікавыя галасы, і голас дзяўчыны робіцца яшчэ больш рэзлівым, і нельга ўлавіць раптоўных перагібаў мэлёды.

Пад гармонік і песьню танцуюць дзьве дзяўчыны. Танец дужа не складаны, але дзяўчаты выконваюць яго сур'ёзна, бо адчуваюць на сябе шматлікія позіркі.

Вячорка распачалася даўно.

Усе замарыліся, і таму прыемна адпачыць, паглядзець, як гуляюць іншыя.

Віталь сядзіць са старэйшымі і вядзе гаворку.

— Чаму ты, Віталька, ня гуляеш?—пытаецца ў яго старая Кацярына.

Той сьмяецца, і гараць вочы, бы ракеты, задзёрыстымі агеньчыкамі.

— Нешта, цётка, ня ўмею, не навучылі мяне.

Кацярына недаверліва качае галавой.

— Жартуеш, галубок, ня іначай. Гэтакі здатны хлапец і гуляць ня можа. А ты ідзі ды паспрабуй, ахвотніцы на цябе знойдуцца.

Тамаш устаўляе сваё слова:

— Ён да дзяўчат ня руп, а да працы здацен. Бач, як гаспадарку вядзе. Не глядзі, што ў горадзе вучыўся доўга—не адвык.

— Ды дзе тая гаспадарка, вы, пэўне, кпіце з мяне,—з гонарам і разам з тым дакорліва кажа Віталь.

— Ого! Адзін усюды спраўляецца—і ў полі, і ў заробках, і каля хаты. Потым-жа бяз жонкі цяжкавата.

Гармоністы зноў заграў вальц, і пары зноў замітусіліся па хаце, разносячы пах поту, прытоптваньне і пыл.

— Скора кіну гаспадарку, на завод пайду,—сказаў Віталь.

Сьцяпан не дачуў апошняга і, нахіліўшыся да яго, запытаўся:

— Чаму гэтак?

Віталь на яго зірнуў ды ўспомніў, што ходзяць вёскай весткі пра Сьцяпана нязручныя, але задзёрыстасьць нейкая апанавала ім, і ён моцна, каб перамагчы вэрхал, паўтарыў:

— На цагельню пайду.

Раптам на Сьцяпанавым твары забегалі хітрыкі, і вырастаюць у ваччу пыталнікі.

— Ааа! А ці зручна будзе члену сельсаветнаму ісьці туды? Гэта-ж супроць вёскі, значыцца...

Яго нехта папрасіў закурыць.

Грамышоча гармонік, і адлічваюць тахты ногі хлапечыя.

У хаце дужа горача.

Віталь вышаў у сенцы, абалёрся там аб дзьверны вушак, закурыў і пазірае ў змрок двара.

— Вось куды загібае Сьцяпан Ня здолее ў кола кій ваткнуць,— кола моцнае—у трэскі паробіцца кій, ён-жа з трухляцінкай.

Яго нехта крануў за руку. Ён шпарка павярнуўся і ўгледзеўся ў цему. Вочы сустрэлі бліскавічны зірк Волькі.

— Чаго ты ўтаропіўся ў поцемак?—пытаецца яна.

Віталь кінуў недакураную цыгарку і ўсьміхнуўся. Усьмешкі Волька ня бачыць, але выразна адчувае яе.

— Тлумна ў хаце, вось я і вышаў на паветра вольнае, ды нешта задумаўся.

Яе рука шукае ягоную. Яны сустрэліся, і моцна сьцяў Віталь Вольчыну руку.

— Аб чым-жа ты думаў?

— Ну і сьледчы з цябе!—рагоча Віталь:—Усё ведаць патрэбна... Ведама-ж справы...

Ён прыцягвае Вольку да сябе. Яна ўжо блізка. Ён адчувае, як высока ўздымаюцца яе грудзі.

Віталь углядаецца ў твар, і здаецца яму, што крынічыць Волька жаднай адданасьцю. Ён песьціць касу, гарачую шыю, і хочацца яму схапіць яе ў абоймы, несці песьцічы, несці без канца, пакуль будзе змога.

У дзьвярох вырастае Апанасава постаць.

— Віталь, хадзі сюды!

— Чаго?—нездаволен той.

Апанас цьвёрда адказвае:

— Справа неадкладная ёсьць, хутчэй.

Прыемнасьць зьнікла, і павалока спаўзае, губіцца з вачэй.

Віталь пайшоў у хату, і засталася Волька адна. Ёй прыкра, што ён кінуў, што нават не сказаў чакаць.

Яна ідзе ў хату, падбягае насустрач Косьцік.

— Дазвольце вас ангажырмаць, мамэзь-таварыш!

— Эх ты, немец!—кажа яна:—пойдам, што-ж...

І яны танцуюць.

* * *

Райвыканком змяшчаецца ў панскім палацы.

Высачэзныя стромкія колюмны трымаюць белую некалі, усю ў фантастычных барэльефах столь, і сьвятло пад ёй нейкае цьмянае—яно родзіць сьвятлосьцені.

У калідоры, дзе захаваліся ‘шчэ пачмурэўшыя ад часу гардзіны, ад якіх кладуцца на сьцены і падлогу гразкавата-кармінавыя паўцені, б’е гадзіннік. Паволі ў прыцішаным паветры вырастаюць мінорныя бомы і спакваля канаюць, пакідаючы на момант цененькі водгалас.

Недзе, у дальнім пакоі, цокае машынка, ды сэкратар, затрымаўшыся над поштай, насьвітвае арыю з „Сільвы“, штохвілінна фальшывячы.

Гэта ўсё—і бомы гадзінніка, і аднастайны дроб машынкi, і вокальныя практыкаваньні сэкратара райвыканкому—далятае за дзьверы пакоіку, на якіх адным ражком павісла дошчачка:

Р а й к а м г а с
Зачыняйце дзьверы.

У пакойчыку ёсьць яшчэ людзі.

За сталом, пад вялізарным партрэтам Клары Цэткін упрыгожаным ельнікавым вянком, з якога абцярушчылася ўсё зяленіва, сядзіць сярэдняга росту чалавек і нешта старанна піша.

І што асабліва цікава ў чалавека—гэта ягоная галава, качанападобная такая, з маленькімі мышынымі вушкамі.

Чалавека клічуць: Пятрусь Цэйка.

Яго пасада: загадчык гэтага пакойчыку або райкамгасу.

Заняткамі да рэволюцыі было...

Стоп машына!

Гэтага ніхто ня ведае, а хто здагадваецца, дык да таго стасуецца надпіс на дзьвярах: „Зачыняйце дзьверы“.

Таварыш Цэйка піша. Перад ім стаіць Косьцік і асьцярожна чмыхае носам.

— Таварыш Цэйка,—пачынае ён ужо ў пяты раз.

Той нават вухам не шалохне.

Косьцік пачынае ўжо злаваць і пра сябе моцна прабірае Цэйку. І нібыта загадчык чуе гэтую лаянку. Узьнімае голаў, і звычайныя вочы афарбоўваюцца цяплынёй, і рот распаўзаецца ад прыветнай ухмылкі.

— А, гэта ты, Косьцік? Здароў, здароў! Што ў вас чуваць?

На стэрэатыпнае пытаньне заўжды гатоў адказ:

— А нічога, усё па-старому.

— Таварыш Цэйка, бацька вас... значыцца, каб вы прыехалі да нас,—блытаючы кажа Косьцік.

Ухмылка зьнікла, і вочы зашклелі на момант, быццам, глядзіць Цэйка ва ўласнае нутро ды вырашае важнае пытаньне: паехаць ці не?

— Дужа патрэбен?.. Бачыш, браток, нязручна неяк мне часьцяком у вас быць...

Косьцік яго пераконвае, і Цэйка робіцца лягчэйшым.

— А вы нібыта да настаўніка заехаліся, наконт пабудовы школы ў нашай вёсцы,—асьмялела кажа Косьцік.

Доўга думаць ня прыходзіцца. Цэйка згортвае са стала паперы, адпівае глыток вады са шклянкі і рашуча кажа:

— Ну, добра. Запрагай коні!

Месца пад портрэтам Клары Цэткін вольнае.

* * *

Ужо стаяў сьнег. І зьнянацку вяртаюцца маразы, але ўжо вясна засваволіла на гонях, перайначыла зімовую няўтульнасьць.

З мястэчка да Церахаўскай гары бальшака не пазнаць: чыняць брук, укопваюць сьвежыя слупы, блішчыць зырка-барвянцовым адценкам дрот на сонцы.

Ужо прыйшлі муляры. Сярод рабочых яны дужа паважаюцца за тое, што здольны выганяць у дзень грошай багата, што скоса пазіраюць на астатніх і што галоўнае—дзеінічаюць заўжды разам.

Віталю выпала працаваць з Назарчуком, пажылым мулярам, які добрую чвэрць стагодзьдзя працаваў на будоўлях.

З першага-ж дня нешта нябачнае злучыла іх у сяброўства. Мо, гэта здарылася таму, што Віталь уважна слухаў бясконцую гаворку старога муляра, ніколі ня спыняў яго, і гэта прышлося дужа да спадобы Назарчуку.

Віталь-жа прыглядаўся да гэтага чалавека і разумеў:

Прайшоў чалавек жыцьцёвыя шляхі, і багата на шляхох гэтых было крыўды і расчараваньняў, было багата катаржанскае працы і барацьбы за кавалак хлеба, калі пасья забастовак прыходзілася аббіваць парогі кантор і атрымоўваць з большага ляконічны адказ:

— Працы няма!

А дома памірала ад сухотаў жонка, і згаладалы сын Юрка сустракаў яго заўжды адным і тым-жа:

— Баланку плынёс?

Абцугамі здаўлена сэрца, але прамінуць холадна такую маленькую просьбу, гэтыя нясьмелыя, з аграмаднай спадзейяй словы не хапала моцы, і ён браў Юрку на калені і, робячы высёлым твар, казаў:

— Баланкі балабайка ўвезла.

— Куды?—расчаравана пытаўся Юрка.

Смылела сэрца, але трэба было жартаваць, хоць жарты гэныя былі згусткамі крыві.

— Далёка, Юрка, адсюль ня відаць...

— А мы зловім балабайку, татка?—вёў сваё маленькі сын.

— Ведама-ж зловім.

І праходзілі дні, як халоднае скляпеньне, як ланцуг адчаю, спадзей і галадаваньня.

А потым памерла жонка.

За вакном плакалі бярозы, і ціха дзынкала залатаная анучай шыбіна.

Роспачна падмігвала сьвечка ля лавы, на якой у апошні раз расьцягнулася адпачыць жонка.

Плакалі бярозы беланогія, плакалі простыя сэрцам суседкі.

Толькі ня плакаў Назарчук: ня было сьлёз, ня было, бо выплакаў сэрцам, і вастрэй, настойлівей смылелі сардэчныя струны.

Гэта расказаў Віталю стары муляр.

* * *

Ідзе Назарчук золкам насустрач сонцу і гудком.

Наддзённыя цені хаваюцца ў складках браваркі, а браварка-ж дужа старая, такога-ж веку, як і чалавек.

Зморшчынкі ўслалі лоб, і яны—гэтыя зморшчынкі—дужа падобны на складкі браваркі.

Ён, як звычайна, нясе пачарнелую ад часу пляцёнку з рознымі нямудрымі струмэнтамі, і постаць Назарчука гойдаецца ў тахт хады.

Ад гуду гудка конвульсыямі прачынаецца местачковая вуліца, і Назарчук бачыць гэтае абуджэньне і радуецца, што першым вітае раньне.

Потым ён ідзе полем, сьцяжынкай, што бяжыць ля бальшака, і разважае сам з сабой.

І калі ён прыходзіць на месца пабудовы, туды, дзе на высачэзным шасьце ляціць у вышыню, адваёўваючы ад неба прасторы, чырвоны сьцяг-сокал,—хавае сваю пляцёнку паміж цаглін і бярэцца за кельню.

— Дзядзька!—гукае яго Віталь,—замазваючы цэмантам падмурак:—Сёньня сход будзе.

Назарчук паварочваецца да яго, захінае далоняй вочы ад сонца, пытаецца:

— Пра што-ж гэта?

— Абіраць комітэт рабочых будуць.

Дзень ідзе за сонцам, і да канца працы людзі дужа замарыліся, бо вясновы дзень вялізны, ды і сьпека ўжо адчуваецца выразна.

Вось і рэшта.

Вось і на сход сабраліся. Разьмясьціліся варухлівай, рознафарбнай дугой. Чакаюць сходу.

Віталь прымайстравяўся сярод моладзі і слухае спрэчкі.

— А я мысьлю, што трэба Кітаю нос падцерці,—кажа шырока-твары малады хлапец.

Яму супярэчыць другі, выкладаючы думкі свае роўненька і дужа проста:

— Нічога ты, братка, у політыцы ня кеміш. Тутака зусім інакшую лінію гнуць...

Але бяда менавіта ў тым, што апошні таксама не разумее добра гэтай „інакшай лініі“, і Віталь умешваецца ў спрэчкі:

— Кітайскія генэралы, за якімі стаяць ангельскія і японскія буржуі, баяцца росту нашай дзяржавы і хочуць ваяваць з намі. А мы вайны ня хочам, бо цяжка нам ваяваць,—нам трэба будаваць сваю гаспадарку...

Опонэнт шырокатварага ў згодзь нахіляе голаў і, зварочваючыся да апошняга, упэўнена кажа:

— Ну, а што я табе казаў?

— Эт, ужо ты скажаш,—ухіляецца ад далейшых спрэчак шырокатвары.

Малады сьлэсар штырхае Віталю ў бок.

— Зірні, баба якая ладная, што агонь той...

Віталь глядзіць у напрамку да стала і бачыць сярод інжынэра, дырэктара, партыйцаў з мястэчку маладую дзяўчыну ў гарадзкім гарнітуры.

— Хто гэта?

— Гэта, браток, тэхнік у спадніцы, учора прыехала...

Сход распачаўся.

Гаварыў кіраўнік працамі, і разносіўся шырокай хваляй зык яго голасу, і закалялі словы яго простыя сэрцы рабочых.

Віталь-жа, слухаючы прамоўцу, сачыў за незнаёмай дзяўчынай, і сьпявалі тоны душы, бы вясновыя прамені сонца, бы шolah ледзь чутае гліцы.

Нядоўга цягнуўся даклад, і нарэшце абіраць рабочы комітэт пачалі. Гаварыў профбюрыст і потым:

Зварухнуліся людзі і запеніліся многаротай гаворкай. Накатваліся галасы.

— Назарчука пішы!—крычэлі адны.

— Пішы Цераховіча!—намагаліся перамагчы другія.

Вынікі-ж запісалі ў протоколе:

„Аднагалосна абралі ў рабочы комітэт камбінату „Чырвоная Зорка“ наступных: Назарчука Хвядоса, Сьмялова Тодара, Цераховіча Віталія, Савіча Андрэя і Плятнеўскага Сымона.

* * *

Тым вечарам Сьцяпан ня ведаў: ці злавацца яму, ці радавацца? Засумуеш—пашкадуеш потым; радавацца пачнеш—натыкнешся на няпрыемнасьць...

На сходзе ніхто не спрачаўся, каб прырэзалі зямлю за канавай, каб за пасевы ля гары атрымаць грошы, і Сьцяпанавя афёра канчаткова правалілася.

Ён было намагаўся нешта давесьці, але Апанас, паглядзеўшы ўпоркі, запытаўся:

— А чаго гэта Цэйка да цябе прыяжджаў?

Сьцяпан ледзь не праваліў сваёй пазыцыі, ды ўмяшаўся тутакж Косьцік і адказаў за бацьку:

— Таварыш Цэйка прыяжджаў да Рыгора Паўлавіча,—і гэта не твая справа.

Настаўнік прыкметна пачырванеў, яго вочы сустрэліся са Сьцяпанавымі: з іх лілася просьба.

— Таварыш Рыгор, гэта праўда?—запытаўся Віталь.

Рыгор на хвіліну замяўся, увабраў у плечы шыю і ад гэтага зрабіўся дужа сьмешным.

— Уласна кажучы... Так, Цэйка прыяжджаў да мяне. Косьцік зарагатаў.

Хоць плян Сьцяпана і праваліўся, але сын такі ўлез на цагельню праўда, толькі чорнарабочым, але ўсё-ж неяк пашэньціла.

Спачатку чорнарабочым, потым можна...

Ну, ці мала на што спадзяецца чалавек? Гэта-ж яго права, яго ўласнасьць і каштоўнасьць.

Добра запомніў Сьцяпан словы Цэйкі на ад'ездзе, калі той, п'яны зусім, абхапіў ягоную шыю рукой і, ледзь трымаючыся на нагах, сказаў:

— Мы з табой, Сьцяпан Кандратавіч, заживом, вось пабачыш... Толькі...—Ён абмацаў кішэню і, махнуўшы дакорліва рукой, дадаў:

— Толькі білецік заробім... Разумееш?

Гэта добра зразумеў Сьцяпан.

Зьвяно трэцяе

Таварыш Васілішка адарвалася ад газэты.

— Што вам патрэбна, таварыш?

Віталь зьнянацку пачырванеў, адкашляўся і запытаўся:

— Дзе тутака маё месца будзе?

Яна прыкметна ўсьміхнулася і запыталася таксама:

— А якога-ж месца вы хочаце?

—Ды вось... Я, бачыце, старшыня комітэту, толькі што ахрысьцілі... Васілішка згарнула са стала газэты, перанесла іх на другі столік.

—Вось, калі ласка, ваш габінэт... У адным выходзіць пакоі працаваць будам.

Габінэт-жа быў ня мудры: пачарнеўшы ад атрамантных плямак стол зусім пусты; толькі ўпрыгожвала яго бутэлечка і ручка. Але прывыкламу да розных прыгод Віталю і гэтакі „габінэт“ здаўся добрым, і ён заняў сваё крэсла. Спачатку агледзеў скрынкі, знайшоў у іх шалуху ад падсолнухаў, кавалачкі падзёртай паперы, каробку з-пад „Нашай маркі“. Шумна вытрас усё гэта ў кут.

У верхняй скрынцы зьлева ён знайшоў кніжку; разгарнуў яе і хуценькім позіркам аббег першую старонку.

— Гэта ваша кніжка?

Таварыш Васілішка ўсхапілася.

— Ах, я запамятала забраць яе... Давайце сюды.

— А вы дайце мне кніжку да хаты, я скоро зьвярну...

Яна хітравата бліснула вачыма.

— Вам такіх кніжак нельга чытаць, пашкодзіць працы,—адказала яна.

Кніжка была зачытана дужа, і першых старонак не хапала.

— Як яна завецца?

— Ды кінце вы з назвай! Нельга вам, і ўсё тут. Гэта „На последней черте“ Арцыбашава...

Віталь успомніў:

..Было гэта ўвосень. Маўклівай жабрачкай надыходзіла хмурная ноч. Ён ляжаў у маленькім пакойчыку і чытаў політграмату. Заўтра павінен быць залік. Прыйшоў п'янаваты яго таварыш, падсеў на ложак і кінуў яму „На последней черте“. Назву запомніў добра. І яшчэ запомніў: змоклы кудзер валосься выбіўся з-пад шапкі таварыша, і кур'ёзны цень паклаўся ад яго на сьценку.

Таварыш сказаў:

— Кінь сваю бузу, прачытай вось гэту лепш: політграмата жыцьця, браток, ня меней...

І пры выглядзе таварыша Віталю не зажадалася чытаць гэтай кніжкі...

— А. Я ведаю гэтую кніжку, прыходзілася бачыць,—успамінаючы, праказаў Віталь.

Васілішка здзівілася:

— Дзе вы яе бачылі?

Той матануў галавой: гэта былі ўспаміны, а яму не хацелася выклікаць іх. Успаміны накладваюць адлюстравак на настроі, пераапрабуюць навакольле.

— У горадзе бачыў.

Таварыш Васілішка забылася і на разгорнутую газэту, якая спаўзла са стала на падлогу, і на кампрометуючую яе кніжку ў руках старшыні працкому: ёй зрабілася весела, што сярод масы рабочых, тутака, далёка ад гораду, яна напаткала Віталю.

— Вы вучыліся ў горадзе?

— Так.

— І скончылі?

— Не, паехаў на фронт... давучвацца.

— О! Гэта добрая школа,—з душэўным, ледзь прыкметным уздымам зазначыла яна.

Яму зрабілася сьмешна ад гэтага допыту, але апошнія словы дужа зацікавалі яго, і ён уважна ўгледзеўся ў яе.

Потым Віталь зьвярнуў цыгарку. Першая запалка паламалася. Другая ўспыхнула зыркім трыкутнікам.

— Што вы скончылі?—запытаўся пасья паўзы ён.

— Будаўнічы тэхнікум,—адказала яна і моцна зарагатала:—Кінь-ма допыты, абрыдлі.

Дзюверы прапелі адвечную песню, і ўвайшоў Апанас.

— Здароў!

— Добры дзень! Што ў цябе новенькага?

Той сеў на дзіравы зэдлік і абцёр рукавом кроплі поту на ілбе.

— Хай іх немач! Ты кінуў сельсавет, дык цяпер мяне ўпраглі, а хто-ж у гаспадарцы выправіць што?..

— Так,—задумёна працягнуў Віталь. Потым войстра зірнуў на Апанаса і жвава дадаў:

— Рашы, браток, гаспадарку, прыходзь да нас, госьцем будзеш.

Панурыў Апанас голаў і ўтаропіў позірк у падлогу, нібы цануючы яе вартасць.

— Не, таварыш, яшчэ рана рашаць... Нічога з таго ня выйдзе, калі ўсе адцураюцца зямлі...

І потым хвіліну памаўчаў.

Газэтай шаласьцела тав. Васілішка. Прыцішаны гуд будавання плёскаўся ў вакно і расквечваў настроі. За сьцяной справавод канторы зычна крычаў у тэлефон.

— Вы будуйце цагельню, а мы калгас збудуем... Эх, братцы, і заживом-жа тады, як паны нераўнуючы. Вось будзе шчасьце для мяне, вось будзе праца... І пра кароўку, і пра дзіцёнка клапаціцца ня трэба будзе...

Голас яго дыхаў упэўненасцю, і здавалася, што няма прапон для гэтага чалавека.

Яшчэ нядаўна думаў з трывогай ён пра пасеў, які загіне пры будаванні цагельні, але-ж убачыў гмахі будаўнічых прац, і запелі жалейкі ў душы, і перайначыўся погляд на справы.

Бывае:—

Адчыніць вочы чалавек пасяля чмурнага сна, убачыць пасмы сонца і засьмяецца, загарыцца радасцю відавочанья.

— Ну, сып, толькі да гладышоў прыглядайся, зацкуюць.

— А мы ім, браток, зубы палічым, няхай пабрэшуць самі...

* * *

З разгортваньнем будаўнічых прац цагельнага комбінату ўсе местачковыя ўстановы і арганізацыі зьвярнулі асяродак увагі на працу сярод рабочых.

Іх—рабочых—было шмат, з усіх куткоў рэспублікі, і толькі сумесныя сходы і нарады злучалі шчыльней іхнія інтарэсы.

Райком наладжваў ячэйковыя сходы выключна на комбінаце. Прыходзілі з мястэчка партыйцы, аглядалі работы, захапляліся абхопам іх, і пасяля гэтага сходы праходзілі з уздымам, дужа працаздольна.

І хто-б гэта толькі думаў, што шырокі прастор палеткаў напоўніцца галасамі рабочых-будаўнікоў?

Хто-б гэта думаў, што з сьвятлом сонца заспрачаюцца вёрткія кельні, а з шолахам сасоньніку песьня індустрыі?

Парадзелі купчастыя сасонкі. Яны засталіся толькі на зьбегу гары. А замянілі іх рыштаваньні корпусоў, форпостам якіх вырастае даўжэнны, стромкі, бы галчатая вежа, комін.

Старой карчмы пры дарозе не пазнаць: палатаныя вокны, струхнелыя ад часу слупы ганку новымі замянілі, а на дзвяхрах упарта замацаваўся надпіс:

„Контора комбінату „Чырвоная Зорка“.

У пакоі заўкому зьбіраўся заўжды сход.

Але на гэты раз ён быў на дзіва шумным, напружаным, і спрэчкі былі вялікія. На абвестцы дню было: прыём новых сяброў.

Стаяў густы дым, і праз яго заслону заходзячае сонца ледзь-ледзь праторвала сабе шлях.

Сэкратар партыйнай ячэйкі, стары партыец, прашоўшы падполье, таварыш Мятлоў чытаў анкеты кандыдатаў, якіх пераводзілі ў члены, і пра кожнага падаваў сьціслыя і ляконічныя звесткі і ў падачы гэтых звестак быў увесь ён—суворы і чоткі ў сваіх звычках.

І потым, калі скончыў інфармаваць, абвёў прысутных зморанымі ад чытаньня вачыма і запытаўся:

— У каго ёсьць адводы?

Партыйцы азірнуліся адзін на другога, нібы шукаючы нешта, і дужа здзівіліся, калі гэтага „нешта“ ня ўбачылі, не знайшлі.

Ля вакна тады падняўся з лавы Віталь і захінуў сабой сьвятло.

— Дай мне, Мятлоў, слова.

— Кажы, Цераховіч.

Старожкасьць у пакоі зрабілася выразнай, акрэсьленай, бы геаметрычная фігура.

— Я лічу неабходным застанавіцца на Цэйку. Мне здаецца, што яго рана яшчэ пераводзіць у члены. Ён нешта да Церахоўскіх кулачкоў часта наведваецца.

— Не, таварышы, гэта непаразумьне,—засьпяшаўся кароценькі Янковіч, сэкратар райпрофбюро:—Мы добра ведаем таварыша Цэйку, як сумленнага працаўніка, і нават хочам яго перакінуць для працы на комбінат.

— Бліжэй да Церахоўскіх кулачкоў?—упарта запытаўся Віталь. Мятлоў пастукаў алоўкам.

— Нашто, таварышы, крык, гэткая ліхаманкаваньне. Давайце па чарзе.

Але ўжо, відаць, аргументы Янковіча скончыліся, і ён, выціраючы пот, бракнуў:

— Па чарзе, па чарзе. Тут-жа не коопэрацыя...

Нехта ўсьміхнуўся, і самотны сьмяшок растаў у паветры.

— Таварыш Цэйка, што ты наконт гэтага скажаш?

І як бывае ў такіх разох, Цэйка замяўся, і чырвоныя плямы пабеглі па твары.

— Я дам адказ на бюро...

Гэта ўсіх здзівіла, і адразу ў мазгу кожнага з прысутных варухнулася падазронасьць.

Пад позіркамі таварышоў плямы на Цэйкавым твары перааправуліся ў лілёвата-пунсовыя, і скулы ад сыцятых моцна зубоў перакрывілі яго.

— А ты нам цяпер скажы, тутакж свае,—з напорам на апошнія словы паўтарыў Мятлоў.

Цэйка рашуча адкашляўся.

— У Цераховічу засеў дробнабуржуазны погляд на справы...

Асмужаны твар Мятлова абдужыўся ледзь прыкметнай усьмешкай. Ubачыўшы гэта, Цэйка ня змог працягваць далей, і рашучасьць зьнікла, і плямы на твары пабуйнелі.

Гамонка, рогат, перашэпты запанавалі ў пакоі, і нехта нарэшце прапанаваў:

— Давайце з Цэйкам пачакаем, відаць ня ўсё гладка.

Мятлоў адным махам аднотаваў нешта ў блёк-ноце, а потым прапанову галасавалі і яна прайшла.

* * *

Косьцік чэпіцца да настаўніка:

— Рыгор Паўлавіч, яшчэ чарку за кампанію...

Той ня можа адмовіцца, бо шумуе вірамуцьцю галава, цяжкая млявасьць разьбеглася па ўсім целе. Ён бярэ чарку і, плёскаючы гарэлкай на ўласныя калені, выпівае нагбом.

— На здароўе!

Праз тваніну ён бачыць, як хіліцца да яго чырвонатвары Цэйка, і адчувае на сваіх плячох цяжкую гарачыню ягонае рукі.

— Таварыш Рыгор, ты чалавек разумны... І я чалавек з галавой, ліха селязёнкам іхнім. А вось падлезла гэтае шчанё, напаскудзіў... Праўду я кажу?

— Праўду.

— Шчанё ён?

— Шчанё..

Вочы Цэйкі мокрыя ад радасьці, бо знайшоў падыходзячага чалавека, які разумее цалком яго.

— Мілы ты чалавек, Рыгор Паўлавіч, далібог мілы... Мала таго, што ён, гад бязвусы, на фронце быў, што недавучыўся ў горадзе... Я, можна сказаць, комерчаскае скончыў, а гнісьці павінен, гібець за капейку мядзяную...

Сьцяпан вартуе ўсьмешку ў барадзе і кпліва сочыць за гэтай размовай. А тым часам, як гаспадар, гасьцінна падлівае ў чаркі і запрашае гасьцей:

— Піце, Пятрусь Сымонавіч, піце! Не зважайце на нямудрасць прысмакаў нашых... Закусвайце ды праганяйце гарэлачкай!

А левым вокам міргае Косьціку, каб прынёс новага паўлітра.

Косьцік рушыць да дзьвярэй: здаецца яму, што дзьверы далёка, далёка, і ніяк нельга дабрысьці да іх.

Выпіваюць па чарцы.

Настаўнік няпэўнымі рукамі закурвае цыгарку, і ад гэтага галава робіцца цяжэйшай.

— Пятрусь Сымонавіч, — зварочваецца да Цэйкі Сьцяпан: — Мо вы нам цэгля прыгадаеце?..

— Эх, дарагі чалавек, для цябе ўсё, але-ж сам ведаеш — няма. Цагельню вунь якую будую, шмат усяго патрэбна.

Сьцяпан асьцярожна настойвае, абмацваючы слабенькія месцы загадчыка райкамгасу:

— А вы ўсё-ж памяркуйце, у добрага гаспадара заўсёды знойдзецца..

Цэйка раюча:

— Правільна кажаш, я ўмею гаспадарыць. Некалі ў пана Тышкевіча ўвесь завод на маіх плячоў трымаўся. Вось яно як..

Косьцік прыносіць бутэльку гарэлкі. Шпокае, бы пістон, пробка.

— Дзядзька Сьцяпан, хопіць ужо, — слаба протэстуе настаўнік: — у мяне-ж заўтра заняткі зранку..

— Школа з заняткамі, Рыгор Паўлавіч, не ўцячэ, прасьпіцеся. Бяжыць вясновы вечар. Ё, здаецца, прабягае паўз тхлань хаты, дзе расьселяю госьці. Няпрыемна сьветлавокаму вечару ад чаднага водару.

Ён бяжыць на разоры палёў, бяжыць пад гару, ля якой кіпіць пры зыркх электрычных зорках магутная суладная праца будаваньня.

Яму весела паспрачацца з гэтымі зоркамі: сьвятло іх скрыжоўваецца з блакіцьцю вечара, і далёка навакол раскідаюцца сьвятлосьцэневыя дымэнты.

Ведае вечар, чым скончыцца Сьцяпанавя гасьцяваньне:

- 1) захрапіць на лаўцы загадчык райкамгасу;
- 2) ледзь золак, яго адвязуць у мястэчка;
- 3) гасьцінны гаспадар атрымае цэглу..

* * *

Волька, працадзіўшы малако, стаяла ля вакна і глядзела ў цямнеўшы прастор. Збоку, у поле позірку, урываўся асьвятлёны пас ад ліхтароў цагельні; грукат будаваньня чуўся выразней, бо было дужа ціха ў хаце.

Волька стаяла і думала.

Душэўныя рухі адлюстроўваліся на твары, бы на экране, але Волька цалкам падпала пад уладу думак, і захоўваць іх было не патрэбна.

Гусьцеў морак хаты.

Ледзь чутно пенілася малако ў гладышох, і шыпенне гэтае на-паўняла ўсю хату. На фоне будоўлі яго гукі вырасталі яскравей і акрэсьленей: яны гучнелі, спатыкаючыся з уласным рэхам.

Волька застыла ў самотнасці. Дума была простая, але дужа горная, якая раніла дзявочыя пачуцьці да болі, да конвульсій у горле.

— Здаецца, усё загінула...

Горнасьць, горнасьць.

Усё загінула... І пахкія, пшчотныя вечары, і трапёткія вусны, і ўзбураючыя кроў позірккі зрэнак.

Як вясна...

Як сон...

Як казка...

Ня вернецца болей, як леташні сьнег, як дзяцінства гульлівае..

— Справы, Волька, ёсьць, няма часу,—суха сказаў Віталь, і постаць яго зьнікла ў надыходзячым змроку вуліцы.

Яшчэ-б, здаецца, тады хвілінка,—і брызганулі сьлёзы, вырваўся стогн адчаю, крык просьбы вяляцеў з вуснаў...

Але гэнае хвіліны ня было: яна прыйшла пазьней, калі прачнуўся розум, і таму гэтая хвіліна прынесла столькі душэўных скрух.

І было адчуваньне крыўды. Крыўды на тое, што не зразумеў Віталь цяплыні вачанят і простаі просьбы прыласкаць на момант.. На адзін толькі момант. Лягчэй-бы, здаецца, было: крылы радасьці зноўку залуналі над ёй, і сэрца-б даравала ўсе папярэднія, драбнюсьенькія гэткія абіды.

А крыўды ўзмацніліся. Выраслі ў адну. Аграмадную. Шматгранную. Непапраўную. Пасьля яе—гэтай крыўды—ніколі ня вернецца шчасьце і радасьць..

Як вясна...

Як сон...

Як казка...

Волька глыбока ўздыхнула.

Па вуліцы нехта кроцьць: гукі крокаў гучна гралі па грунце.

Вэлюм змроку праявіў постаць Косьціка. Ён вяртаўся з цагельні.

— Кастусь!—нечакана для самой сябе паклікала Волька.

Той застанавіўся, прырос на хвілінку, зірнуў у вакно і падышоў бліжэй.

— Адкуль ты?

— З цагельні, ведама...

Волька загадзя ведала гэты адказ, але ёй чамусьці яшчэ лішні раз жадалася ўчуць гэтае слова—цагельня, і варожасьць супроць цагельні, жывёльная варожасьць абудзілася ў нутры.

— Скруціла яна нашых хлапцоў...

Косьцік зарагатаў, абцёр запэцканым рукавом вусны і адказаў:

— Нічога, Волька, на цябе хопіць. На цагельні таксама хлапцы добрыя, хоць-бы я, прыкладам...

Мусіць, словы Косьціка выклікалі бляклую ўсьмешку.

— Але-ж там і дзяўчаты, ёсьць,—паспрабавала яна жартаваць.

Косьцік абапёрся на агарожу, якая аблегла гародчык перад хатай.

— Такіх, як ты, няма, усе ў парткох,—з гарэзнаю дзёрзкасьцю констатаваў ён.

— Ой, ідзі ты!.. Тож згадае...

І перавяла размову на іншае.

— У суботу будзе вячорка?

— Вядома будзе,—ажыў Косьцік:—у Дзятлоўчыкавай хаце. Хлопцы з цагельні прыдуць. Будзеш гуляць са мной?

Яна ціхутка засьмяялася.

— З табой буду...

Вечар нябачнымі пёрамі асыпаў зямлю. Ціха зьвінеў конік. Гула цагельня.

* * *

Скардзіўся стары Антось Апанасаў:

— Рашыў Віталёк мой усю гаспадарку, для ўдехі кароўку толькі пакінуў, і ніколі-ж яго ў хаце няма—скурчвае нялюдзкая.

Гэта для Антося чыстае гора.

Якой ні была гаспадарка, але сваімі рукамі зрабіў усё дазваньня, бо любіў-жа гаспадарыць, бо ў жылах мужыцкая кроў б'ецца. Бывала працаваў, як вол, узводзіў будынкi: ні табе вольнае хвіліны, ні табе адпачынку, ні прысмакаў якіх хаця. А памерла жонка, і пайшла гаспадарка прахам... Ліпеў, скрыпеў, бы вербалоз над ракой, але неяк жылося, вучыў сына да апошняга...

Бывала...

Ды ці мала чага было? Усяго не пералічыш, усяго ня ўспомніш.

Але як-жа-ж без зямлі чалавеку абыйсьціся, калі пазнаў ён слодыч чорназёмнай брагі? Нельга гэтага, як ні руйнуй свае звычкі, як ні крышы прайшоўшае.

— Вось сяджу гэта я, а дзень-жа вясновы, ведама, цягнецца доўга... Няма за што рукі ўчарэпіць, няма аб чым памеркаваць галавою..

І крынічыць праз словы адчай, журботнасьць глыбокая.

Ня выкладзе Антось сыну сваіх думак, ня выкладзе, бо не зразумее той яго ўсё адно. Толькі тары-бары пацягнуцца, яшчэ і пасва-рацца, можа. Усякага-ж бывае ў такіх разох...

Апанас сядзеў і слухаў, і пад мерную журботную гаворку старога вырасталі жаданьні, беглі, спрачаліся.

І выклаў ён душу сваю перад старым Антосем, выклаў, бо верыў у шчырасць слоў і жаданьняў ягоных.

— Эх, дзядуня родненькі, не магу ад зямлі адарвацца, цягне яна мяне, душыць часам. Разам-жа з Віталём на фронце былі, ваявалі за аддай душу, галоў колькі паклалі—ня зьлічыш... У Віталю—будоўля і цагельня... Ён у горадзе вучыўся, розуму набіраўся. А ў мяне сельсавет... Ускруцілі на каршэнь мой працы багатка, а гаспадарыць часу няма... Гэтак карціць іншы раз пайсьці ды зірнуць у поле, як расьце, як сьпее, цьвіце, а дзе часу возьмеш, дзе яго возьмеш?—пытаўся.

Потым усхапіўся, закрочыў па хаце ў нэрвовай напружанасьці, і словы афарбаваліся імкненьнямі чалавечай волі.

— Надумаў я, дзядзька, калгас скалаціць, гарапашнікаў нашых аб'яднаць, з гразі выцягнуць. Мо' і заживом тады, адцураемся ад бярэмя беднасьці...

Антось недаверліва пакачаў галавою, з-пад сівых броваў сьмяшынкамі вочы бліснулі.

— Галота, братка, галотай застанеца. Гаспадарыць недапекі ня могуць, зямлю зьневажаюць.

— А ты-ж, дзядуня, родненькі мой, гаспадар спрадвечны, навучы, пакажы, як сьлед за плугам хадзіць, з намі пайдзі, слухацца будам.

Сьлязінка крышталёвая пакацілася, пабегла па Антосевым твары, і гэта сьлязінка бяз слоў непатрэбных адказала на ўсё.

...Старасьць—ня радасьць...

...Ня дужы зусім...

.. Памерці трэба зьбірацца...

— А як-жа я кіну сына? Нязручна пад старасьць...

Апанас прасьвятлеў і горача адказаў:

— Навошта кідаць. Ён на цагельні абсталяваўся, а ты з намі гаспадарыць будзеш...

Ён ня скончыў, бо бразганулі весьніцы, і пачуліся крокі Віталю. Антось зьнянацку затурбаваўся.

— Добры дзень у хату!

— Няўжо-ж, здароў!

Віталь павесіў на цьвік шапку, сеў на лаву і выцягнуў ногі.

— Замарыўся нештачка... Усё матар'ялу не стае для будоўлі, падвозка цяжкая, дык бегаем, як сабакі.

І калі ён сеў, абвёў вачыма бацьку і Апанаса, тады зразумеў, што паміж імі адбылася важная гаворка.

— Ну, кажэце, не затойвайце,—сьмяючыся сказаў ён.

Так вось у маленечкай хатцы, у якую бяжыць гуд будаўніцтва, вырасталі вялікія справы, нараджаліся гімны магутнага заўтра.

На ўзьбярэжжы дзён

(Цыкль вершаў)

1. На плённых скібах

Палаюць дні ў няспынным русе,
Ня зьлічыш іхнай чарады...
Я ўжо на зоры не маюся
І не хварэю ад нуды.

Людзьмі аплаканая восень
Ляжыць з быльлём на чорным дне...
І з кім сустрэцца давялося,
Ўжо ня прыходзіць да мяне.

Мне гэты міг зусім ня дораг,
На скібах плённага радна—
Ўчарашні сябра сёньня вораг,—
Такое нам не навіна.

Аджытаму парой суровай
Былую боль не загаіць.
Загінулі ў імгле барвовай
Ідылій фарбавых страі.

У постацях панурых лікі
Бягуць зьбянтэжана з двара...
Пад звон вятроў даўно адвыклі
Яны сьмяяцца і згараць.

Бяз жадных дум, без жаднай мэты
Вось толькі (згруджана) снуюць,
Цалуюць цень сваіх шкілетаў
І распач дзікую сваю.

Іх бачу я... Ў ружовых далях
Ім ўжо ня жыць і ня цвісьці.
То-ж зоры іхнія спадалі
Шамрэць злагоджана ў лісьці.

А як гримела бура лесам,—
 З дрыгвы узрушаных балот
 Маліліся скаваным Крэсам,
 Маліліся на панскі бот.

Выходзілі з густых амшараў,
 І як вячэрні водбліск стыў,—
 На нос узьбіўшы акуляры,
 Пісалі ўдзячныя лісты...

Складалі гімн крывавым катам
 За „родны... вызвалены край“...
 Маўчалі фабрыкі і хаты,
 Ішлі за праўду паміраць.

Цяпер вясну оркестры граюць,
 І я, адчуўшы сьпеў віхур,
 Старых варон былую зграю
 Згадаць спакойна не магу.

Яны у нашым новым садзе,
 Ліняючы, дзе ветрам тхне,
 Умеюць (клонячыся здрадзе)
 Перад людзьмі не чырванець.

І толькі ў змрок з зацятым болям
 Глядзяць ў акно сваёй журбы:
 Ім шкода ня прымець ніколі,
 Чаго ня здолелі здабыць.

Ня раз яшчэ туга паўстане
 Апошняй даўкасьцю хвілін...
 Я рады ворага кананьню
 У буйным росквіце зямлі.

І ў дзень, калі пара пакліча,
 Пад шызым колерам травы—
 Ubачу воўчае аблічча
 Усіх нябожчыкаў жывых.

2. Перад вянком трывог

Ня ўсё мы ў кроках далі сьцелем,
 І кожны з нас хоць што зьбярог...
 Ноч узняла свой чорны вэлюм
 Перад вянком маіх трывог.

Мяркую я хваробу выкрыць,
 Каб перад тлом ня падаць ніц.
 Я сам сабе раблюся прыкрым
 З крутым трамплінам таямніц.

Ў празрыстай далі цені нікнуць
 І чад растоптанай тугі.
 Але ня раз яшчэ мо' крыкнуць
 Шалёных рэчак берагі.

Трагэдыю мужыцкай лаве
 Напіша дзікая аблонь...
 Ўзірацца модна і цікавей
 На мармуровую далонь.

Мацней за ўсё каменны статуі...
 Ва ўзрыгах бур ідуць гады.
 Я доўга ў памяці нёс хату
 З зялёнай цвільлю лебяды.

Памылка гэта ня выпадак,
 Так склалася мне на раду.
 Ня дам сабе ніякай рады,
 Не акапаюся ад дум.

Мільгаюць ў вобразных віхурах—
 Масты, дарогі, вошвы стром...
 Я трапіў ў сьвет літаратуры
 Узьнёслым ціхім юнаком.

Ў поэце кожным бачыў цуда,
 А сёння (ў зьмене дзён і дзей)
 Здаецца іншы мне марудай,
 Не сустракаў якой нідзе.

У леры, бубны б'юць бяз краю,
 Каб (з бросьні выпітай смугі)
 Адзін—сяброў сваіх аблаяць,
 І нумар выкінуць—другі...

І мо' таму, што часта мару
 Пра шчырасць слоў, пра новы сьвет,—
 Мне гэта слава не да твару,
 І не па сэрцу—трафарэт.

Я знаю ўдумліваю песню—
Крыві і нэрваў стромкі лад..
... Агнём шумлівае прадвесье
Абсыпала квятлівы сад.

І ўсё-ж, бывае, ў нудных фарбах
Вядуць маркотлівыя сны
Другую частку трэцяй квадры
Роману „Сокі Цаліны“.

І там, дзе пухам вада сьцэле
Дугу услаўленых дарог,—
Ўзьнімае ноч свой чорны вэлюм
Перад вянкам маіх трывог.

3. 3 абвесьненая нарады

Вырастае ў дарозе слова
І ходзіць збродзенем ля ног...
Рагоча тэлефонны провад
Над нечай кволасьцю зьнямог.

Плывуць па небе хмары-крыгі,
Па некім месяц носіць крэп.
Здаюцца літары і кнігі
Праз зорак жоўты курасьлеп.

Тут ня ўкрадуць, тут ня стояць
Настрою сьпеўныя цуркі.
Удвору кінуў я астояць
Свае нязграбныя радкі.

Ў асьветленья далі вышаў—
І тое, што пісаў я там,
Жыцьцё напорнае калыша
Мільёнам дробных шэрых плям.

Я гэту зьяву усьвядоміў,
І крокам зглушанай хады
Ня стане сьніцца больш—на зломе
Суцень нябожчыцы-бяды.

Усхоны золатам цярушаць
Зару — нагрэтую жарству.
Даўгія моракавы вушы
Вятры базырлівыя рвуць.

Ідуць з абвесьненай нарады,
 У гаме дзён, каб першым быць.
 Зьбіваюць сонныя прысады
 Свае зялёныя ілбы.

Я думаю аўсяным полем
 Да ўзьлесся блізкага прайсьці.
 Зьвісае ліпавае гольле,
 Глыбее музыка ў лісьці.

4. На ўспыленых дарогах

За галам сьціхнулі вятры,
 І адгрымелі навальніцы.
 Мой бледны твар агнём гарыць
 Пад веямі крылатай гліцы.

Навокал сонца і мурог
 Шумяць ўрачыстасьцю багатай.
 За ўзгоркам ўспыленых дарог
 Стаяць прыжмураныя хаты.

Я берагу ім многа слоў
 Гарачых, радасных, прарочых.
 Усё навекі адыйшло...
 Старыя дні, старыя ночы.

Віхуры зможанай імгла
 Зямлю ад досьвіткаў ня засьціць...
 Хай позна радасьць ня прышла,—
 Я адчуваю сваё шчасьце.

Хай сэрца бегала ў туман
 І марыла нязбытным ў п'яне—
 Былое гордасьці рыдма
 Заплакалі ў міжгор'і здані.

Прышоў ім суджаны канец,
 І зараз (росквітам) часамі
 Заслухацца прыемна мне
 Ахрыплымі іх галасамі.

Чутно тут водгульле тугі
 І непаўторнага адчаю...
 Як перамогі нашай гімн,
 Сквіл іхнай сьмерці я ўспрымаю.

Узьняўся волат-чалавек
 І славіць рань над воўчым плачам.
 Мы гэты наш славуы век
 У песнях выбраных адзначым.

Прасторы новае зямлі
 Цвітуць-шумяць ў імкненьні дужым.
 І поля роднага кілім
 Усеялі агнямі ружы.

Яно інакшае ужо,
 Бяз кукаляў і без зьяногі.
 Ў прызначным вогнішчы крыжоў
 Гараць адвечныя быльнёгі.

Няма мяцежнаму мяжы.
 Глыбее тыханьне акордаў...

.....
 Я доўга буду пець і жыць,
 Краінай сонечнаю горды.

Сакавік, 1980 г.
 Менск.

Забастоўка

(Аповесць)

(Праця)

VI

— Не, ты зразумей мяне, корнэт, зразумей добра,—гаварыў капітан Чорны, моцна трымаючы Папова за рукаў і амаль кладучыся на яго сваім тоўстым нязграбным целам.—Як зачынiў свае вочы ўначы, дык ён, Зьмітрок,—брат мой—расстраляны, бальшавік пракляты, і стаіць перада мною як жывы. Страшна мне тады робіцца. Ой, як страшна!

— Які Зьмітрок? Хто расстраляны? І што ты глупства плячэш, Васіль?—напалову сонным голасам адказаў яму корнэт Папоў.—Ці мала было іх расстраляных у кожнага з нас? Пра гэта і ўспамінаць ня варта. Лепш вып'ем.

— Не, ты пачакай, — з упартасьцю п'янага казаў капітан Чорны. — Не, ты, брат, пачакай. Выпiць мы заўсёды яшчэ пасьпеем, а вось Зьмітра, брата майго роднага, комісара бальшавіцкага, у палескіх балотах на майму загаду расстралянага, хiба аджывіш? Аджывіш, пытаюся я цябе?

— Што яшчэ за брат такі на сьвет божы зьявіўся?—недаўменна пытаўся корнэт Папоў, які ўжо клёваў носам у стол.

Сьціхлі шумныя гутаркі. Усе прысьмірэлі, неяк інстынктыўна адчуўшы ў п'яным мармытаньні капітана Чорнага нейкую страшную праўду, якая гняце яго.

— Дык ты нічога ня ведаеш? Ты ня ведаеш, як капітан Чорны, камандзiр карнага атраду генэрала Булак-Балаховіча, расстраляў свайго ўласнага брата, бальшавіцкага комісара? І вы ўсе нічога пра гэта ня ведаеце?—гістэрычна крыкнуў ён прыціхшым белавардзейцам.—Ну дык слухайце, чорт вас забяры! Слухайце і разумеіце!

Ён дрыжачай рукой схавіў бутэльку з коньяком, прыпаў да яе горлышка і пачаў прагна глытаць агнёвую жыжку. Яго трэсла, і зубы злавесна стукалі, адбіваючы нейкі дзікі марш аб гладкі бераг бутэлькі.

— Можна ня трэба і ўспамінаць цяжкага, капітан Чорны?—ціха сказаў ротмістар Бэк.—Навошта варушыць старыя раны? Усё адно зробленага ня вернеш!

— Ня вернеш, кажаш?—перапытаў яго Васіль Чорны.—Вось у тым-то і справа, што ня вернеш! Вось у тым то і ўся трагедыя, што ня вернеш зробленага, ня вернеш!

— А ўрэшце, чорт з ім,—рэзка абарваў сам сябе капітан Чорны. І моцна стукнуўшы кулаком па сталае, ён закрычаў на ўвесь пакой:

— Вы думаеце, Яшка дурань? Мала-ж вы ведаеце капітана Чорнага! Брат мой прадаўся бальшавіком! Сабаку сабачая і сьмерць!

І заціхаючы дадаў:

— А ўсё-ж такі сьмелы быў хлапчук! Сьмелы і па свайму сумленны. Зьмітро,—казаў я яму перад самым расстрэлам,—кінь камуністых, пераходзь да нас, я даб'юся твайго памілавання. Ізноў жыць і ваяваць разам будзем.— „Што ты, брат?“ з нейкім шчырым здзіўленьнем спытаўся ён у мяне. „Гэта-ж, што ты прапануеш мне, на ўсіх мовах называецца здрадаю. А сярод камуністых здраднікаў няма“.

— Так і сказаў перад самым расстрэлам, пад рулямі наведзеных на яго вінтовак,—ціха закончыў сваё апавяданьне капітан Чорны.

У рэстаране панавала цяжкая цішыня. Толькі чутно было ціканае гадзінніка ды глухое галошаньне братазабойцы-капітана.

— Вось чаму я здаюся ўсім вар'ятам! Вось чаму я так бяспросыпу п'ю,—сказаў ён, абціраючы хусткаю вочы і цяжка падымаючыся са свайго месца.—Прапашчыя мы ўсе людзі, і адна ўцеха нам застаецца ў бутэлечцы. Корнэт, заказвай яшчэ бутэльку коньяку!

Зноў зьявілася на сталае новая порцыя спіртнога пітва. Ізноў напоўніліся да берагоў шклянкі.

— Князь, зачыняй сваю крамку,—сказаў Паўлу Пятровічу ротмістар Бэк.—Нікога чужога ня ўпускай больш у рэстаран, ды і сам да нас прысаджвайся. Піце, весяліцеся, панове офіцэры! Я за ўсё плачу сеньня!

І п'янка яшчэ больш разнузданая, яшчэ больш бесшабашная цягнулася.

Мішэль з цыгараю у зубах, ад якой яго нудзіла, апавядаў соннаму корнэту пра нейкую Касеньку, з-за „жорсткасьці“ якой ён пайшоў на фронт да белых. І Касенька не ацаніла яго „гэройства“, яна здрадзіла яму з нейкім там матросам!

— Я ўвесь час нашу яе портрэт у сябе на грудзёх—гаварыў Мішэль.—Хочаш, пакажу?

— А што-ж, пакажы!—бязуважна пазяхаў корнэт Папоў.

Мішэль лез за фотографіяй, але дрыжачай ад хмелю рукою ніяк ня мог адшпыліць камізэльку. Так і не ўдалося маладому юнкеру паказаць „паном-офіцэрам“ фотографію прадмету сваіх пакут.

Нехта прабаваў сьпяваць нейкі жаласны романс, але хрыпаты ад коньяку голас ня слухаўся сьпявака, а затуманеная віннымі парамі памяць бязбожна блытала словы. Нехта жаласна клікаў, праклінаючы свой эмігранцкі лёс... некага гідка ванітавала.

— А што-ж гэта ты, ротмістар, не апавядаеш нам сваіх парыскіх навін?—спытаўся нарэшце Бэка палкоўнік Воранаў.—Цяпер якраз час, таму што мы ўсе ў зборы і ў рэстаране няма чужых. Выкладвай, брат, усё, што ведаеш.

— І то праўда, ўсьміхнуўся сабе ў вусы ротмістар Бэк.—Што-ж, можна сказаць... Панове офіцэры, хвілінку ўвагі!

Усе падсунуліся да ротмістра і падрыхтаваліся ўважліва слухаць сьвежыя навiны.

— Панове, я амаль магу вас вітаць з паходам!—пачаў ротмістар Бэк.

— Значыць, зьбірай манаткі,—задаволена пацёр рукі капітан Чорны,—гэта мне падабаецца!

І, зьвяртаючыся да Мішэля, дадаў:

— Паслухай, „малады“!.. Табе ізноў давядзецца добра прайсьці страваю вучобу. І ў сэнсе дысцыпліны падцягнуцца.

— Падцягнемся, пане капітане!—бойка адказаў флэцкі юнкер.

— Ну, да паходу, у поўным сэнсе слова.. Гэта значыць—да інтэрвэнцыі, справа яшчэ не дайшла,—заўважыў ротмістар Бэк, хаця яна, рана ці позна, усёроўна адбудзецца!

— Ох, хаця-б хутчэй! сказаў палкоўнік Воранаў—ужо так надакучыла гэтае гібеньне. І работа чорная, і чужы край, і чаканьне гэтае ля мора пагоды!

—На гэты раз, калі загарыцца з бальшавікамі вайна, я таксама пайду на фронт,—басам важна сказаў князь Павал Пятровіч.

Капітан Ястрабаў неяк зласьліва зірнуў на яго, але нічога не сказаў. Ён толькі падумаў: „а як-жа, паедзеш ты з наседжанага месца! Доўга чакаць цябе яшчэ прыдзецца!“

— Не, панове, покуль што пытаньне ідзе не пра інтэрвэнцыю, у поўным сэнсе гэтага слова,—казаў далей ротмістар Бэк,—але, бадай, пра нешта яшчэ больш цікавейшае.—І, нахіліўшыся да сваіх сяброў, ён бадай шэптам сказаў:

— Камандваньне парашыла адпраўляць у Савецкую Расію атрады, ну, як бы сказаць, разьведчыкаў, ці што.

— А з якою мэтай?—спытаўся князь Павал Пятровіч.

— Мэты самыя рознастайныя,—адказаў ротмістар Бэк. Антысавецкая агітацыя, забойства адказных працаўнікоў, падрывы будынкаў і мастоў... і зьбіраньне розных цікавых вестак.

— А хто фінансы дае на гэтую работу?—ізноў спытаўся ротмістра Бэка нехта з субутэльнікаў.

— Хто будзе офіцыйна даваць грошы на гэтае прадпрыемства, я дакладна ня ведаю,—тонка ўсьміхнуўся ротмістар Бэк, але сродкі вышуканы, і аплачвацца гэтая праца будзе вельмі шчодро. Наколькі я чуў, пэнсія—па чыну, з пад’ёмнымі і сугачнымі ў ангельскіх фунтах

стэрлінгаў ці амэрыканскіх долярах... Пасьля месячнай працы ў Са-
вецкім Саюзе—тры месяцы адпачынку на адным з лепшых курортаў
з захаваньнем утрыманьня і ўсіх прывілеяў.

— Вядома, калі жывым вернешся з гэтай небясьпечнай вандроўкі,—
крыва ўсьміхнуўся князь Баргонскі.

— Ну, гэта само сабой разумеецца,—адказаў Бэк.

— Вось гэта мне падабаецца, вось гэта будзе сапраўднае жыць-
цё!—адразу загарэўся корнэт Папоў.—Небясьпека, грошы, змаганьне!
Ротмістар Бэк, галубок, ці нельга як-небудзь і мне запісацца ў гэтыя
атрады?

— Ды і я, бадай, не адмоўлюся,—заўважыў у сваю чаргу капі-
тан Ястрабаў.—Да-рэчы, пабываю ў сябе ў Курскім маэнтку і навяду
там такія-сякія парадкі. Можаче сабе ўявіць: гэтыя гады зрабілі там
ня то колгас нейкі, ня то саўгас. Не, якая нахабнасьць: распараджаюцца,
як сваім уласным!

— І я, і я!—ажыўлена загаварылі іншыя.

Усіх вабіла магчымасьць добра зарабіць, і зьмена абстаноўкі
і авантурызм прадпрыемства. Пра небясьпеку ніхто ня думаў, таму
што за гады грамадзянскай вайны да яе ўсе прывычаліся, з ёю
ўсе зжыліся. Ды і губляць, уласна, у эміграцыі белагвардзейцу няма
чаго. Праца на будоўлях іх не здавальняла, арганізаваную фізычную
працу яны не паважалі і ня любілі.

Праўда, таму-сяму крыху не падабалася пэрспэктыва служыць
шпэгам для чужаземнай дзяржавы, бо прычыны шчодрай аплаты
ўсе добра зразумелі. Але тут прыходзілі на дапамогу белагвардзейскія
афорызмы і развагі, якія выратоўвалі.

— Бальшавікі—гэта здраднікі бацькаўшчыны, а саюзьнікі ратуюць
яе ад азіяцкага барбарства.

Але такіх далікатных было вельмі мала. Ды і тыя хутка супа-
коіліся, прывабленьня шчодрымі абяцанкамі. Толькі адзін Мішэль ня
выказваў офіцыйна свае згоды на ад'езд у СССР. Ён моцна спаў,
абапёршыся ўсім сваім тулавам на заліты віном стол і згубіўшы
шапку.

Белагвардзейская папойка цягнулася да самага раньня.

А на вуліцы стаяла месячная ноч поўдню. Закаханыя парачкі за-
думёна блукалі па беразе мора, слухаючы ласкавы рокат хваль. Недзе
далёка, каля самай старажытнай вежы, цёплы мужчынскі голас пад
акомпанімент гітары сьпяваў сэрэнаду, поўную каханьня і пачуцьця.

Гэта Эрнасто шаптаў сваёй каханай палкія словы, просячы Лю-
тэцыю аб узаемнасьці...

А можа гэта не Эрнасто? Ноч цёмная і поўная таямніц. У такую
ноч у Ніццы ўсе кахаюць, усе сьпяваюць, усе просяць!

Ніцца ня сьпіць. Гэта толькі здаецца, што сьпіць. Насычаная пахам мора і кветак, яна мерна дышае, адпачываючы.

Ледзь прыкметна пад подыхам лёгкага ветру калышуцца сваімі вершалінамі гордыя пальмы. І ласкава разьбіваюцца халодныя хвалі мора аб прыбрэжныя скалы.

VII

Прыгожая Ніцца ў летнюю раніцу. 5 гадзін. На вуліцах і бульварах пуста. Моцна зачынены яшчэ вакяніцы зграбных віл і пышных готэляў. Насельнікі яшчэ соладка сьпяць у сваіх пасьцелях. А на кухнях яшчэ сонныя кухары і кухаркі ўжо рыхтуюць пахучую моцную каву са сьліўкамі, цёплыя здобныя булачкі. У гадзін 8 ці 9 раніцы ўсё гэта, пастаўленае на цяжкія срэбныя падносы, будзе разносіцца лёкаямі ў смокінгах ці пакаёўкамі ў зграбных фартушках і наколках па пакоях розных баронэс і лёрдаў, якія правяць сваё здароўе і свае хворыя ад сталічнага жыцьця нэрвы, ці якія проста адпачываюць ад „працы“ на французкай Рыўеры.

Ажылі бульвары і вуліцы Ніццы у гэты раньні час ужо ня зусім бязлюдныя. Вартаўнікі і швэйцары готэляў і віл з доўгіх каўчукавых брандсбойтаў паліваюць вуліцы і плошчы. Моцны струмень сьвежай халоднай вады рвецца з помпы і тысячамі срэбных на сонцы пырскаў падае на зямлю. Газэтчыкі розных контрагенстваў на вэлёспэдах сьпешнымі алюрам развозяць па гораду сьвежыя газеты, якія яшчэ пахнуць друкарскай фарбай. Падганяючы доўгім бізуном закладзеных у маленькія двуколкі асьлят, гандляркі вязуць ужо на рынак цэлыя горы сьвежай зеляніны—бульбу, цьвятную капусту, радзісу, салат і шмат іншага.

Рабочыя, распальваючы свае першыя папяросы і люлькі, таксама ў гэты раньні час зьяўляюцца на вуліцах. Яны ідуць на будоўлі, на фабрыкі, на заводы... ідуць на цяжкую і дрэнна аплачваемую працу.

Але лепш за ўсё ў гэты раньні летні час на Ангельскай надбярэжнай—на беразе празрыстага і ціхага Сяродземнага мора. Шматлікія рыбакі, вяртаючыся з ночнага ўлову, чысьцяць на беразе свае сеці і чаўны. Яны весела перамаўляюцца паміж сабою, падлічваюць ночны прыбытак ці дружнымі патугамі, тоўстым канатам выцягваюць вычышчаныя і прыведзеныя ў належны парадак чаўны на камяністы бераг. Потым, крыху пазьней, прыходзяць да іх іхнія дочкі і жонкі. Яны прыносяць з сабой высокія плеценыя кошыкі, складаюць у іх толькі што злоўленую рыбу, якая яшчэ трапечацца ў руках, і, звонка сьмяючыся, нясуць яе на рынкі для продажу.

А мора гладкае, як люстра, ціха бурчыць тысячамі ясных кропель, адбіваючы ў сабе ясныя праменьні паўднёвага ранішняга сонца. Налева цягнуцца, хаваючыся ў хмары Альпійскія горы, дзіўныя, фантастычныя. Недзе далёка за небасхілам курыць параход.

Грымальдзі любіў прыроду. Народжаны на беразе мора гэнуэзец, які бачыў на сваім вяку толькі гора, зьнявагу, ён набожна кахаў і гэтую блакітную морскую даль, і гэтыя сінія стромкія горы са сьнежнымі верхавінамі, і гэтае агнёвае ўдзень, бязмежнае і бяздоннае неба.

Кожную раніцу, устаючы раней за сваіх сяброў па рабоце, ён ішоў на бераг мора, ён садзіўся на лаўк, ці клаўся на дробную жарству і чакаў Эрнасто і іншых, каб разам з імі ісьці на будоўлю. У такія хвіліны ён адпачываў душою, ён адчуваў сябе амаль шчаслівым... Толькі амаль шчаслівым, таму што думка аб пакінутай у Гэнуй сям'і, аб каханай Жуліі, аб маленькім 5-гадовым Ромэо, не давала яму супакою.

— Што з імі? Як жывуць яны там? Ці вольныя яшчэ яны, ці ўжо захоплены мусалінаўскімі малайцамі, ці ўжо кінуты ў грозныя і хмурныя фашысцкія астрогі,—увесь час стаяла ў галаве цяжкая думка.

Вестак ад сям'і ён не атрымліваў ніякіх. Пісаць туды было таксама занадта небясьпечна. Ліст маглі перахапіць фашысцкія шпэгі, і тады лёс Жуліі, лёс маленькага Ромэо быў-бы вырашаны.

Трэба было пакорна чакаць нейчага, трэба было, сьціснуўшы зубы, маўчаць, але чакаць ня было больш цярпеньня, а маўчаць няма болей сіл!..

— Як хутка ляціць час за працай,—казаў Эрнасто, калі раніцаю ішлі яны па Ангельскай надбярэжнай усе разам на будоўлю.—Вось Грымальдзі ўжо два тыдні як працуе разам з намі, і сёння ён атрымае свае першыя запрацаваньня тут грошы.

— Ну, як табе падабаецца праца ў Ніцы?—спытаўся Джузэппэ цясьляр Цэзар.

Праца, як праца,—адказаў яму Грымальдзі.—Усюды тое-ж самае. Але вось кампанія гэтых белых рускіх мне зусім не падабаецца.

— Так, гэта прыкрасная публіка,—згадзіўся Эрнасто.—І заўважце, што іх з кожным днём усё больш і больш прыбывае на пабудову. За гэтыя два тыдні прынялі трох новых, а кажуць, што гэтымі днямі прыбывае яшчэ партыя. І ўсе тыпы пэўнага парадку.

— Як да іх добра адносіцца начальства! Зусім іначай, чым да нас, звычайных рабочых,—заўважыў Грымальдзі.

— Ну, што-ж, гэта зусім зразумела,—паціснуў плячыма Эрнасто.—Клясавая солідарнасьць! Буржуазія ў гэтых адносінах куды больш сьвядомая за нас, пролетараў. Мы далёка не заўсёды разумеем нашы агульныя інтарэсы, далёка не заўсёды даволі добра падтрымліваем адзін аднаго.

— Вось Сымон Пучкоў—гэта добры хлапец, гэта сапраўдны таварыш!—прамовіў рабочы Ромэо.

— Ну, Пучкоў гэта зусім другая справа,—адказаў Цэзар.—Але ён ня граф і не офіцэр які-небудзь. Гэта кроўны пролетары, ды апрача

таго, і матрос па профэсіі, і адносінны да яго з боку начальства зусім другія, чым да іншых рускіх, хаця ён і працуе лепш за іх ўсіх разам узятых.

— Так, майстар яго не далюблівае, — задумёна ўставіў сваё слова Эрнасто.— Вось убачыце, што ён нядоўга пратрымаецца на пабудове.

— Аб гэтым паклапоцяцца рускія белагвардзейцы, — з нянавісьцю сказаў цясьляр Цэзар.— Асабліва гэты Воранаў, царскі палкоўнік ці што, заўважылі вы, як ён увіваецца за майстрам у апошні час? І шклянку віна яму паднясе, і аловачак падые, і дзьверы перад ім адчыніць, нават прыкра глядзець.

І, з агідаю плюнуўшы ў бок, ён грэбліва дадаў:

— Арыстакраты! А падхалімнічаць умеюць ня горш нашага!

— Затое і месца цёпленькае атрымаў гэты пан палкоўнік! — злосна засьмяяўся Эрнасто.— Яго абавязкі цяпер падмятаць конторку майстра і гатаваць яму ваду для мыцьця Няма чаго казаць, паважная пасада!

Так размаўляючы, яны дайшлі да бульвару Гамбэтты, дзе зьмяшчалася пакрытая яшчэ рыштаваньнямі пабудова вялікага будучага готэлю „Імпэратар“. Трэба было сьпяшацца. Гадзіннік на вежы паказваў ужо амаль 6, а рэзкі сьвісток з пабудовы ўладна заклікаў да пачатку работы.

Кожны дзень, роўна а шостаі гадзіне раніцы, на пабудове пачыналася звычайнае працоўнае жыцьцё. Глуха, з перабоямі стукала бэтонная мешалка. Мэханічна ўзьнімаліся на верхнія паверхі абцяжаныя цэглай і мяхамі з вапнай драўляныя клеткі. Грузавыя аўтамабілі ўвесь час падвозілі новыя партыі пяску, жарствы, дошчак, жалезных і іншых будаўнічых матэрыялаў.

Закасаўшы рукавы і адшпіліўшы каўняры, чорнарабочыя рыдлёўкамі нагруквалі ў тачкі пясок, жарству і падвозілі іх да бэтоннай мешалкі. Другія лілі ваду на ўжо гатовую бэтонную масу. Трэція ўвесь час напаўнялі ёю вёдры, якія адно за адным мэханічна па жалезным канаце падымаліся ўверх на пэўны паверх.

— Хутчэй, хутчэй! — увесь час падганялі майстар і яго памочнікі змораных рабочых.— Чаго стаіце? З-за вас там людзі на версе бяз працы стаяць!

А на верхніх паверхах крычалі:

— Жывей працуйце, гультай! Унізе людзі чакаюць пустых вёдраў, а бэтон на сонцы сохне.

Заліваліся бэтонам колёны. Тады гарача рабілася цэментшыкам. Ланцугом выстрайвалі іх ад месца, дзе падаваўся зьнізу бэтон, да колёны, якую трэба было напоўніць гэтай вадкай масай. Цяжкія, поўныя да краёў вёдры са шпаркасьцю маланкі перадаваліся з рук у

рукі, пакуль не даходзілі да апошняга, які апаражняў іх у забітую з усіх бакоў дошкамі форму будучай жалезабэтоннай колёны.

— Хутчэй, хутчэй!—крычаў майстра з ніжняга паверху.

— Чаго сьліцё?—хутчэй!—утаравалі яму яго памочнікі наверх.

Градам коціцца пот з твару ў рабочых. Сьцяўшы зубы, задыхаючыся часам ад непасільных патуг, працуюць яны пад гарачымі праменьнямі паўднёвага сонца. Расьце ўгору і ўшыркі корпус будучага пышнага готэлю з тысячай прасторных пакояў, з ваннамі і душамаі, са штучным басэйнам, з колённымі шырокімі калідорамі і вялікімі концертнымі заламі.

А сонца ў гэты гарачы поўдзень пячэ. Яго пякучыя праменьні, падаючы на груды цэглы, бэтона і цэменту, балюча рэжуць вочы і прытупляюць думку.

Шалёна хочацца піць. Здаецца, вось так і праглынуў-бы ўсё гэтае сіняе і пяшчанае мора, што так вабна мільгае за густымі дрэвамі бульвару. А потым, напіўшыся, ляжаў-бы жыватом угару на гарачай ад сонца жарстве. Ляжаў-бы гадзінамі... ні пра што ня думаючы. Жадаючы толькі аднаго: спакою, забыцьця.

Але доўга цягнецца адзінаццацігадзінны рабочы дзень! Трэба, не пакладаючы рук, працаваць, калі ня хочаш выляцець беспрацоўным за браму пабудовы.

— У, гарачыня якая!—казаў Цэзар, зьбіваючы вялікімі цвікамі нейкія бэлькі на самай вышынні пабудовы.

— Так, пячэ сёньня страшэнна,—адказаў яму рабочы Ромэо, і абцёр запэцканай у цэмент рукой пот, які раўчукамі каціўся па яго твары.

— Цяпер сядзець-бы вось там, у кафэ за столікам,—лятуценна заўважыў Грымальдзі,—ды піць лімонад з лёдам. Самая лепшая справа. Вось як робіць той добра апрануты чалавек у саламяным капялюшы.

— Бачыш, чаго захацеў,—засьмяяўся Эрнасто.—Дык гэта-ж турысты—прывіляваны стан. Яны прыяжджаюць сюды, каб адпачываць і любавацца морам. А мы, дурні, ім готэлі будуюм, каб ім потым яшчэ лепш жылося ў Ніццы.

— Глядзецце, таварышы, глядзецце, рускі палкоўнік ізноў пабег за віном для майстра,—закрычаў адзін з італьянскіх рабочых.

— Ну, знача, хвілін дваццаць там прабаўтаецца,—заўважыў другі.— А потым назад панясе бутэлькі і зноў столькі-ж часу патраціць. Так і адзінаццаць гадзін у суткі папрацаваць ня цяжка.

— Ды й другія белагвардзейцы ня вельмі стамляюцца,—сказаў Эрнасто.—Іх ізноў паставілі на лёгкую працу. Адзін вадой з кадкі бэтон палівае, а другі з месца на месца дошкі перакідае.

— А Сымона, заўважце, ізноў цэмент з аўтамабілю выгружаць паслалі,—дадаў Ромэо.

— У той час, калі гэты новенькі ў каўчукавых ботах толькі мяхі рванья цэлы дзень лічыць,—уставіў сваё слова Цэзар. — Мне

зьверху відаць, як ён працуе. Па дваццаць разоў з месца на месца той самы мех перакідае. Сымон учора апавядаў, хто ён такі і колькі ён куністых і рабочых расстраляў у Расіі. Вядома, гэта яму куды лягчэй, чым працаваць як мы.

У гэты час на паверх, дзе працавалі італьянцы, падняўся Пучкоў увесь белы ад цэменту і страшна змораны.

— Што-ж, Сымон, ужо скончыў выгружаць мяхі?—спытаўся яго Цэзар. — І чаму не дапамаглі табе твае рускія таварышы?

— Яны зусім не мае таварышы,—нездаволена буркнуў у адказ Сымон.—Мне непатрэбна іх дапамога. Бо ўсё-ж роўна, апрача п'янства ды выхвальства, яны нічога ня ўмеюць рабіць. А калі-б і ўмелі, дык таксама нічога не зрабілі-б. Князькі ды арыстократы! Чаго-ж вы ад іх хочаце? Якая карысьць з іх?

— А вось, чулі, як яны вялічаюць адзін аднаго нават і цяпер: то „пане палкоўнік“, то „пане капітан“? Гэта тут-жа, на пабудове! Звар'яцелі, ды годзе!—скончыў Пучкоў, і вочы яго, звычайна дабратлівыя, загарэліся агнём нянавісьці да белагвардзейшчыны.

— Тэ, тэ!—разьнеслася раптам па будоўлі,—майстар з гаспадаром Мацьціо падымаюцца на наш паверх!

— Вось яшчэ сабака гэты Мацьціо,—прабурчэў сабе пад нос цясьляр Цэзар.—Сядзеў-бы сабе дома ды крэдыткі грашовыя падлічваў. І чаго ён толькі круціцца на пабудове! Усёроўна ў працы нічога не разумее, толькі падганяе!

Цясьляр Цэзар правільна адзначыў. Прадпрыемца Мацьціо вельмі мала разьбіраўся ў тэхнічных пытаннях будаўніцтва. Ды й не патрэбна было яму гэта. Для тэхнічнага нагляду былі ў яго інжэнэры і майстры, якія добра аплачваліся, а значыць былі яму і зусім адданымі.

Але Мацьціо, ня глядзячы на такую добрую арганізацыю-кантролю над будаўніцтвам, усё-ж такі часьцяком зазіраў на пабудову.

Прагны да нажывы, ён калаціўся над кожным франкам, патрабуючы ад сваіх майстраў і інжэнэраў крайняй эканоміі ў будаўнічых матар'ялах, нават часам на шкоду самому будаўніцтву.

— Ты чаму гэта тры мяхі цэменту ў бэтонны рашчын усыпаў?—накідваўся ён часьцяком на якога-небудзь рабочага, які меў няшчасьце трапіць яму на вочы.—Гэта-ж цэмент вялікіх грошай каштуе! Зусім вы, нягоднікі, гаспадарскага добра не шкадуеце!

— Але, сэн'ёр Мацьціо,—апраўдваўся рабочы,—мне такую порцыю загадаў усыпаць майстар!

— Загадаў, загадаў!—перадражніваў яго Мацьціо, злосна пылаючы цыгарай, якая заўсёды тырчэла ў яго ў роце.—А ты і рад выпадку зрабіць шкоду гаспадару. Ведаю я вас!

Даставалася ў такіх выпадках і майстрам. Чулі пару злосных слоў па сваім адрасе і інжэнэры.

— Нічога, як-небудзь пратрымаецца, — казаў звычайна Мацьціо, калі яму спрабавалі давесці, што вялікая эканомія на матар'яле можа прынесці толькі шкоду, што могуць быць абвалы і няшчасці—А вы пягочку болей у рашчын кладзеце. Гэта ўсё-ж таньней за цэмэнт.

Ня зусім сумленны прадпрыемца лічыў, што толькі трэба здаць у належным выглядзе закончаны будынак прыёмачнай комісіі. Ну, а калі потым і выкрыецца там які-небудзь дэфэкт, калі нават і будзе там які-небудзь абвальчык, дык з грашыма і з сувязямі заўсёды можна сухім з вады выйсці.

Мацьціо шанцавала. Яго пабудовы, ня гледзячы на нясумленнае будаўніцтва, з грахам папалам трымаліся, і справы яго з кожным годам больш і больш узрасталі.

Вядома, калі Мацьціо шмат эканоміў на будаўнічых матар'ялах, дык тым больш ён націскаў на сваіх рабочых.

— Плаціць мінімум, а патрабаваць ад рабочых максимум!—такі быў лёзунг гэтага чалавека, які ён няўхільна праводзіў у жыццё.

Выконваючы дырэктывы свайго гаспадара, інжэнэры і майстры таксама ціснулі на рабочых. Таму пабудова Мацьціо была вядомай, як самая цяжкая па ўмовах працы і якая дрэнна аплачваецца.

Але на іх ішлі таму, што гэта была адна з самых буйных будаўнічых арганізацый Францускай Рыёры, таму што яна заўсёды была забяспечана лепш за іншых будаўнічымі заказамі.

І кожны раз, як Мацьціо наведваў пабудову, адзін ці два рабочыя звальняліся з работы за нядбайнасць ці няспрытнасць. І амаль усім, уключна да майстра, даводзілася выслухоўваць рэзкія заўвагі і грубыя выклікі раззлаванага гаспадара.

З рускімі белагвардзейцамі Мацьціо трымаў сябе крыху іначай. Глядзеў скрозь пальцы на іх далёка нездавальняючую работу, гутарыў з імі, падвышаў ім іншы раз нават плату.

Яго нікчэмнаму самалюбству гаспадара, які вылез з нізоў, лесьціла прысутнасць на яго пабудове розных баронаў, графаў і палкоўнікаў. Яму было прыемна разыйгрываць ролю шчодрога дабрачынцы гэтых „няшчасных ахвяр бальшавізму“. Апрача таго, праз гэтых рускіх удалося прабрацца ў некаторыя „вышэйшыя сферы“ эмігрантшчыны і там рабіць часам такія-сякія, ня зусім чыстыя, але затое часам даволі выгадныя справы.

Выкарыстоўваў Мацьціо сваіх белагвардзейцаў яшчэ і па другой лініі. Праз іх ён быў заўсёды дакладна асьведомлены аб настроях на пабудове, аб незадаволенасці рабочых, аб мяркуемых забастоўках і протэстах, так што ўвогуле і белагвардзейцы і гаспадар былі вельмі задаволены адзін адным.

— Ух, якая няпрыемная фізыёномія,—думаў Джузэппэ Грымальдзі, сьціху назіраючы за гаспадаром, які важна прагульваўся на пабудове.—Я недзе спатыкаў гэтага чалавека. Але дзе? Вось пытацьне!

І ён ня мог успомніць.

VIII

Прайшло некалькі месяцаў. І вось аднойчы ў гарачы жнівеньскі дзень, калі сьпякотнае паўднёвае неба прагна лашчыла стомленую ад сьпекі зямлю, страшны чалавечы лямант разьнёсься па пабудове готэлю „Імпэратор“. Разьнёсься і жаласна згас у гарачым паветры.

— Што такое? Што здарылася? — недаўменна пыталіся адзін аднага рабочыя.

— Няшчасьце!—крычалі зьверху другія. — Чалавек скінуўся з трэцяга паверху і, здаецца, разьбіўся насмерць.

Пакідаўшы абы-куды сякеры, рубанкі, вёдры і іншыя струмэнты, рабочыя кінуліся з пабудовы на вуліцу—да таго месца, дзе ляжаў скрываўлены чалавек.

— Ды гэта-ж Грымальдзі!—крыкнуў нехта,—гэта-ж цэментшчык, які нядаўна прыбыў з Італіі.

Грымальдзі,—гэта быў сапраўды ён,—ціха енчыў.

Твар яго, запэцканы ў кроў, корчыўся ад нявытрымнага болю. Падбітае вока апухла, паламаная ў плячы рука бездапаможна ляжала ўздоўж цела.

Звычайная гісторыя, якая так часта здараецца на пабудове. Хочучы паднесці бліжэй вядро з цэмантам да колёны, якую трэба было заліць, ён страціў роўнавагу, пасьлізнуўся і паляцеў з трэцяга паверху.

І вось ляжыць ён цяпер на грудзе цэглы пакалечаны, жаласны, бездапаможны.

Грымальдзі адвезьлі ў больніцу Сэні-Рок—туды, куды амаль кожны дзень звозяць з ніцкіх пабудоў пакалечаных на ўсё жыцьцё людзей.

Прышоў доктар, бязуважным і звыклым вокам аглядзеў хворага і загадаў несць яго ў апэрацыйны пакой.

Джузэппэ Грымальдзі ампутавалі левую руку да самага пляча.

— Добра, што яшчэ жывым застаўся,—супакойваў яго Эрнасто, які ў бліжэйшы прыймовы дзень прышоў разам з Цэзарам і другімі таварышамі наведць свайго параненага сябра.—Рука, што! І без яе як-небудзь пражывеш, Джузэппэ!

Але ласкавыя словы таварышоў мала суцяшалі Грымальдзі.

— Калека!—горка думаў ён, у бяссонныя ночы лежачы ў сваёй больнічнай пасьцелі і прыслухоўваючыся то да мернага храпу, то да ліхаманкавых гугарак сваіх суседзяў па койцы.—Ну, куды я пайду цяпер бяз рукі, дзе дастану сабе працу?

— Жулія, любая Жулія!—напружана працавала хворая думка.— Любы маленькі Ромэо! Што з вамі цяпер будзе? Бацька-ж цяпер ня толькі політычны выгнаньнік, але і калека! Няшчасны калека на ўсё жыцьцё!

Рухнулі, як картачны домік, усе надзеі, так палка ўсьпешчаныя Грымальдзі. Цяпер куды цяжэй будзе прабрацца ізноў у Гэную, каб забраць адтуль сваю сям'ю. Але ці варта цяпер рабіць гэта? Чым будзе ён карміць яе тут, у Францыі, ён, калека, нікому не патрэбны? Хай ужо лепш сядзіць яна там, у Італіі, у сваіх бацькоў. Ужо лепш няхай як-небудзь сама здабывае сабе сродкі да існаваньня.

І Грымальдзі, які ўсю душу паклаў на служэньне справе рэволюцыі, быць можа першы раз у сваім бурным жыцьці заплакаў горкімі, бездапаможнымі слязьмі.

А месяц бязуважна пазіраў у вакно больнічнай палаты. Яго халодныя, няжывыя праменьні блукалі па блядых тварах неспакойна спаўшых хворых, па застаўленых лекамі століках, па беласьнежных пакрывалах ложкаў.

* * *

І яшчэ прайшлі два месяцы. Зарубцаваўся абрубак у Грымальдзі на тым месцы, дзе некалі ў яго была левая рука. Ледзь-ледзь прыціхлі вострыя болі ў жываце, якія так моцна мучылі яго пасля таго, як скінуўся.

— Ну цяпер усё больш ці менш у парадку,—сказаў аднойчы на ранішнім аглядзе старшы ўрач і выпісаў Грымальдзі з больніцы.

І вось Джузэппэ ізноў на ніцкіх бульварах. Пакалечаны на усё жыцьцё, абяздолены, адзінокі.

— Куды ісьці цяпер? Што рабіць?—думаў ён, бяз мэты ідучы па проспекту Перамогі.—Хто возьме мяне, бязрукага, на працу? Каму я цяпер патрэбны?

На душы было пуста, хацелася плакаць ад крыўды і злосьці на няўдалы лёс, але сьлёз ня было. Яны былі ўжо даўно выплаканы за гэтыя бяссонныя ночы, за гэтыя два месяцы, што ён прабыў у больніцы.

А кругом біла жыцьцё—пышнае, вясёлае, разгульнае. Ніцца рыхтавалася да карнавалу. Сьпешна ставіліся трыбуны на плошчах, аркамі гірляндамі прыбіраліся вуліцы і бульвары. Газеты крычалі зазыўнымі анонсамі готэляў аб маскарадных вечарох, балях з боем кветак, конкурсах на прыгожых жанчын,—на ганаровую назву „фэі блакітнага краю“.

— На працу назад прыняць цябе не магу,—халодна спаткаў Грымальдзі майстар пабудовы,—мне бязрукія не патрэбны.

— Але, майстар, ціха супярэчыў яму на гэта Джузэппэ,—я-ж згубіў руку на вашай-жа пабудове, гэта-ж не мая віна!

— Гэта яшчэ вялікае пытаньне,—засьмяяўся той.—Быў бы больш асьцярожным, дык і ня скінуўся-б. А ўрэшце, я-ж і не гаспадар, каб

сам вырашаў такое пытаньне. Пайдзі і пагавары з Мацьцію. Папрасі яго добра, можа, ён што і зробіць. Толькі добрую параду даю табе, Грымальдзі: не асабліва настойвай на сваіх правах. Папрасі лепш дапамогі і згаджайся на кожную прапанову гаспадара. Не забывайся, што ты бяздомны політычны эмігрант і што ён тут сіла!

Так настаўляў Джузэппэ майстар пабудовы „Імпэратор“ і нават паказаў яму дарогу ў галоўную кантору будаўнічага прадпрыемства

— Ух, горача!—сказаў майстар,—абціраючы пот, які раўчакамі каціўся па яго твары.—Цяпер выпіць чаго-небудзь халоднага не зашкодзіць.

І скося зірнуў на Грымальдзі.

— Частуеш, ці што шклянчакай?

— Ды я ня супроць,—нерашуча паскроб за вухам Джузэппэ.— Але бачыце, майстар, у мяне зараз пуста ў кішэні.

— Гэта глупства,—засьмяяўся той.—Я заўсёды магу пазычыць табе пару франкаў. Тым больш, што табе належыць яшчэ нешта з канторы за апошнія дні работы. Вось трымай дзесяць франкаў. Калі кантора з табой разьлічыцца, тады аддасі.

І даючы Грымальдзі дзесяціфранкавую паперку, ён яшчэ раз настойліва спытаўся:

— Частуеш, ці што?

— Вядома, майстар,—адказаў яму на гэта Грымальдзі.

— Ну, тады ідзі ў той рэстаранчык на рагу і заказвай. А я зараз прыду. Толькі пагляджу, на ўсякі выпадак, як ідзе праца нават.

— Так, брат, дрэнныя твае справы!—казаў майстар праз некалькі хвілін, калі ён і Джузэппэ сядзелі ўжо за бутэлькай чырвонага віна ў халадку рэстаранчыка.—Бяз рукі зусім дрэнна рабочаму чалавеку. І як гэта памагло табе скінуцца з трэцяга паверху? Вось дзе неасьцярожнасьць! За яе і расплачваешся.

— Я быў вельмі асьцярожным, сапраўды, майстар,—адказаў яму Джузэппэ.—Ня ведаю, як гэта здарылася!

— Такая ўжо наша будаўнічая профэсія,—філёзофскі заўважыў майстар, наліваючы сабе новую шклянку віна.—Усё добра ідзе, а потым раптам, глядзі, і скінуўся. Так.. няпрыемная штука, што й казаць. Але ты хаця жывы застаўся—і то добра. А вось летась у мяне таксама адзін італьянец Леонардо Ванцэці зваліўся з пабудовы, як і ты. Дык на сьмерць, брат.—Галава на кавалкі разьляцелася, мазгамі ўся суседняя цэгла была апырскана.

— Можа, гэта і лепш для яго,—адказаў Грымальдзі,—прынамсі, шукаць работы бяз рук, як мне, не даводзіцца.

— Ну, гэта не скажы,—ізноў уставіў сваё слова майстар.—Усім жыць хочацца. На маю думку, хоць і бяз рукі, але жыць усёж-такі вельмі прыемна.

Нейкі час абодва маўчалі. Майстар памаленьку піў віно са шклянкі, а Грымальдзі, зусім забыўшыся пра віно, моўчкі курыў папяросу.

— Ня можа-ж мяне гаспадар цяпер выкінуць на вуліцу,—ізноў пачаў гаварыць Джузэппэ.—Я-ж, як ні кажы, страціў руку ў вас на пабудове? У Францыі, я ведаю, існуюць усё-ж такія-сякія законы, якія абараняюць працу рабочага.

— Усё гэта правільна,—засмяяўся ў адказ майстар.—Вядома, калі ты падасі ў суд, дык, быць можа, што-небудзь і атрымаеш. Але я па-сяброўску ня раіў-бы табе гэтага рабіць. У гаспадара, між намі кажучы, вельмі ўпарты характар. Па суду ён ня любіць саступаць і заўсёды справу даводзіць да вышэйшых інстанцый. А прычэпак заўсёды шмат можна знайсці. Папершае, давядзі, што ты руку страціў па віне адміністрацыі пабудовы. І я і Мацьціо—мы будзем сьцьвярджаць, што няшчасьце сталася па тваёй віне, што ты, быць можа, быў п'яны, ці што-небудзь падобнае да гэтага.

— Але-ж гэта няпраўда, майстар,—абурывіўся Грымальдзі,—вы самі ведаеце, што гэта няпраўда!

— Што-ж, што няпраўда?—адказаў той.—А давесьці ты зможаш, што гэта няпраўда? Вядома не!

— Я магу паставіць сьведак!

— Сьведак? Ты вельмі наіўны, Грымальдзі. Папершае, дастаць такіх сьведак за бутэльку віна можна. А падругое, нам усёроўна больш павераць.

— Але вы, майстар, хіба адважыцеся тапіць чалавека? Хіба адважыцеся паказаць на судзе няпраўду?

— Ну, Джузэппэ, хто-ж сказаў табе, што я на судзе буду паказваць няпраўду? Я ніколі ня хлушу!

І, памаўчаўшы хвіліну, ён з тонкай усмешкай дадаў.

— У мяне сям'я, Грымальдзі, і мне зусім ня хочацца з-за цябе губляць такое добрае і прыбытковое месца. Нам, майстрам, трэба заўсёды трымаць руку гаспадара, калі мы хочам застацца майстрамі... Дык вось, Джузэппэ,—казаў ён далей,—такія справы. Падасі ты ў суд і будзеш чакаць некалькі месяцаў адказу. А жыць гэты час на што будзеш? І невядома яшчэ, які адказ па суду атрымаеш. Апрача таго, пра цябе ходзяць розныя нядобрыя чуткі. Кажуць, што ты камуністы, што ты ўцёк з Італіі, не па закону перайшоў мяжу. Я ня ведаю, наколькі гэта ўсё праўда, ды, па-праўдзе, я і ня цікаўлюся гэтым. Але іншыя могуць зацікавіцца гэтым і яшчэ да суду ўзяць ды выслать цябе за межы Францыі. Што ты тады рабіць будзеш, дзе і ў каго будзеш шукаць свае праўды?

Грымальдзі маўчаў. Глухая нянавясць бурліла ў ягоных грудзёх. Шалёна хацелася ўскочыць і ўдарыць па галаве бутэлькай гэтага чалавека, які так спакойна сядзіць перад ім. Толькі страшнаю сілай волі стрымаў ён гэтае жаданьне.

— Добра падстроена!—глуха ад ледзь стрыманага гневу сказаў ён. Знача покуль мог працаваць, дык і на пабудове трымалі. А як калекай на ўсё жыццё застаўся на гэтай-жа пабудове, дык і ідзі куды хочаш!

— Покуль ты працаваў на пабудове, мы табе плацілі,—бязуважна паціснуў плячыма майстар.—І цяпер цябе, уласна кажучы, ніхто на вуліцу не выкідае. Мацьцію вельмі ўпарты, але ўвогуле ён ня злы чалавек. Ён нават у часе твае хваробы некалькі разоў спраўляўся ў мяне пра тваё здароўе. Пайдзі да яго і пагавары з ім як трэба. Я ўпэўнены, што ён без дапамогі цябе не пакіне. Толькі яшчэ раз раю, не даводзь да суду, таму што горш будзе.

— Ну, мне, аднак, пара,—сказаў, нарэшце, майстар, падымаючыся з свайго месца, і ветліва працягнуў руку Грымальдзі.—Дзякую за пачастунак і жадаю табе поспеху!

І, паклаўшы глыбока рукі ў кішэні сваіх аксамітных штаноў, майстар важна накіраваўся на вуліцу. Хутка ён схаваўся за люстранымі дзвярыма маленькага рэстарану.

* * *

Доўга давялося чакаць Грымальдзі гаспадара прадпрыемства. Спачатку Мацьцію быў заняты нейкай гутаркай з двума важнымі ангельцамі, якія прышлі дагаварыцца з ім канчаткова аб пабудове ім віллы ў Каннах¹⁾. Потым ён доўга гаварыў з кімсьці па тэлефону. Потым ездзіў некуды, кінуўшы мімаходам сакратару, што ён зараз вернецца, і каб наведвальнікі яго пачакалі.

— У чым справа, што вам ад мяне трэба?—спытаўся Мацьцію ў Грымальдзі, калі апошні, нарэшце, пасля доўгага чакання, увайшоў да яго ў габінэт.

— Я, сэнсьёр Мацьцію, прышоў даведацца, што вы са мною думаеце рабіць?—адказаў гаспадару Грымальдзі. І ён у кароткіх словах вылажыў яму сваю справу: няшчасны выпадак на пабудове, страта рукі, свой выхад з больніцы і адмаўленьне майстра прыняць яго ізноў на работу.

— Дык гэта вы і ёсьце Грымальдзі!—выгукнуў Мацьцію,—як-жа, я вельмі добра памятаю гэты няпрыемны выпадак. І колькі разоў я забараняў выпіваць на пабудове! Вось бачыце, што здараецца! Выпілі лішняе, паслызнуліся і цяпер на ўсё жыццё калекаю сталі.

— Я, сэнсьёр Мацьцію, у той дзень і каплі віна ў рот ня ўзяў!—з гневам закрычаў Джузэппэ.

— Ну, вядома,—гіронічна ўсьміхнуўся Мацьцію.—Вы заўсёды ўсе так потым кажаце.

¹⁾ Канны—вядомы арыстакратычны курорт недалёка ад Ніцы.

— Упэўніваю вас, сэнсьёр Мацьціо, — гораचा абараняўся Джузэппэ. — У мяне ёсьць сьведкі!

— Ё гэта ведаем, — засьмяяўся гаспадар. — Усе так кажуць, калі здарыцца няшчасьце. А да гэтага ня хочуць выконваць правіл унутранага распарадку. Словам, я мог бы, зразумела, проста выставіць вас на вуліцу бяз усякіх гутарак. Але я нязлы чалавек і заўсёды ўваходжу ў становішча рабочага. Таму я прапаную вам месца пры склепе на пабудове „Імпэратора“. Праца ня цяжкая, і вы з ёю справіцеся. Вы, бязумоўна, згодны?

Вагацца ня было чаго. Змучаны опэрацыяй і хваробай, Грымальдзі не адчуваў ні жаданьня, ні энэргіі для змаганьня з гаспадаром. Тым больш, што вынік змаганьня быў вельмі сумненны

— Я згодны! — хмурна адказаў Джузэппэ на пытаньне Мацьціо.

— Ну, вось і добра, малады чалавек, — задаволена пацёр рукі прадпрыемца. — Падпішаце там паперачку, што вы ня маеце ніякіх прэтэнзій да фірмы, атрымлівайце грошы, якія вам належаць, і заўтра-ж прыступайце да выкананьня ваших новых абавязкаў.

Спрачацца было дарма. Трэба было слухацца і радавацца хаця такой міласьці багатага гаспадара.

Грымальдзі моўчкі падпісаў акт аб тым, што адмаўляецца ад усякіх прэтэнзій у адносінах да будаўнічай фірмы. Атрымаў грошы, якія яму належалі за гэтыя апошнія некалькі месяцаў, чатырыста франкаў — зарплату за апошнія дні работы перад няшчасьцем і тое-сёе за час хваробы.

— Бывайце, гаспадар! — сказаў ён на выхадзе. — Пакрыўдзілі вы мяне трошкі, але нічога. Як-небудзь там пражывем!

У кішэні шамрэлі стофранкавыя білеты. А на тым месцы, дзе некалі была здаровая і моцная рука, жаласна боўталася пустое рукаво рабочае кашулі.

Грымальдзі застаўся працаваць пры склепе на пабудове готэлю „Імпэратор“. Ё толькі праз два тыдні ён даведаўся, што пэнсія яго скарацілася амаль што на дзьве трэці. Спрачацца ня было з кім, скараціцца ня было каму. Моўчкі даводзілася скарацца гвалту.

IX

Рабочыя на пабудове — „Імпэратор“ хваляваліся. На ўсім узьбярэжжы Францускай Рыўеры наступіў зімні сезон. Багатыя людзі з усіх канцоў сьвету зьяжджаліся сюды, каб пад мяккімі і цёплымі праменьнямі паўднёвага сонца забыцца пра туманы, дождж і сьнег сваіх краін. А разам з гэтымі багатымі людзьмі прышла на Рыўеру і дарагоўля, і без таго ўжо немаленькая ў гэтым райскім кутку францускага поўдню. Цэны на прадукты, на кватэры хутка палезьлі ўгору. Не асабліва моцна адбіваючыся на багатых, яны моцна білі па худых кішэнях рабочых, якія і ў летні сезон ледзь-ледзь зводзілі канцы з канцамі.

— Так доўга цягнуцца ня можа!—казалі рабочыя на пабудовах.— Жыць за тое, што мы атрымліваем цяпер, зусім нельга. Мацьцію павінен перагледзець стаўкі і дадаць нам, прынамсі, па пяці франкаў у дзень.

— Цэны на хлеб падняліся адразу на пятнаццаць сантымаў на кілё,—казалі другія.—Амерыканцам з іх долярамі, пры сучасным курсе франка, гэта, вядома, зусім няпрыметна. На нас-жа ўсё гэта вельмі моцна адбіваецца.

— Вось, напрыклад, я хацеў учора купіць пару чаравікаў,—заўважыў з свайго боку Эрнасто.—А ведаецца, колькі яны цяпер каштуюць? Дзевяноста франкаў за пару, у той час як яшчэ два тыдні назад гэтыя-ж самыя чаравікі можна было-б купіць за семдзесят пяць франкаў. Дзе-ж я возьму гэтыя лішнія пятнаццаць франкаў, калі мне Мацьцію за работу ня прыбавіць?

— А матэрыя, а мяса, а гародніна?—усё даражэе,—казаў рабочы Ромэо.—І толькі наш заробтак застаецца нязьменным. Учора гаспадар дому, дзе я здымаю кватэру, надбавіў мне за пакой цэлых трыццаць франкаў на месяц,—умяшаўся ў гутарку нейкі другі рабочы. Мне, кажа ён, нявыгодна цяпер трымаць цябе кватарантам, калі я магу ў сэзон здаць твой пакой у тры разы даражэй. Так што, альбо плаці на трыццаць франкаў болей у месяц, альбо вызваляй памяшканьне. А куды я пайду пры такім жыльлёвым крызісе з жонкай і трыма дзяцьмі? Дзе я возьму яму лішнія трыццаць франкаў на месяц?

Рабочыя шмат разоў ужо зьвярталіся да майстра з просьбамі аб надбаўцы. Той спачатку адмаўляўся жартамі і туманнымі абяцанкамі індывідуальных надбавак.

— Вось пачакай яшчэ пару дзён,—казаў ён Эрнасто і некаторым другім рабочым.—Як скончым гэты паверх і пяройдем на верхні,—тады вы, спэцыялістыя, і зарабляць болей будзеце.

— Так, майстар, нельга вырашаць пытаньня,—супярэчыў яму на гэта Цэзар.—На верхнім паверсе праца будзе больш складанай і цяжкаю. Таму і зарабляць мы, спэцыялістыя, можа быць, будзем болей. Мы настойваем на надбаўцы ўсім рабочым.

— На гэта няма чаго і спадзявацца,—адказваў у такіх выпадках майстар.—Агульнай надбаўкі ўсім рабочым на дарагоўлю ня будзе!

Зьвярталіся рабочыя з пытаньнем аб надбаўцы і непасрэдна да Мацьцію, але той вельмі каратка спыніў гэтыя спробы.

— Надбавак ніякіх ня будзе, таму што вы і так занадта многа зарабляеце!—рэзка заявіў ён рабочым. А хто не здаволены заробткам, той можа браць разьлік і шукаць сабе другой працы. Ад гэтага пабудова ніколькі ня страціць!

Нездаволенасьць рабочых заробткам не абмяжоўвалася толькі пабудовай готэлю „Імпэратор“. Яна перакідалася і на іншыя ніцкія пабудовы. Рабочыя хадзілі хмурныя і злыя. У паветры ўсё больш і больш пахла нямінучай буйнай забастоўкай.

* * *

Матар'яльнае становішча Грымальдзі было бадай горшым за ўсіх другіх на пабудове готэлю „Імпэратар“. Яго заробку, які складаў усяго адну трэцюю частку ранейшага, не хапала на жыццё і ўпрогаладзь. Апрача таго, трэба памятаць, што адміністрацыя пабудовы, вызначаючы яму ўтрыманьне, і тут выкарыстала яго няведаньне французскіх законаў, яго бездапаможнасьць на чужыне. Ён атрымліваў у месяц значна менш, чым звычайна аплачваецца праца склепніка на пабудове.

— Чаму гэта я атрымліваю меней за другіх?—пытаўся Грымальдзі ў майстра.

— А гэта таму, што ты бязрукі,—адказваў яму майстар.—Значыцца і праца твая ня можа быць аплочана, як праца здаровага чалавека.

— Я працую ня горш за іншых,—супярэчыў на гэта Джузэппэ.— Ён нават лепш за іншых. Вось, напрыклад, гэтаму рускаму палкоўніку Воранаву, які таксама цяпер працуе на склепе, вы заўсёды даеце яшчэ памочніка. Я-ж адзін спраўляюся з усёй работай.

— Такі загад гаспадара,—паціскаў плячыма майстар.—Ты добра працуеш, і я асабіста супроць цябе нічога ня маю. Зьвярніся ў кантору да Мацьціо. Можна быць, ён табе што-небудзь і надбавіць.

Грымальдзі так і зрабіў. Хадзіў ў кантору, хацеў сам пагаварыць з Мацьціо, але з гэтага нічога ня вышла. Мацьціо яго ня прыняў, загадаўшы расказаць сутнасьць справы сэкратару. А сэкратар, ледзь выслухаўшы Грымальдзі, адразу абрэзаў яго, сказаўшы:

— Калі вы не здаволены заробкам, можаце ісьці сабе з пабудовы і шукаць другой працы. Мы наогул вас і прынялі на склеп толькі з-за міласьці. Ні пра якія надбавкі ня можа быць і гутарак.

— Добрая міласьць!—абурваўся Грымальдзі.—Вы, мабыць, зусім забыліся, што я ў вас на пабудове зрабіўся калекай.

— Не, мы гэтага не забыліся!—злосна ўсьміхнуўся сэкратар прадпрыемства.—Але няшчасьце сталася па вашай віне, таму што ў той дзень вы былі п'яны.

— Гэта хлусьня!—закрычаў абураны Грымальдзі.

— Хлусьня? Тады навошта-ж вы падпісвалі вась гэта?—халадна спытаўся сэкратар. У гэтым акце, які вы падпісалі, вы прызнаецеся, што вы былі п'яныя, і што няшчасьце сталася па вашай віне.

— Гэта хлусьня! Я ня ўмею чытаць пафранцуску і я ня ведаў, што падпісваю.

— Вельмі шкада. Ніколі ня трэба падпісваць паперы, не азнаёміўшыся з яе зместам. Так ці іначай вы падпісалі, і па закону мы не адказваем за вашае калецтва. Нават, наадварот, мы маглі-б прыцягнуць вас да адказнасьці за п'янства на пабудове. А таму будзьце-ж задаволены, што маеце хоць гэтую працу, і не надакучайце гаспадару сваімі недарэчнымі запатрабаваньнямі,—закончыў сваю гутарку сэкратар і нахіліў галаву, даўшы гэтым знаць Грымальдзі, што гутарка скончана.

Неадступная думка трывожыла Джузэппэ, не даючы яму супакою ні днём, ні ноччу.

— Дзе я бачыў гэтага чалавека?—задаваў ён сабе не адзін раз пытаньне, лежачы ўначы на барачным ложку ці назіраючы ўдзень з свайго маленькага склепу, як Мацьціо з цыгарай у левым кутку роту важна разгульвае па пабудове. Ён адчуваў нейкую глухую затоеную нянавісьць да гэтага чалавека. І гэтая нянавісьць была ня толькі інстынктыўнай клясавай нянавісьцю рабочага да эксплёататара,—яна тлумачылася ня толькі асабістай крыўдай, нанесенаю гаспадаром свайму калеку-рабочаму.

— „Чаму я яго так глыбока ненавіджу?—часта думаў Джузэппэ.—Адылі-ж ня толькі таму, што ён мяне эксплёатуе, ня толькі таму, што ён так нясумленна абышоўся са мной; я добра разумею, што Мацьціо ня горшы і ня лепшы за іншых капіталістых, я надзвычайна добра разумею, што другі прадпрыемца абышоўся-б са мною таксама... Але ўсё-ж гэты Мацьціо мне надзвычайна знаёмы!—неспакойна думаў Джузэппэ.—Але дзе я з ім спаткаўся, я ніяк не магу прыпомніць.

Так і не атрымаў-бы Джузэппэ, быць можа, ніколі адказу на пытаньне, якое даўно яго мучыла, калі-б ня просты выпадак, які адразу адчыніў вочы Грымальдзі.

Аднойчы, прышоўшы зазвычай на пабудову, Мацьціо павесіў ў конторцы майстра сваё паліто і накіраваўся наверх дому назіраць за заліўкай надворных колён будынку.

Што гэта там валяецца на падлозе каля дзьвярэй?—спытаў сябе Джузэппэ, які з жалезнай мятлой у руцэ якраз праходзіў каля конторкі майстра.

Гм!.. гаспадарскі портмонэт, які, як відаць, выкінуўся з бакавой кішэні паліто,—разважаў Джузэппэ, паднімаючы скураны портмонэт і зьбіраючыся несцьці яго наверх Мацьціо.—А то, чаго добрага, потым скажа, што ў яго грошы ці што іншае згінула. Не, лепш няхай заразжа ўсё праверыць.

У гэты-ж час увагу Джузэппэ прыцягнула маленькая фотографічная картка, якая ляжала за некалькі крокаў ад бумажніка.

— А гэта, што яшчэ такое?—спытаўся сам у сябе Грымальдзі, нагінаючыся зноў.

З выгляду гэтая фотография нічога асаблівага з сябе не ўяўляла. На ёй быў параўнальна малады яшчэ італьянец, па-эўропейску апрануты, італьянец, якіх сотнямі і тысячамі можна сустрэць ня толькі па той бок Альпійскіх гор, але і ва ўсіх іншых частках сьвету.

— Мацьціо год дзесяць назад, — адразу пазнаў гаспадара Джузэппэ.

Фотаграфія гэтая ў свой час, як відаць, прызначалася для атрымання замежнага пашпорту ці якога-небудзь іншага офіцыйнага докумэнту. Гэта можна было вывесці з таго, што на ліцавым яе баку размашыста стаяў подпіс уладара—Альфонса Марціні. І ніжэй маленькімі, ледзь прыкметнымі лічбамі—1920 г.

Грымальдзі адразу зразумеў.

— Альфонсо Марціні!—з нейкай халоднай ярасьцю, нарасьпеў паўтары ў ён добра знаёмае праклятае імя. Дык вось хто хаваецца пад маскай капіталістага Мацьціо, дык вось на каго мне—Джузэппэ Грымальдзі—даводзіцца цяпер працаваць! Забойца і здраднік, твая здрада не застанеца непакаранай.

Х

Пан Дзюваль, сэкратар рэфармісцкага сындыкату будаўнікоў поўдню Францыі, быў зусім незадаволены. Рух сярод рабочых на пабудовах пашыраўся не па днёх, а па гадзінах. Ён ахапіў ужо амаль усе ніцкія пабудовы, перакінуўся ў Канны і Вільфрант, пагражаў запаліць агнём забастоўкі ўсё ўзьбярэжжа Сяродземнага мора—ад Марсэлю да самай італьянскай мяжы.

І што больш за ўсё непакоіла паважанага пана Дзюваля—гэта самы характар руху. Рабочыя не абмяжоўваліся ўжо толькі эканамічнымі патрабаваннямі падвышэння зарплаты. Яны ставілі на вырашэнне ўжо і іншыя, чыста політычныя пытанні—аб 8-гадзінным рабочым дні, аб амністыі політзняволеным, аб спыненні імперыялістычных інтрыг супроць Савецкага Саюзу. Патрабавалі яны таксама безадкладнага зачынення фашысцкіх арганізацый у Францыі, ураўнаньня чужаземных рабочых у правах з французскімі рабочымі і шмат іншага.

Вось гэта політычная афарбоўка буйнай будаўнічай забастоўкі, якая намячалася, і была вельмі не па нутру пану Дзювалю. Яна парушала правільнае і нормальнае цячэнне яго жыцця, яна пазбаўляла яго звычайна такога добрага апэтыту, яна пагражала сур'ёзна разбурыць усе яго пляны і надзеі на зімні курортны сезон у Ніццы, які толькі пачынаўся.

А пляны пана Дзюваля былі сёлета самыя шырокія, надзеі самыя сьветлыя.

Ужо даўно, на працягу цэлага шэрагу гадоў, незадаволенае ўласталюбства грызла душу сэкратара рэфармісцкага сындыкату будаўнікоў поўдню Францыі. І сапраўды, жыццё было вельмі несправядлівым да паважанага пана Дзюваля. Яно пэўне абыходзіла яго, яно пэўне не хацела заўважаць яго патуг, яго старанняў.

Падумаць толькі,—незадаволена гаварыў ён часта сваёй жонцы,—Дзюкло, сэкратар мэталістых, ужо мае дом у Парыжы, відлу ў Ніццы і меціць, як я чуў, проста ў міністры. Сэкратар тэкстыльшчыкаў Жыро таксама зусім добра прыстроіўся. Я ня буду казаць ужо пра старшыню горнарабочых Дзюдонтэна. Гэты проста зрабіўся мільёнерам за апошнія гады. Акцыі буйныя мае ў горнай прамысловасьці, жыве сабе ня горш за Рокфэллера ці Форда якога-небудзь, ды і драбнейшыя людзі ня горш прыстроіліся. Сэкратарамі комісій розных парабіліся, у Жэнэве і ў іншых гарадох засядаюць. Толькі я адзін дагэтуль нічога не дабіўся!

— Глядзі, як жонкі іншыя апранаюцца,—устаўляла сваё слова жонка Дзювалья.—Сукуенкі па апошняй парыскай модзе носяць, дыямэнтамі блішчаць, на ўласных аўтамабілях разьязджаюць. А я дык і белага манто за няшчасныя 3000 франкаў ня маю магчымасьці набыць.

— І чым я горшы за іншых!—абураўся звычайна пан Дзюваль.—Здаецца, і гаварыць умею, і на мітынгах выступаю, і адпаведную лінію ў рабоце праводжу. Амаль ніколі не даводжу справы да забастовак, заўсёды ўмею так зрабіць, што і рабочыя вяртаюцца на работу, і гаспадары застаюцца задаволенымі.

— Сумленны ты вельмі!—уздыхала мадам Дзюваль.—Іншыя менш цэрамоняцца і сябе не забываюць.

І вось сёлета шчасьце нібыта пачало ўсьміхацца і пану Дзювалю У мінулым будаўнічым сэзоне ў Ніццы скончылася пабудова новага вялічэзнага казіно. Акцыянэрнае таварыства, у падзяку за садзейнічаньне і за папярэджаньне шматлікіх у час будаўніцтва забастовак, прапанавала пану Дзювалю некалькі даволі буйных акцый гэтага шматабяцаючага прадпрыемства.

Апрача таго, пану Дзювалю, па сумяшчальнасьці, удалося прыстроіцца на цёпленькае месца рэкламнага агента прадпрыемства. Усё гэта абяцала вялікія прыбыткі, усё гэта абяцала, прынамсі, узнагародзіць вялікае цяпленне рэфармісцкага сэкратара сындыкату будаўнікоў поўдню Францыі.

Казіно адчыніла свае ветлыя дзьверы ў надыходзячым зімнім сэзоне. Быў зроблены вясёлы карнавал, бой кветак, былі выпісаны з Англіі, Амэрыкі і іншых краін лепшыя атракцыёны—сьпевакі, комікі, шпагаглытацелі, жонглеры. Не пашкадавалі грошай і на крыклівую, што кідалася ўсім у вочы, рэкламу. Словам, справа была пастаўлена зусім сур'ёзна, і ўсё абяцала ўжо ў першым сэзоне вельмі вялікія прыбыткі. І вось раптам гэтая няпрыемная пагражаючая забастоўка. Ды яшчэ політычная. Ды яшчэ з такімі лёзунгамі, як за 8-гадзінныя рабочы дзень і за зачыненне фашысцкіх арганізацый у францыі.

Пачатак соцыялістычнай рэвалюцыі! Бальшавізм, які запусае свае шчупальцы і на блаславенныя берагі Францускае Рыўеры. Было чаго непакоіцца, было ад чаго страціць галаву.

Ніцца, ды ня толькі адна Ніцца—усё узьбярэжжа Сяродземнага мора, уся так званая Французская Рыўера жыве з прыбыткаў ад турыстых, ад багатых людзей, якія прыяжджаюць сюды на адпачынак і для забаў. Готэлі, віллы, казіно і прытоны, увесь уклад жыцця прыстасаваны тут да густаў багатых ангельцаў і амэрыканцаў. Тут больш, чым дзе ў другім месцы, пануе ўлада доляраў і фунтаў стэрлінгаў, улада грошай.

І раптам—забастоўка! Мітынгі, рабочыя маніфэстацыі, сутычкі з поліцыяй... Быць можа, страляніна на вуліцах, быць можа, трупы і энкі параненых...

Як-жа гэта ўсё адаб'ецца на настроі адпачываючых банкіраў лёрдаў і грапаў? Ці захочуць яны пры такіх абставінах жыць далей на Французкай Рыўеры? Ці не пабяруць яны свае скураныя чэмаданы і з першым-жа цягніком ці параходам паедуць куды-небудзь у іншае месца? У Італію, у Каір, у Алжыр ці ў Туніс. Ці мала ёсьць на сьвеце прыгожых і цёплых куточкаў, дзе багатыя людзі знойдуць усе выгоды і ўсё магчымасьці транжырыць грошы, якія так лёгка дастаюцца, адпачываць і весяліцца?

Але тады, калі, дзякуючы забастоўкам і рабочым хваляваньням большасьць багатых турыстых пакінуць Ніццу, тады ня будзе для каго рабіць усе гэтыя пышныя балі і маскарады, ня будзе для каго адчыняць новыя готэлі, казіно і прытоны!

Тады жонка пана Дзюваля ня здолее набыць сабе белае манто за 3000 франкаў, тады пан Жыро не адбудуе сабе новую віллу на беразе мора, тады пан Дзюкло і сотні іншых вялікіх і малых спэкулянтаў ня здолеюць павялічыць свае бягучыя рахункі ў банках новымі дзесяткамі і сотнямі тысяч крэдытных білетаў.

— І ўсё гэта праклятыя ўнітарцы¹⁾ працуюць!—са злосьцю казаў пан Дзюваль.—Упартыя, як аслы і ні на якія кампромісы ня згодны. Цяпер, зразумела, ходзяць па пабудовах і бунтуюць рабочых сваімі рэвалюцыйнымі тэорыямі. Калі-б не яны, куды лягчэй было-б кіраваць нам рабочымі масамі!

* * *

Захваляваліся па тых-жа прыблізна прычынах, што і пан Дзюваль, і прадпрыемцы. Рух за забастоўку разрастаўся. А гэта пагражала спыньнем будаўнічых работ, невыкананьнем у тэрмін заказаў, выдаткамі.

1) Унітарцы—члены ўнітарнага рэвалюцыйнага профсаюзу будаўнікоў Францыі.

Вось чаму Мацьціо — у гэты час старшыня будаўнічых прадпрыемстваў—тэрмінова склікаў пасяджэньне праўленьня саюзу, на якім павінна была быць выпрацавана лінія трыманьня прадпрыемстваў у konflikце, які насоўваўся.

Быў запрошаны на гэтае пасяджэньне і Дзюваль.

Пасяджэньне адбывалася ў асобным габінэце аднаго з перша-класных рэстаранаў у горадзе. На стала стаялі вазы з дарагой садо-вінай, скрынкі лепшых гаванскіх цыгар, замыславатыя бутэлькі лікёраў.

— Панове! — казаў Мацьціо, адчыняючы сход.—Вам усім добра вядома становішча на пабудовах. Рабочыя хвалююцца, патрабуючы не-дарэчных надбавак. Агітатары з унітарнай конфэдэрацыі працы ім-кнуцца незадаволенасьць рабочых сваім заробкам абярнуць у вы-ступленьне палітычнае. Нам, прадпрыемцам, трэба добра абмеркаваць этановішча і намеціць агульны плян дзеяньняў.

— Аб надбаўцы рабочым ня можа быць і гутаркі,—сказаў блі-жэйшы сусед Мацьціо, таксама буйны будаўнічы прадпрыемца Дзю-дон.—Будаўнічыя матар'ялы вельмі падвысіліся ў цане, падаткі з кож-ным годам растуць усё больш і больш, калі так будзе цягнуцца да-лей і далей, дык хутка ня будзе ніякай цікавасьці працаваць.

— Распусьціліся!—вытлумачыў трэці.

— Наш урад занадта шмат цэрамоніцца з рабочымі,—узяў ізноў слова Дзюдон.—Вось паглядзеце на нашу суседку Італію. Паспраба-валі-б яны там баставаць ці прад'яўляць якія-небудзь незаконныя за-патрабаваньні.

— А мы яго, галубка, ужо там сустрэнем адпаведным чынам!— вытлумачыў сваю прапанову Дзюдон, які пасьпеў ужо ахмялець ад выпітых лікёраў.

Аднак, гэтая прапанова ніякіх асаблівых вытлумачэньняў і не патрабавала. Гром аплёдысмантаў прысутных ясна паказаў, што пра-панова Дюдона прынята, і што яна сур'ёзнейшым чынам будзе вы-конвацца.

Былі прыняты і другія, больш сур'ёзныя пастановы: сувязь з по-ліцыяй, падрыхтоўка штрэйкбрэхераў і да таго падобнае. Словам, пасяджэньне прайшло вельмі жыва. Прадпрыемцы былі гатовы да бою.

* * *

Адзін за другім падкатвалі к пад'езду рэстарану пышныя, па-крытыя чорнай політурай аўтамабілі. Пачціва падтрымліваемыя лёкаямі ў смокінгах, садзіліся прадпрыемцы на мягкія скураныя сядзеньні. Аўтамабілі бяшумна рухаліся з месца і плаўна неслі сваіх уладароў у цемру паўднёвай ночы.

У Дзюваля покуль што яшчэ ня было свайго ўласнага аўтомо-білю. Ён покуль што яшчэ павінен быў прайсьці пешкам дарогу ву-ліцы, каб потым на трамваі паехаць у прадмесьце гораду.

Але гэтыя абставіны нікольні не псавалі настрою рэформісцкага сэкратара сындкату будаўнікоў поўдню Францыі.

Напяваючы ўпаўголаса лёгкадумную французскую шансонэтку і гульліва зазіраючы пад капялюшыкі сустрэчным жанчынам, ішоў пан Дзюваль па вуліцах вясёлага гораду.

Уласны аўтомобіль і шмат іншае было яму забяспечана ў самай недалёкай будучыне. У гэтым пераканала яго кароткая гутарка сам-на-сам з старшынёю прадпрыемцаў, якую ён меў з Мацьцію перад самым канцом паседжанья.

Трэба было толькі дзейнічаць ў пэўным кірунку. Трэба было толькі ўсімі мерамі падтрымліваць „мір у прамысловасці“.

(Канец будзе)

1 : 2=2

(Роман)

Частка першая

Скрозь вечару мутна асінены дым
Працягвае горад бліскучыя рукі...
І сьцёрты на шэрым каменні сьляды
І нікнуць усьмешкі ў мігценні і руху...
Людзкая гамонка прыбоем шуміць—
Буруннасьць у ёй нясьціханая наша...
І неяк нязвыкла ўсьміхаемся мы...
(На'т камень затоптаны дыша інакшым!)
І вось, калі з дахаў гамоніць капель,
Шум вуліцы раптам губляецца нейдзе,
Ён рупна праходзіць (пад пахай портфэль)
І тоне у цёмным і вузкім пад'ездзе...
На крыльлі бясшумным прымчыцца спакой,
І ціха заплюшчацца вокнаў павекі...
Тады падзяляецца наш гэрой
На два чалавекі...
Адзін чалавек: цэлы дзень на нагах
Увесь у кіпеньні да вечару зраньня,
У грудях папер, тэлефонных званках,
У сходах, нарадах, праэктах і плянах...
Ён губы кусае, ён моршчыць чало,
Каб думкі ўкладаліся ў стройныя формы.
Растуць чарцяжы над зялёным сталом
У мудрасьці строгай складанейшых формул...
Каб кожная гайка, каб кожны варштат
У строгім суладзьдзі, у мернасьці руху
Да новых вялі будаўнічых атак
Да цьвёрдасьці волі,
да ўпартасьці духу...

.....

Частка другая

Але,
 калі ўвечар гамоніць капель...
 Шум вуліцы раптам губляецца нейдзе
 Ён рупна праходзіць (пад пахай портфэль)
 І тоне у цёмным і вузкім пад'ездзе.
 І вось перад намі другі чалавек
 Ў пакой уваходзіць—і рухі другія...
 І цень па сьцяне разам з імі плыве.
 І вочы насустрач: свае ці чужыя?
 І рукі на шыі і „ох“ і „ах“...
 І голас, як быццам у полі званочкі:
 „Ізноў пасяджэньні? Канца ім няма“...
 І сум, і капрыс ў затуманеных вочах...
 —„Ах, сумна, ах нудна, ах вечна адна!
 Дзень цэлы адна, ты падумай?
 А ты прападаеш з цямна да цямна...
 А я ўсё адна у самоце і суме!“.
 Фіранкі і кветкі, амур на сьцяне
 У рамках разьвешаны продкавы продкі.
 Таварышы, душна гэрою і мне!—
 Мяшчанства на сто, нават болей, адсоткаў!
 Ну хай і утульнасьць, хай танны спакой,
 Дык сэрца ці-ж стала па іншаму біцца?
 Чытач, ты ўяўляеш, які наш гэрой
 Ў палоне такіх нафталінных традыцый?..
 Чытач, ты ўяўляеш, як гэта „чэта“
 Захлынута ў хвалях утульнага шчасьця...
 І ты адкажы мне, мой добры чытач,
 Такім ня бываеш ты часам?..

Эпілёг

Адночы сабраліся мы ўтраіх
 Чытач мой, гэрой мой і я—на нараду.
 І вось, калі гоман вясёлы наш сьціх,
 Гэрой мой прамовіў тады вінавата:
 —Таварышы, шмат нас сягонья такіх,
 Што рэчы над намі часамі пануюць,—
 Давайце заключым саюз утраіх
 І быт канарэчны ўраз абштурмуем!
 Я тысяча тысяч. Чытач—мільён.
 Дзесятак поэтаў—і рынемся біцца.
 Тады рэвалюцыі ўспыхне агонь
 У кожнай молекуле нашага быту.

1930 г.

Па ручаінах.

I

Малюга ўстаў яшчэ досьвета. Непаваротна адзеў калянныя юхтавыя боты, памыўся, накінуў кароткі, з аблямоўкаю, кажухок і вышаў на двор. Твар лізнуў крохкі марозік. На ўсходзе неба прасьвечвалася ружоваю тонкаю паперкаю, і зразу можна было пазнаць, што неўзабаве адтуль пакажацца сонца.

Ад хаты лядзянкаю—паўз млын, паўз стайні, між рэдкіх сухарлявых дрэвін—дарога спушчалася ўніз. Перакінуўшыся праз маленькі мосьцік, дзе з боку назіму моўчкі прыкархнула маленькая вадзяная сукнавалка, яна падымалася ўгору і ўпіралася ў вялікую браму, а кавалак гэтае дарогі адламаўся, загнуўся ўлева і прысадамі гайсануў у поле.

Стаўшы тут на ўзгорку каля гэтае брамы і павярнуўшыся назад, можна ўбачыць мітузь параскіданыя будынкi. Відны стрэхі. Адсюль можна будзе пазнаць, што там, на вотшыбе,—доўгія, з цаглянымі ўшуламі і вузенькімі вокнамі, стайні. Проста за Малюгаваю кватэраю—гумны. Цагляны высокі будынак з дымаром—млын. А рэшта—нізкая, невялічкія—кватэры. На ўзгорку за брамаю—стары панскі будынак, дзе месцяцца канцэлярыя, клуб і некалькі кватэр.

Пасярэдзіне сядзібы працякае рэчка, і ад таго, што на мосьціку зроблена застава—з правага боку яна сабралася ў азэрка.

Сьцепануўшы плячыма, хукнуўшы густою параю, Малюга павярнуў да хлявоў. Пачуўшы крокі, з сярэдзіны азваліся авечкі тоненькімі галасамі, заплакалі ягняткі, і гэтымі галасамі абудзілася раница. У хляве дыхнула гноем, цеплатаю і запацелаю шэрсьцю. З пярэгародак кучкамі пратыжаліся мыскі.

— Ты што-ж гэта—маткі свае ня знойдзеш, га? Ых, малеча ты! Хадзі-ж, хадзі, ну. Вось так пасьсі трохі, а ня крычаць з кутка. А ты-ж чаго падышла, га? Не акацілася яшчэ? Пашла.

Пагаманіў з аўцамі.

У хляве—быка па карку паляпаў.

Пацешыўся, палюбаваўся, на дварэ пужку падняў, што ўчора а поўначы прыбраць забыліся, а тады накіраваўся да стайні.

Ведае Малюга,—нічога за ноч не здарылася, а от хочацца ўсюды сваім вокам паглядзець. Прывык так ужо, каб заўсёды ведаць, што робіцца ў гаспадарцы. Прабязыць, агледзіць на золку—і на душы спакайней.

Дома жонка ўходжвалася каля печы.

— Мо' будзеш сьнедаць?—запыталася, як распрануўся.

— Сьнедаць? А давай, бо пасля часу ня будзе.

На стале параю задымілася сопкая бульба. Засыкала па патэльні мачанка.

Дзьверы ў хату адчыніліся, і ўвайшло трое мужчын. З сабою яны ўнеслі на вусох мерзьлякі і тупат намарожаных лапцёў.

— Добрага дня, Якубавіч.

— Здаровы, здаровы, хлопцы.

— Сьнедаеш?—кінуў высокі, падпяразаны ў шэрым халаце, праходзячы далей па хаце.

— А так—прашу і вас прысуджвацца.

— Дзякаваць. Дома перакусілі.

— То сядайце хаця.

Мужчыны папрымошчваліся. Высокі, у шэрай сьвітцы, сеў каля палка на калодцы. Нізкі, карчукаваты, стары, з лахматаю барадою і шапкаю—на лаўцы. Малады, румяны прымасьціўся на зэдліку ў куточку. Маленькая куханька Малюгова: як увайшлі мужчыны—і павярнуцца цяжкавата.

— Ці ня ехаць куды, Якубавіч, зьбіраешся, што каня запрагаюць?

— У Родню. Трэ' зранку скакануць туды, а тады на сход у Нізкое зірнуць трэ' будзе.

— А—а.

— А ў Родню-ж чаго?

— Невялікая і патрэба. Учора нашы майстры не дагледзелі ды на млыне падшыпнік спалілі. Трэ' ехаць дастаць волава ды наліць новы, а то стаіць крупадзёрны камень. А пры такім завозе гэта сотнямі пахне. Ну, там і ў коопэрацыю забегчы трэба.

— Пэўна.

Памаўчалі. Стары палажыў на лаву шапку—пачаў даставаць шабэту. Малюга сёрбаў вараную бульбу. Кароткія стрыжаныя яго валасы чорным лістом клаліся на лоб. Густая, шыракаватая барада рабіла яго старым, але быў звонкі, прудкі яшчэ голас, і з-пад цяжкіх напушчаных броваў молада пырскаліся вочы.

Яму было 43 гады.

— А мы да цябе, Якубавіч, па справе.

— Давайце па якой?

— Сам знаеш—мы-ж цяпер, як кажуць, пролетары і прышлі от...

Дзьверы раптам адчыніліся, і разам з пластом белаватага паветра ўскочыў малады, сухарлявы хлопец. На ім была кароткая крам-

ная сьвітка і летняя шапка, нацягнутая казырком на вочы. Хлопец вырваў з зубоў недакурак, швырнуў яго на падлогу і адкінуў шапку назад.

— Гэтак, як ты, Малюга, зрабіў, ня будзе.

— А што?—падняў над міскаю галаву той.

— Гэтак, я кажу, ня будзе. Што гэта ў нас людзей больш няма ці што, што ты маёй цёшчы даў парасят даглядаць?

— А што твая цёшча—барыня?

— Ня барыня, а парасят даглядаць ня будзе!

— Чаму?

— Я ёй гэтага не дазволю!

— Ніхто твайго дазволу і пытацца ня будзе. Мы гэта разглядалі на праўленьні.

— Пашоў ты к чорту з сваім праўленьнем! Пляваць я на вас хачу.

Малюга гаварыў спакойна, роўна. Голас вырываўся рэзкі, точаны і ад таго, што гаварыў трошкі ў нос, здаваўся быў мэтальёвым. Пры апошніх словах сухарлявага хлопца галава паднялася ад міскі крыху вышэй, і чыгун броваў насупіўся.

— Дык што-ж ты панам з сваёй сям'ёю хочаш быць? Сам надоечы ад работы адмовіўся, а гэта каб і цёшча гуляла? Каб нехта рабіў на вас. А паёк будзеш браць? Жонцы скажы, каб даглядала, калі цёшчы шкадуеш, а перарабляць мы ня будам, бо ніхто ня гуляе, разумеш. Мне больш гаварыць з табою нечага—падавай на праўленьне... Я сам гэтае пытаньне пастаўлю,—дадаў нэрвова, вылазячы з-за стала.

— Мне на гэта пляваць! На цябе і на тваё праўленьне, а даглядаць парасят яна ня будзе, бо я не хачу, і няхай сабе стаяць яны галодныя. На сваю сям'ю зараблю я адзін.

Чалавек плюнуў і моцна бразнуў дзв'ярыма. З усходцаў ужо чутна была лаянка і пагрозы.

— От гэта гаспадар, мужчыны. От з такім і рабі. Тры гады ў комуне і скрозь рызыкуе. Ніяк яго не ўконтактуеш. Яшчэ і другі такі ёсьць—Бараноўскі. Усю работу падрываюць.

— Відно, што птушка добрая.

— Нічога ня зробіш. Цяпер здаравейшы актыў будзе ў нас—паправацца... Дык чаго, мужчыны, хацелі?

— Паёк атрымаць, Якубавіч, хочам, от уся наша і патрэба.

— А што—ужо ўсё вышла?

— Дык мы-ж за той месяц, Якубавіч, не дабралі.

— А—а, ну добра. Трэба, значыць, трэба. Я вам напішу пісульку да нашага харчавіка—ён і выдасць.

— Вы там, я чуў, чуткі нядобрыя пушчаеце, мужчыны,—як-бы ўспомніў Малюга, аддаючы пісульку вусатаму ў шэрым халаце.—Гэта нядобра.

-- Якія, Якубавіч, што ты?

— Якія чуткі?

— Ды там у вас гавораць, быдта вы скардзіцеся, што вам цяпер, як сталі ў калгасе, дык і есьці няма чаго, што вы цяпер сядзіце галоднымі. Гэта нядобра.

— Мала што гавораць, Якубавіч, кінь.

— Ці такое могуць нагаварыць, хіба няма каму? А на нас, як мы першыя ўступілі, ці гэта яшчэ гавораць. Гэта, Якубавіч, няпраўда.

— Глядзецце, мужчыны, а то што-ж гэта.

— Кінь, што мы самі ня знаем. Чаго-ж бы мы тады ішлі, каб так было. А грязь, канешня, панесьці нам прыдзецца, гнюсіць яшчэ ёсьць каму.

— Яно то так, але каб самі вы не паддаліся.

— Не паддамося. Гэта ты не бядуй. Да нас там яшчэ восем дадалося, а зараз і ўсё сяло ў калгас прыойдзе, а ты кажаш—чуткі. Гэта пакуль што.

Пагаманіўшы яшчэ, мужчыны вышлі з хаты. Разам з імі, на хадзі апранаючы кажух, вышаў Малюга.

Рыпаў ранішні сьнег пад нагамі.

Запрэжаны чакаў конь.

II.

Галкоўскаму ня ісьці на работу. Галкоўскага зачепіла за нутро, што дарам сварыўся з Малюгам, што той аніяк не збаяўся. Моцна стаў, брадзяга. Абазнаўся вельмі. Пачакай адно.

Дома шапку жбурнуў на покуць. Бліснуўшы вачыма, крыкнуў:

— Сьнедаць давай!

Жонка пачала стаўляць на стол. Цёшча забягала наўперадкі, памагала даставаць з печы.

Перакусіўшы разоў пару, калі адлягла злосьць, цішэй сказаў:

— Катора хоць, а парасят даглядзець сёньня трэба, бо з валацугаю гэтым не згаворышся. Заўтра як хоць, а сёньня трэба даглядзець.

— А што ён сказаў?—запыталася жонка.

— Што ён скажа. Зарань вельмі пачаў рызыкаваць. Яшчэ і грозіць—на праўленьне пастаўлю, на праўленьне пастаўлю, пляваць мне на тваё праўленьне. Страшыць чым пачаў. Сьвет вялікі, магу абыйсьціся і без яго.

Увесь час пасья сядзеў моўчкі. Рэдкія бялявыя валасы касмылямі паблыталіся, а між іх сьвяцілася скура. Абапёршыся на локаць, шчыпаў ніжнюю губу. Пальцы сашчоўкваліся, калаціліся. Вочы ліхаманкава шворылі, і ад таго, што зьнянацку наткнуліся на шапку, раптам зьявілася думка.

— Схаджу да Бараноўскага.

Бараноўскі сядзеў на канапе і чытаў роман-газету. Ён пасьпеў Ужо зрабіць сваю работу — падаглядаць жывёлу — і цяпер... пасьнедаўшы... разгарнуў „Наталью Тарпову“.

Бараноўскаму пад шосты дзесятак. Але выглядае ён зусім маладым... і толькі некалькі сіваватых валасоў у клінаватай стрыжанай бародцы пачынаюць гаварыць пра яго гады. Некалі, калі яшчэ быў пан, ён служыў у яго хурманам. Быў у Варшаве, у Маскве, у Беластоку. За час хурманства і выслугоўства нажыў сабе добры кавалак грошай. Дзяцей ня было, — складаў іх у кучку, марыў пра свой уласны маёнтак. Калі прышла рэволюцыя, разьбіліся мары ўдрызг. Нечага было рабіць — астаўся ў маёнтку. Думаў сабе вотруб зямлі засвоіць, але, калі ў 1918 г. парабкі забралі яе і зрабілі комуну, разам з імі падаўся і ён. Дзе дзенешся. Можна і пражывецца.

І пражылося. Хораша ці дрэнна, а пражылося. Шмат чаго не падабалася Бараноўскаму, але цяпеў. Нездаволенасьць выказваў цішком

Калі ўвайшоў Галкоўскі, зьняў той акуляры, у бок адлажыў „Тарпову“.

— Садзіся. І закурыць, мабыць, з сабою ўзяў? Давай.

Закурылі.

Расказаў Галкоўскі крыўду сваю. Коротка, жмакаючы шапку, расказаў.

— Ну і дурна зрабіў, — заключыў Бараноўскі.

— Чаму?

— А так — дурна. Нашто было хадзіць ды крычаць? Што гэтым паможаш? Гэта як быў Бабанаў, дык можна было што хоць рабіць, а гэта чалавек круты. Рабіў-бы так, як я. Я сабе сваю работу знаю — зраблю як сьлед, сумленна зраблю — от ты да мяне і прычаліся. Мною і даражаць, хоць сабе і ў другі бок гляджу. А ты крыку нарабіў.

— Але, нядобра.

— Вядома. А цяпер яшчэ як гэтых новых напрымалі, то нас, брат, зразу назад папруць. Бач, у яго ўжо новыя актывісты пазнаходзіліся, галадранцы гэтыя. От ён з імі цяпер і будзе варочаць.

— Чорт яго ведае, калі-ж злосьць. Няхай бы гэтыя новыя і парасят гэтых кармілі, а то ты рабі, даглядай, а яны спажываць будучь. На гатовым кожнаму добра жыць будзе. Далучыліся паёк браць дармовы.

Бараноўскі ўзяў „Тарпову“. Паварочваў, пагартаў лісткі, нанова назад перагартаў — палажыў на канапу. На сьцяне ў рамках — пад шклом рыжаваты портрэт. Падышоў да яго, прыгледзеўся. Палажыўшы на калені рукі, у выпрасаваным гарнітуры сядзеў мужчына. У старамоднай доўгай спадніцы збоку стаяла жанчына. Жанчына палажыла правую руку на мужчынскае плячо. Вось які быў. Скора пасья шлюбам здымаліся. А што асталася цяпер?

— То ты нядобра зрабіў, — павярнуўшыся, сказаў да Галкоўскага. — Хоць цяпер і пананёра з сёл далучэнцаў ды з комуны і калгас

робяць, а ўсё-ж так ня трэба. Чаго добрага, возьмуць выключачь, а тады дзе хоць дзявайся. А ў колгасе ўсё-ж яно лепш... Хадзем.

На дварэ нафтаю чохкаў млын. Стаялі завозьнікі. У кузьні цяжка гохкалі малаткі. Кучаю ля дзвьярэй ляжалі плугі, бароны.

Да вясны ладзілася снасьць.

III.

Малюзе—на пяты дзесятак. Каранасты, здаровы,—роўным, напірыстым голасам, чоткімі рухамі—ён рабіў уражаньне вайсковага чалавека. Чорная барада і вялікая ўпэўненасьць—у гэтай фігуры неяк прыгожа не пасавала.

Малюга з 1917 куніст. У 1905 быў на Донбасе на шахтах. За рэволюцыйную дзейнасьць арыштавалі, судзілі на адседку ў астрог. З астрогі ўцёк і тайком вярнуўся на бацькаўшчыну—у Магілеўшчыну. У 1906 з гораду рэволюцыйнае рэха пакацілася ў сёлы. Малюгу зноў злавілі і засадзілі на пяць год ссылкі.

— Пабачыў і гора і сьвету. Бачыш—валасы сівыя кустамі па-выскакалі.

Семнаццаты. Мітусьня. Залпы. Армія. Дэмобілізацыя. Сельсавет. Работа. Райвыканком. Розныя пасады. Зноў сельсавет і — старшыня колгасу.

Сівымі кустамі валасы. І густымі. Затое гарт і энэргія ўнутры.

— Я прышоў сюды—была комуна. Было пятнаццаць сем'яў. Жылі комунары і ня зналі, што такое комуна. Жылі саматужным спосабам. Старшыня—Бабанаў Сяргей—запіў. Гаспадарчасць, дысцыпліна прапала. Надумаўся—паехаў у шахты. Адтуль партыйны білет прыслаў—сам не вярнуўся. Зьвіхнуўся чалавек.

— Жылі саматугам. Навучыліся хто куды глядзець. І гаспадарка падаць пачала. Ад таго і парабіліся такія Галкоўскія ды Бараноўскія. Бараноўскі маўчыць, а хітры. Ходзяць чуткі, што ў дзевяцьсот пятым рэволюцыянераў выказваў.

— За час Бабанава навучыліся пагульваць. Крэдыту 10.000 набралі, а карыснага нічога не зрабілі. Кватэр мала, жыць няма дзе, а дасюль ніводнае хацінкі не паставілі. Улетку самі гулялі, а на работу наймалі. Тысяч па дзеве клалі на наймітоў. Сьмех казаць, а перад сельсаветам стаяла пытаньне—хоць індывидуальна абкладай комунараў.

— Вінавата галава. Праўленьне з зяцёў, з цясьцёў, ды з усялякіх сваякоў складзена было. Некаторыя асталіся і цяпер. Да перавыбараў пачакаем. Паўтары куністы на ўсё праўленьне і на колгас. Аўчынкі на днёх разьмяркоўвалі, дык не бяднейшым пашыць кажухі наважылі, а кожнаму—хоць на чатыры часьці разрэзвай, а давай.

— Гаспадарцы млын шмат памагаў, а так—зачахлі-б.

— Шмат нездаровага асталося і цяпер. Што зробіш. Я думаю—з сёл от, што далучаюцца, здаровы ў мяне будзе актыў. Бедната. Ёсьць

хлопцы—любата! Мне от на іх трэба і апірацца. І цяпер ужо памагаюць шмат—связаў на душы. Ня ведаю—ні з кім яшчэ не гаманіў—а думаю цэнтр аздараўляць так: з сёл лепшых хлопцаў сюды перакінуць, а тут, гэтых—у якасьці кары, калі ня будуць папраўляцца—перасяляць на тэрыторыю...

Малюга хацеў нешта ўспомніць.

У хату ў лапцях увайшоў мужчына. Рэдкая рыжая барада і сівы мехаваты халат рабілі яго зусім нізкім. Толькі твар здаваўся вялікім, а глыбокія сьляды воспы рабілі яго старым.

— От гэты можа расказаць,—кажа Малюга,—яму тут было папала. Тут быў такі час, што пад нож усё клалі: кароў, сьвіней, авечак—абы добра нажэрціся. Ён не згаджаўся. Бузіў, як яны казалі, дык узялі ды выключылі з комуны. Цяпер мы Пімана назад забралі—золата, а не стары.

Піману здавалася трохі неякавата. Ён скубануў сваю рэдкую рыжую бараду і пагалузіў вачыма. Ад гэтае малюгавае пахвалы ён нібы засароміўся.

— Мала што было, Якубавіч. Было ды прайшло. А я от зайшоў, каб гэта даведацца, як нам будзе з негінцамі рабіць. Усё яны абагулілі, плугом трэба папраўка, а куды ім адвозіць? Учора ў мяне ўпаўнаважаны пытаўся.

Малюга прамаўчаў.

— Я ўжо думаў. І надумаўся так. Майстэрню адну трэба зрабіць тут, у нас. Няхай сюды і вязуць. А каваля гэтага, што на Альхоўцы жыве, таксама сюды забраць. Ты там будзеш і скажы от яму, каб у аўторак на праўленьне прышоў.

Яшчэ аб сім-тым пагаманілі з Піманам. Пасьля больш мужчыны пачалі зьбірацца. Той заяву ў колгас прынёс і прасіўся прыняць. Той—упаўнаважаны—па справах прышоў. І трэці, і дзесяты. Кожны мае чаго-параіцца, пагаманіць.

У хаце зрабілася душна. На дварэ паволі слаўся змрок. Ціха шляпаватымі лапцямі наступаў вечар.

У хатах запальвалі агні.

IV

У школу, што на вотшыбе сяла, сабралася поўна народу. Мужчыны на лаўкі вучнёўскія паселі, локцямі паапіраліся, пакуль пачнецца—талкуюць. На вокны паўзлазілі малодшыя. Жанкі каля парога цаўрымшчваліся. Рэшта стаяць.

— Ці не на колгас сабралі нас?—пытаецца адна ў аднае кабеціна.

— На колгас, бабка,—умешваецца мужчына.—Ці ня пойдзеш ты?

— Хаця ты пайдзі, а я сама знаю, што рабіць.

— А чаго-ж ты так сярдзіта?

— А што мне з табою зубы скаліць... Як ты думаеш, Хімка, ці добра гэта будзе?

— Хто-ж яго ведае, цётка, паслухаем, што скажучь.

— А я дык ня ведаю, што мне і рабіць—сыноў-жа маіх няма—у горадзе.

— Мо, пачынаць пара. Усе сабраліся, каго-ж чакаць больш?

— Але, пара.

— Давайце.

Пачалі.

Ад стала голас дакладчыкаў пачуўся—змоўклі. Чутно было: партыя, рэволюцыя, соцыялістычная будоўля, колектывізацыя. Давайце рабіць. Давайце паспрабуем жыць так, як вучыў Ленін. Будаваць сваё жыццё можам толькі мы. Права гэтае мы заваявалі. Давайце.

Ад парога тоўстая кабеціна штырхаючыся крычыць:

— Я не пайду. Мне і так добра жыць—і я ў колектывы не хачу.

— Мая падумка—пачакаць.

— Паталкаваць больш трэба.

Талкавалі. З махоркаю, з дымам выкідалі словы—цяжкія, няскладныя як зямля. К сталу, самі сабою гаварылі—раскалупвалі адвечны нагар.

— Пытаньні..

— Мне слова хачу. Праўды няма цяпер, от што. У швагра майго голас адабралі, а што ён вінават быў, што стражнікам з гора слушыў? Калі так робіцца, то ў калгас не пайду і я.

— Вялікая бяда—і не папросім.

— Папросіце. Я кажу—праўды няма. Так будуць ашукваць і з колгасамі.

Высунулася наперад пажылая маладзіца. Папраўляючы хустку, яна скоранька загаварыла.

— Я прашу, каб мне тут казалі, што рабіць. З восені яшчэ падалася я ў колгасы, а брат, як пашла я—усё пад замкі пабраў і нічога не дае мне. Няхай, кажа, цябе там і кормяць і адзяюць, дзе робіш. А за што-ж маё прападаць будзе і хіба-ж я ў яго за наймічку была?

— Што-ж—гэта і па суду часьць аддаць павінен.

Брат, Андрэенка Саўка, у здаравенным кажусе прыпёрся да печы. Густа, нэрвова пушчаў дым.

— Хваробу.

Ганна ўперад некалькі была вышла замуж. Год назад памёр муж. Забраўшы свае рэчы, прышла да Саўкі. Можна і нічога было-б, але схадзіла аднойчы на жаночы сход, і пачаліся нелады. Сучкаю абазваў тады яе Саўка і загадаў, каб дзе ня сьлед ня швэндалася. Жорсткі, зайздросны чалавек Саўка—да багатства заўсёды праг і з Ганны шкуру работаю драў. Прышла яна ў колгас як стаіць—і ніяк не магла забраць у брата свае часьці.

— Хваробу,—буркнуў ён ад печы.—За тое, што рабіла ў мяне, то і жэрла, а свайго я аддаваць ня стану, і не брашы, як сучка.

— Аддасі.

— Кінце. Не пра гэта тут гаварыць трэба. Пра колгас я думаю, што нам зрабіць трэба. І каб гэта абагульваць зараз пачаць, а то мы цяпер адзін да аднаго недавер'е маем. Жывом так па адным і адзін аднаго, выходзіць, злодзеем лічым, бо думаеш, можа, ён цішком гаспадарку збывае. Я тут ад усіх беднякоў гавару, што колгас трэба даўно арганізаваць і нечага цяпер адцягваць.

— Верна! Мы даўно так думаем.

— Гэта вы думаеце, а мы яшчэ не падумалі, і няма чаго тут за ўсіх гаварыць. Няхай, дзе арганізавалі, там і жывуць, а мы пачакаем ды паглядзімо. За каўнер ня капае, дасюль так па адным жылі, па жывом і яшчэ, а ня то што крычаць.

— Добра ім гаманіць, калі самі мусіць усё ўжо расшэйгалі. Яўсеенка тут казаў на другіх, а я-ж сама бачыла, як ён салому прадаваў. От што.

Яўсеенку нешта кальнула. Сапраўды—можа вінаваты ён, але ці-ж гэта злачынства? Зноў руку падняў—да стала, каб усіх бачыць, —праштыраўся.

— Верна. Я дзіўвіцельна восім кулёў прадаў, але-ж гэта я лічу, што не разбазарыў я. У мяне, можна сказаць, патрэба вялікая ў грашох была, дык я і прадаў, а што гаспадаркі не распушчаў, дык гэта скажа ўсякі. Восім кулёў прадаў, і калі дык я іх і вярнуць магу. Я вярну гэтыя кулі.

Яўсеенка схаваўся ў людзях. І ад таго, што змоўк яго голас, замулелася, выпукнулася шчырасць яго гаворкі. Нанова перавязала кабеціна хустку. Неякавата зрабілася, што задарма ўпкінула чалавека. Накрыху апанавала цішыня, і толькі, калі вярнуўся Яўсеенка назад па шапку, што забыўся на стале, заўважылі і загаварылі зноў.

Гаварылі доўга, няскладзіста. Кожны па-свойму, кожны сваё. Жанкі ўпіраліся—баязна рабілася пачынаць колгас. Андрэенка ля печы стаяў моўчкі. Хацелася выступіць, сказаць, але нашто? Усё адно ён нічога не паправіць. Надта захадзіліся. Нават сусед яго Яўхім, што яшчэ ўчора згаджаўся з ім, сёння пра другое гаварыць пачаў. А яшчэ і сусед. Плюгата!

— Хадзем.

Ён штурхнуў пад бок старога Анупрэя. Сыцепануўся той—нято спужаўся, нято думку перабіў яму Саўка—лупнуў выцвілымі вачыма.

— Што?

— Хадзем да хаты, чаго тырчаць тут.

— А чо-ж, я ўжо да канца пабуду, паслухаю,—зашавяліўся стары.

— Ты калі што дык ідзі, а я ўжо пабуду.

— Няма чаго,—аскірзнуўся Саўка. Наставіў каўнер і, праціскаючыся між жанок, падаўся да парога.

Гамонка ня сьціхала.

— Ну то як?

— Што як? Калі тут і валаводзяць трохі, то няма чаго глядзець на гэта, і відно, пад чыю думку яны іграюць. Сабраліся—значыць вы-
рашаць трэба.

— Пішы, прыздум, што калікціў хочам зрабіць.

— Пачакаць трэба!

— Няма чаго чакаць! Мы самі наказалі Малюгу, каб прыехаў, а гэта за нос вадзіць будам? Гавораць, як камары куцьцю таўкуць. Буржуаз нейкі вас заядае тут. Каму невядома, што калгасы куды лепш жывуць за нас?—Усім! Чаго-ж доўга таптацца на гэтым? Мы ўсе гэта разумеем і няхай Малюга галасуе.

— Правільна!

— Нічо ня правільна, а я не хачу—спрачаецца кабета.

— Як ты адна, то нічога. Галасуй, Малюга!

Малюга прагаласаваў.

V

Галкоўскаму ня быць спакойным. Галкоўскаму начамі доўга ня спаць, а думаць. Зрабіў глупства. Ня трэба было сварыцца. Ускочыў і нарабіў крыку. Цяпер гатовы выключыць. А дзе тады дзенешся? Куды пойдзеш? Пачынаць спачатку жыць аднаму—няхай яно згарыць. Гібець дзень і ноч, тузацца, карпець і век прападаць? Зрабіў глупства. А Бараноўскі? Чорт Бараноўскі—хітры чалавек. Сам знаю—ня так яму жыць хочацца, а маўчыць. Трэба, кажа, быць ціха. Сволачы.

Пасьля работы стаміўся, але спаць ня лёг. Вышаў на двор. Ноч. На ўзгорку за брамаю гарэлі агні. Павярнуў туды.

Перад днём адпачынку колгасьнікі сабраліся ў клуб. Той газэту чытае, той гуляе ў шашкі, а таму захацелася прыйсьці пагаманіць. Сабралася ў кучу мужчын з пяцёра, аблажылі локцямі стол, слухаюць, як расказвае Ларывон пра здарэньне з кулаком.

— Прыехалі мы да Замышанскага, так і так, кажам, нам трэба апісаць тваю гаспадарку. Апісвайце, кажа, што-ж, я не пярэчу, апісвайце. Ну і пашлі апісваць мы. Што за чорт,—знаем, што ў яго гаспадарка як панская была, а гэта як скрозь зямлю прапала. І сам ён за намі ходзіць ды паказвае. Чуюм пасьля, знадворку ў дрывах бразгае нешта, развалілі—аж ён карову туды схаваў. Во хітра...

— Ну і апісалі. А ў гумне пад заперамі добра ўсялякага гібель пазнаходзілі. Ага. А жывёлу, сукін сын, разбазарыў. Па швагрох ды па сваякох параздаваў... Хітрыя брадзягі.

— Уга! Дзіва што.

Падышоў і прысеў Галкоўскі.

— Пра што гэта вы гаворыце?

— Ды пра ўсё пакрысе, а што скажаш ты?

— Няма чаго ў мяне гаварыць. Дзе-ж Цімох, хоць-бы радзію завёў.

— Няма радзія. Папраўляе. Давай лепш газэту пачытаем. Чытай, каб мы чулі ўсе.

— А чорт яго. Тады ўжо ў шашкі лепш пагуляць,—павярнуўся і пашоў да другіх. У дзв'ярах паказаўся Піман. Угледзеўшы яго, Галкоўскі нешта падумаў і сеў адзін. Пад рукою замулелася нейкая галушачка. Галушачка папала між пальцаў, заскакала, закахалася між іх, а тады вышчаўкнулася і ўпала на стол. Разам з ёю і ў галаве як бы адшчамілася ад другіх адна думка. Галкоўскі напяў на яе ўсю ўвагу. Качаючы галушачку, ён як-бы качаў і аглядаў з усіх бакоў і думку, а яна ўсё акруглялася, вырастала і—калі галушачка пад далоньню раздушылася—акрэсьлілася ў рашэньне: з Піманам трэба пагаманіць. Яго паважаюць. Няхай скажа Малюгу, што я так гэта, што пагарачуўся занадта. Ён нічога каб не рабілі, а то гатовы чорт ведае што. Няхай скажа. Папрасіць трэба...

Ідучы да хаты Галкоўскі нагнаў Пімана.

VI

Пачалі збірацца завідна. З далёкіх, з блізкіх сёл папрыходзілі і—пакуль пачнецца—знаходзілі сваю гаворку.

На сталае сакратар Ягор шворыў яшчэ нешта ў паперы, бразгаў галушачкамі па лічэбніку і, сяды-тады, устаўляў сваё слова. Ад лямпы на стол падаў цень яго кубанскае шапкі. На паперах зграбна, у радок стаўляліся кривулькі.

— Даволі, кінь ты ўжо—і дня табе не хапае.

— На цэлую пяцёхгодку кривуляк настаўляў. Калі толькі разьбірацца ў іх будзеш?

— Ладна, канчаю ўжо, калі вам так надакучыў.

Устаў, выпрастаўся. Кубанка высока—як на тычцы,—паднялася ў столь. Сядзеў—ня відно было, а падняўся—даўжэразнага росту аказаўся сакратар. Тонкі—выгіністы, згробшы паперы, накаса пацыбаў да шафы.

Народу збіралася ўсё больш. Паўсьпіраўшыся лакцямі, грудзьмі, абселі стол. Шапкамi лямпу на хату засланілі. На лаўках каля сьцен садзіліся. Стаялі ля парогу. Уперамежку—жанкі, мужчыны, дзеці.

— Дык што-ж гэта—ужо і сесьці няма дзе? Трэба, хлопцы, лавак больш прынесці,—варачаючыся, заўважыў сакратар.

— Ды праўда каб гэта сесьці было.

— Малод—пастаіш.

— Малод—пастаіш.

— Мала што. Мне яшчэ дадому колькі ісьці.

— Даволі гаманіць, мужчыны. Стаўляйце ды будзем пачынаць. Чаго-ж цягнуць, калі ўсе пазьбіраліся.

— Ё праўда, чаго прастарэкаваць.

Малюга залез за стол. Скінуў шапку, паперынку нейкую адпіннуў ад сябе.

— У нас сягоньня ня шмат пытаньняў: падрыхтоўка да веснавое сяўбы, прыём новых членаў і розныя. Можна яшчэ хто мае? Тады кажэце.

— А што-ж тут—больш нічога і ня прыдумаеш.

— Давай так.

Малюга пачаў асьвятляць становішча рэчаў. Надыйдзе вясна. Трэба рыхтавацца загадзя. Каб ня сесьці макам. Каб усё было гатова. Ато—катора пара, а хваліцца занадта няма чым. Члены праўленьня, на мясцох ня ўсе добра працуюць. Насенныя фонды ня ўсюды цалкам ссыпаны. Дзе-ні-дзе 80 проц. Калі запазьніцца—ня будзе часу прачысьціць, пратруціць. Тое самае і з рабочаю жывёлаю. А колькі паломаных, папсаваных машын. На паляваньне ідучы, карміць сабак ня будзеш. Трэба арцелі. Трэба брыгады. Трэба пачынаць рабіць.

Доўга гаварыў Малюга. Гаварыў спакойна, роўна. Голас вырываўся звонкі, точаны і—ад таго, што гаварыў трошкі ў нос здавалася—быў мэталёвым.

— Ну што-ж—гэта панятна,—першым парушыў спакой нечы голас.

— Раз панятна, то і рабіць нешта трэба.

— Дык от трэба пагаварыць, што рабіць.

Гаварылі. Коротка, карава, як маглі—з дымам, з махоркаю, у духату выкідалі крыгі слоў. Ад задоў падаваліся наперад, пярэднія выходзілі ў сенцы, варыліся, думкі ў галовахварылі, раіліся, а тады—наважылі:

— Забясьпечыць дастаткова насенны фонд.

— Зараз-жа пачаць ачышчаць. Каб скарэй увіхнуцца—да адказу панагружваць машыны. Рабіць на дзьве, а дзе трэба на тры зьмены.

— Па сёлах парабіць адмысловыя брыгады па збору попелу.

— У цэнтры організаваць рымарскую і кавальскую арцель.

— Снасьць і збруя павінны быць спраўнымі як сьлед.

— Ты як, Андрэй, на гэта глядзіш? А можа твая кузьня і там магла-б астацца?

Альхоўскі каваль Андрэй, малады, сьціплы хлопец, ціха сядзеў каля вакна. Калі яго запыталіся, ён вылузаў свае сьціснутыя плечы, падаўся крыху наперад і нясьмела запырэчыў.

— Там ёй аставацца няма чаго. Тут арцель, і работа куды спарней пойдзе, а аднаму што за работа.

— Чакайце, чуць не забыўся,—успомніў Малюга. Нам на вясну прысылаюць тры трактары. Але трэба даць 3.000 рублёў задатку, а з касы гэтых грошай узяць мы ня можам. У мяне ёсьць прапанова, каб на гэтыя 3.000 рублёў зрабіць нядзельнік на лесазагатоўках.

— Ну ясна. Куды лепш як з кішэні траяк выкідаць.

— Кончылі. Цяпер будам прымаць у калгас.

Заяў набралася цэлы пук. Шмат хто прыехаў, каб самому паглядзець—ці прымуць яго сёньня ў калгас ці не. Увесь час яны сядзелі

моўчкі ў куткох, а гэта панастарожваліся. Вырашаўся іх лёс. Што-ж то скажучь? Ці будуць пытацца, чаму да гэтага часу не падаўся? А што будзе сказаць? чорт яго ведае. Як прагаласуюць? Гатовы яшчэ ня прыняць?

„У колас Савецкай Беларусі, заяўленьне Палашкі Здрок з Нізкога.

Прашу прыняць мяне ў колас, як я не запісалася тады на сходзе. Сям'ю маю з трох душ. З сабою маю даць карову, але калі вы яе ня возьмеце, то я буду больш рада.

Прасіціль Палашка Здрок.

- Бабка добрая—прыняць.
- Прыняць. Чытай, хто далей.
- Носка Апанас з Карнога.
- Гэтага прыняць. Бядняк чалавек, чыста пролетар.
- Шэўчыкаў Іван.

Над Шэўчыкам заспрачаліся. Гад чалавек. Шкуры сваёй толькі спрыяе. Летась быў паступіў у комуну, каб дзяцей вучыцца паўстройваць, а паўстройваў—і назад вышаў. А гэта ўсю гаспадарку перш распрадаў, а гады ў колгас пачаў уступаць. Адмовіць.

Шэўчыку адмовілі. Хацеў той паспрачацца, „сваю“ праўду расказаць, але пачухаў патыліцу—вышаў.

Між пальцаў у сэкратара засела новая заява. Роўным завостраным почыркам на доўгім лісьце паперы чыста было напісана:

*В колхоз „Советская Белорусь“
1-на Криянова Евдокима.*

З А Я В Л Е Н И Е.

Сим довожу до сведения, что на протяжении многих лет я был слепым оружием в руках православного духовенства, исполняя роль диакона Забытянской церкви. Последние годы жизни Советской власти и рост социалистического сектора в Советской стране доказали мне, что я глубоко заблуждался. С великой радостью я прозрел, что коммунистический строй— это не безумие, а храм будущего человечества. В пользу чего я отказываюсь быть служителем религиозной культа и прошу принять меня членом вверенной вам колхоза.

Проситель Криянов Евдоким.

- Ого! Чаго добрага і папа свайго мець можам.
- Адмовіць.
- Яшчэ два тыдні таму назад з кулакамі па-за вугольлю перашэптваліся, а гэта „прозрел“. Адмовіць.
- Канешня адмовіць.
- Хто далей давай.
- Яшчэ шмат.
- Чытай.

З заявамі кончылі пад поўнач.

А Галкоўскаму сёння спакойным ня быць. Галкоўскаму тырчаць ад самага пачатку на пасяджэнні. Як ніколі—пільна слухаць, што гавораць гэтыя кажухі, радавацца, калі спрачаецца з імі Панкрат за „роўны“ падзел аўчынак, за прыём у члены і слухаць—хаця-б не зачпілі самога. Але зачпілі. Здавалася, ўжо канчалі пасяджэнне, і нічога ўжо не магло быць, але раптам—устае Малюга, далей адсоўвае ад сябе заваляную паперынку і пачынае:

— Таварышы, мы сёння гаварылі пра веснавую сяўбу, пра нашу работу. Добра, калі рабіць сумленна. Тады будзе толк. Але хто гэту нашу работу падрывае—ён падрывае работу ўсяе дзяржавы...

І Малюга пачаў гаварыць пра факт. Пра гэты невялічкі факт у яго кватэры з Галкоўскім. Ня раз падрываў аўторытэт колгасу. Ня раз адмаўляўся ад работы. Калі будзе такі прыклад старых комуна раў—нуль цана ўсёй колгаскай рабоце. Трэба дысцыпліна, трэба форма буйнага селавыгарада-гаспадарчага прадпрыемства. І вось набліжаецца тое самае, чаго каторы дзень чакаў Галкоўскі. Чакаў і баяўся. Паказацца горшым за ўсіх. Зрыўшыкам. І каб усе на яго глядзелі.

— ...За гэта я думаю мы пастановім Галкоўскага перакінуць з цэнтру ў сяло, а сюды на яго месца ўзяць новы, здаровы элемент. Гэта ў якасці выхавання. Пабачым, што будзе далей. Калі Галкоўскі і надалей не паправіцца,—выключым.

— Можа ён і так цяпер паправіцца,—кажа Панкрат.

— Мог паправіцца дасюль. Гэта не пяршыня.

— Згадзіцца з прапановаю.

— Галасуем.

Па рашучасці, па гэтых паднятых руках, толькі цяпер зразумеў Галкоўскі, які вялікі праступак ён рабіў увесь час. Усе згадзіліся. А ён стаіць. Ён глядзіць ім у вочы і хоча спрачацца. Увесь час падрываў работу і ня знаў, што ня толькі Малюга крычыць на яго, а крычыць увесь натоўп. Крычыць моўчкі, спакойна от гэтымі галасамі рук.

— Я больш ня буду, дальбо... Я памыліўся...—мог толькі прагаварыць. А ішоў—збіраўся крычаць, буяніць.

— От ты пакажы, што ня будзеш. Мы паглядзімо...

Пасяджэнне зачынілася.

Галкоўскі ішоў да хаты. Цёмная ноч. Рыпяць палазы. Рыпяць боты. Рыпяць цвёрдыя, ахрыплыя галасы, і, здаецца, сама гэтая цемь рыпіць здушаным хрыпам.

— Слухаў Бараноўскага,—думае Галкоўскі. Чорт ведае каго слухаў. Апаскудзіў сябе толькі, аббэсьціў, а Бараноўскі—дурань. Сволач ён.

Красавік 1930 г.
Менск.

Грузчык

Усьмешку і час не раструшчыць.
На вуснах, як ўчора-вясна.
Гэй, сонцам прасмолены грузчык!
Як маешся?

Што не спазнаў?

Стаіш на пласконьні пляцформы
Суровы і зьліты з цягніц
... І парай,

І дымам агорне
І гулам аглушыць цягнік.
Гэй, грузчык, успомні Адэсу,
Бліскупае мора
І порт.

... Ты, гліца, зьнікаючы дзесьці,
Шагай над шумлівым дэпо!

Калі дзьмуць вясновыя ветры
І падае зерне ў ралью
Мне сьняцца:

брэзэнтавы ветразь
І шчоґлы турэцкіх фэлюг,
Як з песьняй мы вугаль грузілі,
Разынкі, айву і інбір.

... Прайшлі адкружыліся зімы
Туды за тайгу...

За Ёрбіт.

І кудры у нас парадзелі,
Даўжэй за плячыма стаў шлях.

... Хоць былі тады маладзей мы,
Ды была старэйшай зямля.
Ўжо срэбнаю ластаўкай кружыць
Над скроньню тваёй сівізна.
Гады адцвітаюць, бы ружы,
Ідзе за вясною вясна.

На вежах,
     на трубах,
         на кроквах
 Дымяцца праменьняў сады.
 М' сонца Адэсы далёкай
 Прынёс ты з сабою сюды?
 Мо' сьвецяць ў час руйнае працы,
 Сузор'і паўдзённых начэй,
 Ўздымаецца ветразь рыбацкі
 У сініх затоках вачэй?

. . . . .
 Стаіш на пласконьні пляцформы
 Суровы і зьліты з цягніц
 ... І парай,
     І дымам агорне
 І гулам аглушыць цягнік.

Я. Ліmanoўскі

Аб культурнай орыентацыі

Адна культура ў процэсе свайго разьвіцьця запазычае, выкарыстоўвае поўныя элемэнты іншай культуры. Яна прыймае гэта добраахвотна, гэта значыць, орыентуецца на пэўную культуру. Гэткае ўспрыманьне, ўплыў можа быць аднабокім або ўзаемным; ён можа адбывацца і няпрыкметна без намеру ўспрымаць яго. Аднак, калі мы гаворым аб орыентацыі, дык тут менавіта ідзе гутарка пра сьвядамае ўспрыманьне элемэнтаў іншае, сьвядама абранае для гэтага, культуры.

Дык вось нас цікавіць пытаньне, якія-ж прычыны ўплываюць на выбар для орыентацыі тэй ці іншай культуры. Чаму менавіта бывае орыентацыя на гэтую, а не на іншую культуру. Чаму ўплыў адной культуры прымаецца, а ад уплыву іншай культуры паўстае, неабходнасьць бараніцца. І канкрэтна, на якую культуру павінна орыентавацца ў сваім разьвіцьці беларуская культура, і ад уплыву якой культуры яна павінна абараняцца.

Для таго, каб адказаць на гэтае пытаньне, неабходна перш за ўсё высветліць ролю і задачы культуры ў жыцьці грамады. Зьвернемся за даведкай па гэтаму пытаньню да Пляханава.

„Усялякая дадзена ступень разьвіцьця вытворчых сіл абавязкова мае за сабою пэўную групоўку людзей у

грамадзкім вытворчым процэсе, гэта значыць, пэўныя адносіны вытворчасці, гэта значыць, пэўную структуру ўсёй грамады. А паколькі дадзена структура грамады, ня цяжка зразумець, што яе характар адаб'ецца наогул на ўсёй псыхолёгіі ідэй, на ўсіх іх навыках, нормах, пачуцьцях, поглядах, імкненьнях і ідэалах. Навыкі, норавы, погляды, імкненьні і ідэалы абавязкова павінны прыстасаватца да спосабу жыцьця людзей, да іх спосабу здабываньня сабе пракрамленьня (па выразу Пэшэля). Псыхолёгія грамады заўсёды мэтазгодна ў адносінах да яе эканоміі, заўсёды адпавядае ёй, заўсёды вызначаецца ёю. Тут паўтараецца тое самае зьявішча, якое яшчэ грэцкія філёзофы прыкмячалі ў прыродзе: мэтазгоднасьць пануе па тэй простае прычыне, што немэтазгоднае самым характарам сваім асуджана на пагібель. Выгодна ці не для грамады ў яе барацьбе за існаваньне гэтае прыстасаваньне яе псыхолёгіі да яе эканоміі, да ўмоў яе жыцьця? Вельмі выгодна таму, што навыкі і погляды, якія не адпавядаюць эканоміі, супярэчаць умовам існаваньня, перашкодзілі-б адстойваць гэтае існаваньне. Мэтазгодныя псыхолёгіі таксама карысны для грамады, як тыя органы, што найбольш адпавядаюць сваёй мэце, карысны для арганізму. (Г. Пляханаў „К вопросу о развитии моноистического взгляда на историю“).

Вось-жа у аснове псыхолёгіі грамады, у аснове псыхолёгіі пэўнае клясы пакладзена мэтазгоднасьць. Псыхолёгія клясы пры ацэнцы зьяў жыцьця ўспрымае станоўча ўсё тое, што

мэтазгодна яе існаваньню, і наадварот, адмоўна ўсё тое, што супярэчыць гэтаму існаваньню. Ці не зьяўляецца гэтка суб'ектыўна псыхолёгія, перашкодай да правільнага ўспрыманьня разуменьня сапраўдных жыцьцёвых зьяў? Ці можа жыцьцёвыя зьявы, што ўспрымаюцца скрозь прызму суб'ектыўнай мэтазгоднасьці псыхолёгіі, не высвятляюцца адпаведна з рачаіснасьцю? Зьвернемся зноў да Пляханавы, які, спасылаючыся на Маркса, кажа:

„З пункту гледжаньня Маркса немагчыма супрацьставіць „суб'ектыўна“ погляды адзінкі поглядам „натоўпу“, большасьці і г. д., як нечаму аб'ектыўнаму. Натоп складаецца з людзей, а погляды людзей заўсёды „суб'ектыўны“, таму што тыя або іншыя погляды складаюць адну з уласцівасьцей суб'екту. Аб'ектыўныя не погляды „натоўпу“, аб'ектыўныя тыя адносіны ў прыродзе ці грамадстве, якія выказваюцца ў гэтых поглядах. Крытэры ісьціны ляжыць не ўва мне, а ў адносінах, якія існуюць па-за мной. Праўдзівыя погляды, якія правільна ўяўляюць гэтыя адносіны; памылковыя погляды, якія скажаюць іх. Праўдзівая тая натуральна-навуковая тэорыя, якая правільна схопілае ўзаемныя адносіны зьяў прыроды; праўдзівае тое гісторычнае апісаньне, якое правільна адбівае грамадзкія адносіны, што існавалі ў апісваемую ім эпоху. Там, дзе гісторыку даводзіцца паказваць барацьбу супроцьлеглых грамадзкіх сіл, ён няўхільна будзе спачуваць гэтай або іншай, калі толькі сам ня зробіцца сухім пэдантам. У гэтых адносінах ён будзе суб'ектыўным, незалежна ад таго, спачувае ён меншасьці або большасьці. Але гэтка суб'ектыўнасьць не пашкодзіць яму быць зусім аб'ектыўным гісторыкам, калі ён не пачне скажаць тыя рэальныя эканамічныя адносіны, на глебе якіх вырасьлі грамадзкія сілы, што змагаюцца“ (Г. Пляханавы—там-жа).

Як бачым, суб'ектыўны „мэтазгодны“ погляд зусім не перашкаджае правільнаму асьвятленьню зьяў жыцьця, грамадзкіх адносін, паколькі крытык ці гісторык асьвятляе іх, добра разумеючы тыя вытворчыя адносіны, на глебе якіх стварыліся пэўныя грамадзкія адносіны і пэўная псыхолёгія.

Значым, што вытворчыя адносіны зьяўляюцца галоўнай, але не адзінай прычынай у фармаваньні псыхолёгіі; тут наглядаецца процэс уплыву і ўзаемадзеяньня шмат якіх іншых фактараў.

Культура наогул і яе складаныя элементы, як навука, філлёзофія, літаратура, мастацтва паводле Маркса— „ідэолёгія вышэйшага парадку“, адбіваючы ідэолёгію грамады, што ўзьнікла на глебе пэўных вытворчых адносін, зразумела цалкам прасякнута гэтым прынцыпам мэтазгоднасьці. Праз культуру клясы імкнуцца зацьвердзіць усё тое, што мэтазгодна для яе існаваньня: бягучыя задачы і праблемы будучыны, мінулае змаганьне, сёньняшняе бядоў і радасьці і надзеі на заўтра. Культура была і будзе прыладай клясы ў змаганьні за сваё існаваньне. Яна зьвязана з усімі рэальнымі жыцьцёвымі задачкамі клясы. Ужо сёньня ў значнай меры выкрыта фальшывая замыславая буржуазная тэорыя аб пазаклясавасьці культуры, аб „чыстай“ культуры, мастацтве для мастацтва і г. д.

Калі мы зараз больш канкрэтна прыгледзімся да прынцыпу „мэтазгоднасьці“ ў псыхолёгіі пролетарыяту, да задач, якія ўскладваюцца на пролетарскую культуру, дык атрымаем яркавыя доказы гэтай тэорыі.

Пролетарская культура (і пролетарская літаратура) якраз павінна зацьвярджаць тое, што мэтазгодна для існаваньня пролетарыяту.

Яна павінна ня толькі адбіваць найбольш (у першую чаргу) актуальныя праблемы соцыялістычнага будаўніцтва, але і ўплываць на адзінкі, на грамаду ў пэўным мэтазгодным для пролетарыяту кірунку.

Гэткую ўстаноўку на задачы пролетарскай літаратуры дае, напрыклад, у сваёй рэзолюцыі 1-шы зьезд пролетарскіх пісьменьнікаў СССР.

„Пролетарскай мы лічым літаратуру, якая пазнае сьвет з пункту гледжаньня пролетарыяту і ўплывае на чытачоў у адпаведнасьці з задачкамі рабочае клясы, як барацьбіта супроць

капіталізму і будаўніка соцыялістычнай грамады. Толькі з пункту гледжання сьветапогляду пролетарыяту—марксызму—можа быць з максымальнай аб'ектыўнасьцю пазнана мастаком соцыяльная рачаіснасьць“...

... Імкнучыся да аб'ектыўна правільнага разуменьня сьвету, пролетарская літаратура павінна займацца не фотографаваньнем і не павярхоўным адбійцём знадворных зьяў, а паказам сапраўднага жыцьця з усёй яго складанасьцю, што можа быць ажыцьцёўлена толькі пры правільным разуменьні тэндэнцыі разьвіцьця рачаіснасьці. Пролетарскія пісьменьнікі павінны паказаць у сваіх творах ня толькі сёньняшні дзень і бягучую барацьбу рабочае клясы. Мінулае пролетарыяту і будучае соцыялістычнага будаўніцтва, уся сума зьяў, якія цікавяць і ўзварушваюць грамадзкага чалавека, можа і павінна знаходзіць адлюстраваньне ў тэматыцы пролетарскай літаратуры. Аднак, пролетарскія пісьменьнікі павінны звяртаць асаблівую ўвагу на паказ такіх бакоў рачаіснасьці і пастаноўку такіх пытанняў, якія зьяўляюцца найбольш значымі з пункту гледжання чарговых задач пролетарскай рэволюцыі“.

(З рэзолюцыі 1-га Зьезду ВОАПП).

Як бачым, пролетарская літаратура выходзіць з клясавага прынцыпу мэтазгоднасьці і сьцьвярджае, што аб'ектыўна правільнае разуменьне зьяў жыцьця магчыма толькі з пункту гледжання сьветапогляду пролетарыяту—марксызму. У адпаведнасьці з гэтакімі поглядамі і задачамі пролетарская літаратура і ставіць пытаньне культурнай орыентацыі. Яны орыентуюцца на тую культуру, на тую літаратуру, якая можа спрыяць выкананьню гэтых задач. Пры самым павярхоўным аналізе мы ўжо можам сьцьвярджаць, што расейская савецкая і пролетарская літаратура, што украінская савецкая і пролетарская літаратура рабіла і робіць вялікі ўплыў адпаведна на савецкую і пролетарскую літаратуру БССР (літаратуру беларускую і нацменаўскую). Можна зараз ужо сьцьвярджаць, што пролетарская літаратура СССР рабіла і робіць вялікі ўплыў на рэволюцыйную і пролетарскую літаратуру Захаду. Гэты факт, напрыклад, сьцьвярджалі прадстаўнікі заходня-эўрапейскай пролетарскай літаратуры

ў сваіх прывітаньнях на 1-м зьездзе ВОАПП. Яны адзначалі, як пролетарскі літаратурны рух у СССР, як творчасць пролетарскіх пісьменьнікаў СССР паказвалі ім шляхі арганізацыйныя і творчыя.

Пролетарыят СССР у саюзе з асноўнай бядняцка-серадняцкай масай сялянства будзе соцыялістычную гаспадарку, стварае соцыялістычную пролетарскую культуру, выціскае, зьнішчае рэшткі капіталізму, рэшткі буржуазіі як у галіне эканомікі, гэтак і культуры. Зразумела, рашаючае значэньне мае тут выцісканьне рэшткаў капіталізму ў галіне эканомікі. Аднак, яшчэ сёньня ў нас гэтыя рэшткі буржуазна-капіталістычных элемэнтаў існуюць. Яшчэ існуе і буржуазная ідэолёгія і яе элемэнт—„вышэйшага парадку“. Праўда, гэтыя элемэнт ўжо не выступаюць у нас з суцэльнай, выразна буржуазнай тэорыяй. Мы маем зьявы ажыўленьня рэшткаў разьбітых буржуазных тэорыяў, рэшткаў паасобных элемэнтаў буржуазнай ідэолёгіі ў літаратуры, мастацтве і г. д. Значыцца, у нашай краіне яшчэ мы маем абставіны, пры якіх існуе і жыве, напрыклад, дробнабуржуазная літаратура. Ёсьць „спажыўцы“ гэтай літаратуры, ёсьць заказчыкі яе, і, зразумела, знаходзяцца ідэолёгіі і выканаўцы. Трэба мець на ўвазе, што ня толькі рэшткі буржуазных элемэнтаў у нашай краіне зьяўляюцца спажыўцамі і заказчыкамі гэтае прадукцыі. Трэба браць пад увагу ўплыў буржуазнай ідэолёгіі, буржуазнай культуры і на тыя элемэнт, на тыя соцыяльныя пласты насельніцтва, якія не зьяўляюцца выразна буржуазнымі: мяшчанства, пэўная частка інтэлігенцыі і сялянства, больш адсталыя адзінкі з рабочай клясы, пераважна тыя новыя адзінкі, якія формаваліся з асяродзьдзя абяднеўшай дробнай буржуазіі, мяшчанства і якія часам і зараз яшчэ знаходзяцца пад уплывам гэтага асяродзьдзя.

Вось гэтыя элемэнт, якія зьяўляюцца чытачамі нэобуржуазнай літа-

ратуры СССР, і тыя пісьменьнікі, якія ствараюць гэткую прдукцыю, зразумела, толькі ня ў значнай меры падлягаюць уплыву пролетарскай літаратуры СССР. Процэс гэтага ўплыву адбываецца надта павольна, а ў пасобных выпадках яго і зусім няма. Гэтыя пісьменьнікі і іх чытачы, скажам канкрэтна, па сваёй ідэолёгіі (якая, зазначым, мэтазгодна ў адносінах да барацьбы за існаваньне гэтых соцыяльных пластоў) ня могуць арыентавацца на пролетарскую культуру СССР. Ёх ідэолёгіі больш адпавядае буржуазная культура Захаду. Ідэолёгія тае культуры, адшчэпкам, выхаванцамі якой зьяўляюцца яны самі.

Орыентацыя беларускай літаратуры на пролетарскую літаратуру РСФСР ці Украіны, зразумела, больш замацоўвае пазыцыі беларускай пролетарскай літаратуры, больш хутка і паспяхова пераводзіць на пролетарскія рэйкі беларускую сялянскую і папутніцкую літаратуру. Пры гэткай орыентацыі, з аднаго боку, і ўплыву з другога—беларуская пролетарская літаратура больш паспяхова можа выканаць задачы, аб якіх ішлагутарка вышэй. Гэты погляд не падзяляюць тыя, якія ня прымаюць пролетарскай ідэолёгіі, даюць погляды на задачы літаратуры іншыя, чымся погляды пролетарскай літаратуры. Таму ў БССР пытаньне культурнае орыентацыі ставілася на парадак дня і было прадметам спрэчак. Паасобныя пісьменьнікі ў свой час выказвалі погляды аб орыентацыі на Запад. Так, між іншым, М. Зарэцкі, выступаючы на першым зьездзе БелАПП выказваўся супроць уваходу, тады яшчэ „Маладняка“, у ВОАПП. У тэатральнай дыскусіі М. Зарэцкі і Дудар (Т. Глыбоцкі), абараняючы тэорыю самабытнасьці, якая мела задачай адрыву беларускай культуры ад пролетарскай культуры СССР, задачай ізоляваньня яе ад пролетарскага ўплыву, у той-жа самы час не хавалі, або кепска хавалі, свае погляды і гэтай орыентацыі на Запад. А. Дудар (Т. Глыбоцкі) выказ-

ваў погляд орыентацыі на Запад у апавяданьні „Вецер з Усходу“. Лужанін, выступаючы з вершам, афяраваным Кастрычнікавай рэволюцыі, заяўляў: „Не хачу я радасьці вітаць, што чужымі дадзена рукамі“. Сэнс гэтай думкі—нежаданьне прыняць факт, што вызваленьне Савецкай Беларусі адбылося пры актыўнай дапамозе рабочых і сялян СССР. Можна было-б падаць шэраг прыкладаў, як у мастацкай творчасьці і публіцыстычных выступленьнях паасобныя беларускія пісьменьнікі спакушаліся на мітолёгічны яблык заходняй буржуазнай культуры. Можна яшчэ ўспомніць пра беларускую лінгвістыку, якая ў слоўнікавай працы, замест ужываньня расійскіх слоў (нават чужаземнага паходжаньня), якія зразумелы ўсім ня толькі ў БССР, але і нават па-за межамі СССР, стварала або штучныя незразумелыя словы, або скарыстоўвала ня больш зразумелыя для беларуса словы з іншых моў. Ці не сумаваньне тут аб „культурнай“ замежнай мове? Ці не аднаго гатунку тут зьява, што і сумаваньне?

Пра „культурную“ заходнюю драматургію, якая „вышэй“ за „абрэзкі“ расійскіх тэатраў. Сьцьвердзім факт, што хто дзе ў БССР уздыхаў (і ў цішыні сваіх закуткаў і зараз уздыхае) па заходняй, замежнай культуры. Сьцьвердзім і запам'ятам гэты факт. Адзначым, што гэтыя мары аб „Захадзе“ належаць мізэрнай колькасьці беларускіх культурнікаў і пісьменьнікаў, што па-за імі таксама мізэрная колькасьць прыхільнікаў.

Цяпер спрабуйце раскласьці гэты факт на яго паасобныя часткі і прыгледзіцца да яго з больш блізкай, або больш канкрэтнай пазыцыі.

Які сэнс мае культурная орыентацыя на Запад? Перш чымся адказаць на гэта пытаньне, варта зрабіць кароценькую характарыстыку заходняй (дадамо буржуазнай) культуры. На якім этапе свайго разьвіцьця яна зараз знаходзіцца? Зноў-такі трэба раней адказаць на пытаньне, на якім

этапе знаходзіцца буржуазія? (стан яе вытворчых сіл, вытворчыя адносіны і створаны на іх соцыяльна-політычны лад). Капіталізм, вычарпаўшы ўсе магчымасці свайго разьвіцця, дайшоў да такога рубяжу, да такога абвастрэньня і абнажэньня клясавых супярэчнасьцей паміж буржуазіяй і пролетарыятам, што створаны капіталізмам соцыяльна-політычны лад зьяўляецца няшчасьцем для пераважнай большасьці чалавецтва. Нячужаная эксплёатацыя і беднасьць мільённых мас рабочых, сялян, колёніяльных нявольнікаў. Страшэнны эканомічна-соцыяльны і нацыянальны ўціск. Страшнае прыдушэньне чалавецтва цяжарам узброеньняў, якія няўхільна цягнуць за сабой нячужаныя яшчэ ў гісторыі ваенныя катастрофы. Усё гэта вынікае як з самае прыроды гэтага соцыяльна-політычнага ладу, так з імкненьня буржуазіі ўсімі сродкамі захаваць існаваньне яго. Нарэшце супярэчнасьці ў лягеры самых капіталістых, крызіс капіталістычнае эканомікі. Усё гэта сьведчыць аб тым, што капіталізм, выкарыстаўшы ўжо свой гісторычны адрэзак часу, уступіў у эпоху заняпаду. Буржуазія зараз ужо ня мае такіх гісторычных проблем, такіх задач на цэлую эпоху, проблем, якія параджалі ідэі, якія давалі натхненьне для творчасьці, для разьвіцця яе культуры; буржуазія ня мае зараз усяго таго, што ўласьціва клясе, якая толькі выходзіць на гісторычную арэну. Яе ідэі зараз бледныя і нікчэмныя, яе ідэі зараз прасякнуты фальшам, каб больш-менш прыкрыць нагату несправядлівасьцей соцыяльнага ладу. Гэткія ідэі і творчасьць, прасякнутая імі, ужо ні ў якой меры ня могуць быць, дзеля сваёй рэгрэсыўнасьці і рэакцыйнасьці, карыснымі і прыймальнымі для іншых кляс, або іншых соцыяльных катэгорый. Успомнім для параўнаньня, пра французскіх энцыклёпэдыстаў XVIII стагодзьдзя. Ёх погляды яшчэ і зараз у пэўнай частцы захавалі сваю актуальнасьць. Французскія энцыклёпэды-

ты, будучы выказьнікамі ідэі і інтарэсаў гэтак звананага „трэцяга стану“ — маладой францускай буржуазіі, што ішла на зьмену францускай арыстократыі і духавенству, грунтаваліся на матэрыялістычным сьветапоглядзе, супроцьстаячы яго ідэалістычнай філёзофіі арыстократыі і духавенства, філёзофіі, якая імкнулася апраўдаць існаваньне ненавіснага для буржуазіі фэодалаўнага ладу. Французская буржуазія эпохі вялікай францускай рэвалюцыі імкнулася прыцягнуць на свой бок у барацьбе з фэодалізмам і рамесьніцтва і сялянства, а гэта магчыма было на глебе заснаваньня, хоць-бы на пэўны час, пэўнае супольнасьці поглядаў і інтарэсаў.

Пляханаў падае вынятку з Карла Маркса, дзе гаворыцца, пры якіх умовах можа быць супольнасьць інтарэсаў розных кляс.

„Ні адна кляса ня можа адыграць гэтай ролі, ня выклікаўшы на час энтузіязму ў сябе і ў масе. На працягу гэтага часу яна братаецца з ўсёй грамадой, яе прызнаюць усеагульным прадстаўніком, ёй спачуваюць як гэткай; на працягу гэтага часу правы і патрабаваньні гэтай клясы зьяўляюцца сапраўды правамі і патрабаваньнямі ўсяе грамады, а яна сама — галавой гэтай грамады, яе сэрцам. Толькі ў імя ўсеагульных правоў грамады паасобная кляса можа патрабаваць сабе панаваньня над усімі іншымі. Каб узяць прыступам гэтую ролю вызваліцеля і разам з тым політычнага эксплёататара ўсіх грамадзкіх сфэр у інтарэсах сваёй уласнай сфэры, невыстарчальна энэргіі і духоўнай самаўпэўненасьці. Каб адзін стан зьявіўся як бы ахопліваючым усю грамаду, для гэтага патрэбна, каб усе грамадзкія беды былі, наадварот, сконцэнтраваны ў якой-небудзь іншай клясе, патрэбна, каб пэўны стан зьявіўся станам, які выклікае ўсеагульную агіду, уяўленьнем таго, што ўсіх прыцягняе... Каб адзін стан зьявіўся станам вызваліцелем.

Патрэбна, каб які-небудзь іншы стан зьявіўся ў агульнай сьвядомасьці наадварот станам-прыгнятальнікам...“ (там-жа).

Менавіта французская буржуазія (адпаведныя прыклады можна падаць і з дзейнасьці буржуазіі іншых краін), у

яе змаганьні з фэодалізмам паставіла сябе ў такія адносіны да іншых соцыяльных станаў. Але ў процэсе гісторычнага разьвіцьця, у процэсе вычэрпваньня сваіх гісторычных місій, буржуазія паступова апынулася ў становішчы менавіта стану прыгняталніка, як даўней фэодалізм, і менавіта да рабочай клясы перайшла роля быць станам-вызваліцелем, які вядзе за сабой і іншыя соцыяльныя станы: сялянства, на пэўным этапе дробную буржуазію.

Адсутнасьць зараз у буржуазіі тых проблем і ідэалаў, якія бываюць у кляс эпохі іх узыходу, становішча буржуазнага капіталістычнага заняпаду адбіваецца і на разьвіцьці буржуазнай культуры.

Найбольш буйныя творы культуры мінулага зьявіліся ня толькі ў выніку таленавітасьці іх творцаў, але і таму, што гэтыя творцы найбольш яскрава, поўна адбівалі ідэі сваёй грамады і што самыя ідэі гэтыя былі больш багатымі для данае эпохі.

Характэрнай адзнакай сучаснай буржуазнай культуры зьяўляецца тое, што бадай не закранаюцца соцыяльныя праблемы, бо кожная соцыяльная праблема, якую закранула-б буржуазія ў сваёй культуры, ня глядзячы на ўсю фальш, з якой буржуазія прымушана падыходзіць да высьвятленьня і вырашэньня гэтае праблемы, прыводзіць да вынікаў якраз адваротных, непажаданых для буржуазіі. А менавіта: адзіным радыкальным вырашэньнем праблемы павінна быць зьнішчэньне капіталістычнага ладу і заснаваньне дыктатуры пролетарыяту—соцыяльнага ладу, як пераходнага, пасьля нізрынуцьця буржуазіі, да пабудовы соцыялізму. Кожная соцыяльная праблема ў капіталістычным ладзе напамінае аб страшэннай несправядлівасьці гэтага ладу, аб страшэннай неадпаведнасьці яго інтарэсам пераважнай большасьці чалавецтва. Таму ставіць і тым больш вырашаць соцыяльныя праблемы ў літаратуры і

мастацтве не ўваходзіць у задачы буржуазнае культуры.

Паколькі жыцьцё, паколькі задачы буржуазнае клясы ня высоўваюць больш значных праблем, патолькі буржуазная культура ня зьвязана з жыцьцём, не адлюстроўвае жыцьцё, паказваючы тэндэнцыю адрыву ад рэчаіснасьці.

З 90 гадоў мінулага стагодзьдзя бярэ пачатак адна з больш буйных школ буржуазнае літаратуры—нэаромантызм, школа можна сказаць, гегемон у буржуазнай літаратуры. Ідэёвым заснавальнікам нэаромантызму зьяўляецца Фрыдрых Ніцшэ. Што-ж найбольш характэрнае для нэаромантызму? Крайні індывідуалізм, неабмежаваная абсалютная воля адзінкі, моцны індывід, звышчалавек, штурхачом дзейнасьці якога зьяўляюцца ня крытэры добра ці шкоды для грамады, а ўнутранае імкненьне і інстынкты.

Вынікі: неабмежаваная воля адзінкі азначае абмежаваньне вагі іншых адзінак; зацьвярджэньне права моцнага над слабым, ігнораваньне інтарэсаў грамады, або пераважнай большасьці грамады, што і адпавядае інтарэсам буржуазіі.

Тут мы мусім зрабіць адну заўвагу.

Вульгарызатары соцыялізму, малючы будучую соцыялістычную грамаду, паказваюць яе, як аднастайны натоўп, дзе адзінка пазбаўлена сваіх індывідуальных яскравых якасьцяў, не выдзяляецца, не адрозьніваецца ад натоўпу, зьяўляецца толькі дадаткам да парадкавага нумару. Малюнак абмежаванасьці і шэрай аднастайнасьці.

Ёсьць усе падставы не сумнявацца, што ў соцыялістычнай грамадзе будучы адзінкі, што па свайму таленту значна вылучаюцца, адрозьніваюцца ад рэшты. Толькі ў адзнаку ад задач нэаромантызму гэта будучы не гвалтаўнікі, ня шукальнікі здарэньняў, не прарокі, апранутыя ў тогу мэтафізычнасьці,

а правадыры і разам з тым най-
больш карысныя па выніках сваёй
працы, працаўнікі грамады.

Шуканьне вечнага, абсалютнага,
імкненьне ў надпачуцьцёвы сьвет,
унутраная раздвоенасьць на глебе
гэтакага шуканья, цьмяныя мары аб
невядомым і далёкім. Адрыў ад рача-
існасьці, пагарда да мас, „чэрні“. Па-
вялічаная ўвага да палавое праблемы,
смакаваньне „іграй страстей“. Ніц-
шэанская барацьба бяз канкрэтнае
мэты, барацьба дзеля барацьбы; бур-
нае імкненьне на вышыні, дзе вышэй
за ўсё сваё „я“.

Беспрадметнае індывідуалістычнае
бунтарства буржуазнай нэароманты-
кі часам прасякае і ў нашу літара-
туру, у выглядзе ўсялякіх... арлоў
пад нябёсамі, узьлётаў па-над хмары
і іншых форм сучаснага Дон-Кіхот-
ва. Возьмем для прыкладу твор Язэ-
па Пушчы „Лісты да сабакі“, які быў
крытыкай расцэнены як кулацкі но-
ва-буржуазны твор. Там мы знойдзем
вось такую думку-вобраз:

— „Жыву цяпер я ў шумнае сталіцы
Далёка ад цябе, мой любы дружа.
Ляжыць акраец хлеба на сталёніцы,
А ў збане на вакне юнацтва ружа.
Вятры павеюць хутка золкайсьцюжай
І ліст крывавай свой яна уроніць.
Праходзіцьме натоўп з душой ня-
уклюжай

І ў гразь утопча, апусьціўшы скроні.
І толькі я адзін поэт бяздомны
Над ім схілюся й акраплю сьлязамі.
Тады забросьнеюць душы затоны,
Калі ў грудзёх мой дух зусім мне
займе.

А покуль: б'е жывой вады крыніца
І хваля творчая гарачым пульсам.
Нашто-ж мне падхалімам быць, кры-
віцца

І ў хмары урэзвацца чырвоным бу-
слам?

Лепш вольным птахам рэзаць шыр
нябёсаў

І супроць ветру размахнуць крыламі“.

Вось авяяны сымболікай (досыць
празрыстай) твор буржуазнага нэ-
аромантызму. Тут у кароценькім
адрыўку і індывідуалізм звышчалаве-
чы і „натоўп з душой няўкляжай“,
і пагарда да савецкай рачаіснасьці
і ніцшэанская бунтарнасьць, скірава-
ныя супроць удзелу ў соцбудаў-

ніцтве, і вымаганьне абсалютнай во-
лі. Усё як належыць, паводле кано-
наў буржуазнай нэаромантыкі. Про-
летарыяту тут нават ад сымболічнай
формы няма чаго пазычаць. Ён вель-
мі заняты больш важнымі справамі
і ня мае часу, ахвоты і патрэбы
рвацца супроць ветру ў нябёсы. Ужо
больш падышоў-бы да яго патрэб
сымболізаваны чырвоны бусел: знай-
шлася-б яму праца па ачыстцы кра-
іны ад рэшткаў буржуазнага бруду
(не абмінаючы такой чысткай і літа-
ратуру).

Псыхалёгія буржуазнага нэароман-
тызму ўласьціва і іншым сэктаром
буржуазнай культуры.

Калі-б буржуазная культура рабі-
ла спробы адбываць, ставіць і выра-
шаць соцыяльныя праблемы буржуаз-
нага ладу, дык больш напамінала-б
аб заняпадзе гэтага ладу. Буржуа
таму хоча адарвацца ад рачаіснась-
ці, забыцца пра атачэньне, „узьняцца
на крыльях мар“ і фантазіі. Адпа-
ведна з гэтым і выконвае свае зада-
чы буржуазная культура. Адрываю
ад рачаіснасьці зьяўляецца містыка,
шуканьне адвечнага, няземнага, шу-
каньне там адказу на трываласьць
буржуазнага ладу. Сурогат гэтага
адказу і мае даць містыка, а суро-
гат прароцтва аб будучыне дасьць
сымболіка.

Ужо заваявала сабе пераважнае
месца матэрыялістычная навука. Та-
му нэаромантычнае шуканьне надпа-
чуцьцёвага сьвету, рэлігійныя ідэі і
да г. п. ня выступаюць выразна, а
прымаюць форму цьмянае, мала зра-
зумелае містыкі.

Эстэтыка, квоялая пяшчотная пры-
гожасьць (усялякія ідыліі лебедзяў,
ціхіх паркаў, палымнеючых захадаў,
жоўтых лістоў, якія павольна асы-
паюцца, млява-пяшчотных гукаў ро-
ялю і г. д.) якраз адпавядае густу
буржуазіі часоў заняпаду буржуазнае
клясы. Адпаведна з гэтым густам
буржуазная культура стараецца па-
стаўляць для сваіх спажыўцоў „пры-
гожых палоньніц“, асалоды жыцьця.

Адрываю ад рачаіснасьці, уцяканьнем ад жыцьця да гэткай „прыгожасьці“ зьяўляецца гэтак званая тэорыя „мастацтва для мастацтва“. Прыгожасьць форма, „культурнасьць“ зьяўляюцца тут чымсьці, нібыта адлучанымі ад зьместу, самамэтай.

Ідэя мастацтва для мастацтва зьяўляецца „мэтазгоднай“ у адносінах да буржуазнай ідэолёгіі, бо адцягвае ўвагу ад супярэчнасьцяў буржуазнага ладу, менавіта тады, калі сконцэнтраваньне ўвагі на гэтых супярэчнасьцях не карысна для буржуазіі, пагражае яе існаваньню. „Мастацтва для мастацтва“ сугучна настроймі тым дробнабуржуазным элемэнтам, якія расчараваліся ў рачаіснасьці, ня бачаць мэтай свайго існаваньня. Яно перадаецца мяшчанству і дэкласаваным элемэнтам з люмпэнпролетарыяту. Успомнім аднаго з гэрояў „На дне“ М. Горкага—Луку, які з захапленьнем дэклімаваў:

„Если к правде святой
Мир дорожку найти не сумеет,
Честь безумцу, который навеет
Человечеству сон золотой“.

Вось менавіта тады, калі клясавыя супярэчнасьці павінны ўзьнімаць прыгнечаную клясу на змаганьне з клясай прыгнечальнікаў, усе сродкі зьяўляюцца добрымі, у тым ліку і сродак, замест паказу суровай рачаіснасьці, навейваньня „сноў залатых“. Тэорыя „мастацтва для мастацтва“, тэорыя гэтак звананага „чыстага мастацтва“ зьяўляецца клясавай тэорыяй буржуазіі ў эпоху абвастрэньня клясавых супярэчнасьцяў.

Адшчэпкі, паасобныя досыць значныя элемэнты гэтай тэорыі выказваюцца і ў савецкай, папутніцкай, асабліва нова-буржуазнай літаратуры, і на тэатральных падмостках, асабліва старых дарэволюцыйных тэатраў, у якіх склаліся і законсэрваваліся буржуазныя традыцыі. Выказваецца яна ў пераважнай або нават выключнай увазе да формы пры адначасным заняўданьні зьместу—прыгожасьць формы, як самамэта. Элемэнты захапленьня менавіта формальным бокам

творчасьці мы наглядаем, напрыклад, у літаратурным аб'яднаньні „Узвышша“. Выказаны яны ва ўзвышшаўскіх тэзісах, артыкулах, знайшлі сваё адбіцьцё і ў творчасьці ўзвышшаўцаў. Гэта побач з іншымі фактарамі стварала спрыяльную глебу да антыпролетарскіх ухілаў.

Форму нельга адрываць ад зьместу. Форма так сама, як і зьмест—элемент сацыяльна-клясавы. Яна адбівае густ пэўнае клясы, адпавядае яе ідэолёгіі. Форма таму заўсёды, побач са зьместам, адлюстроўвае пэўную ідэолёгію. Пролетарская літаратура не прызнае такога становішча, што нібыта папутнікі ці нэобуржуазныя пісьменьнікі цікавяцца пераважна формай, а пролетарскія пісьменьнікі—пераважна зьместам. Пролетарская літаратура лічыць форму адным з асноўных элемэнтаў творчасьці. Але для пролетарскай літаратуры форма (або прыгожасьць) не зьяўляецца самамэтай, а мае пэўную функцыю, шчыльна зьвязаную са зьместам. Форма павінна толькі ўзмацніць эмоцыянальныя заражэньні ад працыванага твору, зрабіць большы ўплыў на чытача, больш глыбока захапіць яго тымі ідэямі, якімі прасякнуты твор. Зразумела, што чым больш высока-мастацкая форма, тым з большым посьпехам пісьменьнік перадаць чытачу асноўныя ідэі твору. А паколькі зьмест пролетарскага твору адпавядае прыцыпу „мэтазгоднасьці“ ў адносінах да ідэолёгіі пролетарыяту, патолькі і форма падначалена гэтаму прыцыпу. Форма павінна адпавядаць зьместу.

Мы прымушаны былі зрабіць гэтае адступленьне, паколькі формалізм, эстэтызм, „мастацтва для мастацтва“, як больш замаскаваныя элемэнты буржуазнае культуры прасочваюцца ў савецкую культуру. „Зрываць усялякія маскі“, выкрываць ворага—значае забясьпечыць посьпех у змаганьні з ім. Пасья гэтах заўваг зьвернемся да нашай тэмы—аб асноўных элемэнтах сучаснай буржуазнай культуры.

Ідучы па лініі неабходнасці даць новае і моцнае ўражаньне, якое-б заслانیла сабой рачаіснасьць, буржуазная культура захапляецца, напрыклад, экзотыкай. Нязьведаная краіна, краіна цудаў і нечаканасьці, неабмежаванасьць, тэмпэраментнасьць і дзікасьць. Зазначым, што гэтая нязьведаная краіна цудаў нязьведана для контынэнтальнага буржуа, але добра вядомая і прозаічная для яго брата, колёніяльнага плантатара. Выраджэньне буржуазнай культуры стварае ўмовы для запазычання ёю элемэнтаў, першабытнай культуры. Джазбанды, фокстроты, чарльзтоны, танго—усё зьяўляецца здатным для густу сучаснага буржуа.

Дзеянні першабытнага чалавека выклікаюцца пераважна інстынктам; яны яшчэ мала падлягаюць контролю развагі, якая займае ўсё большае месца, па меры ўзьходу чалавека на вышэйшую ступень культурных сходаў. А як мы ўжо адзначалі, нэоромантызм на першае месца ставіць унутраную інтуіцыю, неабмежаваную волю, эгоістычны індывідуалізм. Вось жа ў экспансыўных бурных інстынктах экзотыкі буржуа знаходзіць новае „адкрывеньне“ для сваіх оргія.

Буржуа, які назбаўлены грамадзкіх ідэалаў, якога ня цікавяць соцыяльныя праблемы сучаснасьці, у „крытычную“ эпоху аддае большую ўвагу эротыцы. Ёю ў значнай дозе прасякнута буржуазная культура. І навоchnыя сьведкі, і замежныя часопісі пераконваюць нас у тым, што буржуазная літаратура, тэатр, вобразнае мастацтва багата прасякнута зараз элемэнтамі эротыкі. Эротыка ў літаратуры і мастацтве якраз мае функцыі апраўдаць буржуазную распушту, заахваціць да яе. „Жанчына ў Нямецчыне каштуе ў дваццаць разоў таньней чымся ў Англіі“—так дзелавіта разважалі буржуазныя газэты ў гады, калі ў Нямецчыне найбольш адчуваліся крызіс і беднасьць на глебе вялізных рэпарацый, перакладзеных на плечы працоўных. Такая высокая ўвага да

эротыкі, калі і само па сабе моцнае палавое пачуцьцё яшчэ штучна, балюча распальваецца буржуазнымі мастакамі, пісьменьнікамі і да г. п. на столькі, што цалкам апаноўвае чалавека, якраз ўласьціва буржуазіі ў эпоху заняпаду яе.

Па-за гэтымі ўласьцівасьцямі буржуазнай культуры значнае месца ў ёй займае г. зв. беспрадметнасьць, мізэрнасьць зьместу, пустата, зафарбаваная яскравымі знадворнымі эфэктамі. Гэткая беспрадметнасьць, беззьмястоўнасьць (праўдзівей, гэта замаскаванасьць зьместу „мастацтва для мастацтва“, адцягваньне ўвагі ад клясавых супярэчнасьцяў) наглядзецца і ў адной з форм культуры—у тэатры, які, канцэнтруючы ў сабе шэраг элемэнтаў культуры, зьяўляецца магутным сродкам уплыву. Вось раскроем выпадкова, ня робячы поўнага агляду, старонкі тэа-часопісаў:

... „Асноўная бяда заключаецца ў надзвычайным абядненьні тэматыкі. Значнасьць пытаньня, вастрата тэмы падмяняецца займальнасьцю сюжэту. Недарма самым багатым драматургам Заходняй Эўропы зьяўляецца англічанін Эргард Іоллес, аўтар вельмі шматлікіх і нізкапробных дэтактыўных пьес і романаў—романаў, пераабрабляемых ім у пьесы і наадварот“...

... „Эўрапейская буржуазія... ідзе ў тэатр дзеля таго, каб успрыняць відовішча, якое не прымушае думаць, прыемна казлятае нэрвы, якое падрыхтоўвае, так сказаць, да прыемнай вячэры пасля паказу“...

... „Калі вы пазнаёміцеся, скажам, з французскім рэпэртуарам нашых дзён, вы ўбачыце, што пераважная большасьць пьес, якія ідуць у сур'ёзных „перадавых“ тэатрах, адносіцца менавіта да разраду „казлятаючых нэрвы“ і якія на 90 процантаў варочаюцца вакол тэмы аб сямейным трыкутніку“...

Вось Нямецчына.

— „Індустрыяльная Нямецчына пачала хутка папраўляцца. Цяжары рэпарацыйных даўгоў нямецкая буржуазія патрапіла перакласьці на плечы рабочай клясы. За некалькі год нямецкі капіталізм адваяваў шмат якія згубленыя пазыцыі. Магнаты буйнай прамысловасьці адчуваюць

сябе ў моцы абвяшчаць грандыёзныя лёкауты і весці адкрыты наступ супроць рабочых. У такіх безрадасных для шырокіх мас абставінах ідэі дэмакратызму пакрысе адыходзяца на задні плян, а разам з гэтым са сцэны выганяюцца і соцыяльныя тэмы, усё тое, што пануючай клясе ня выгодна паказваць“.

„Амерыканізм стаў богам адроджанай нямецкай буржуазіі, а амерыканскі агент па рэпарацыях, Гільберт Поркер, — прарокам яго. Таму і нямецкі тэатр, дагаджаючы густу буйнай і дробнай буржуазіі, пачаў будавацца паводле агульнаеўрапейскіх шаблонаў. У цэнтры увагі — рэвію, танцуючыя „герлс“, цыркавыя і фэерычныя прадстаўленні“...

... У бэрлінскім цырку Буша адбываюцца прадстаўленні з львамі і жывой дачкой Распуціна. У другіх тэатрах нямецкай сталіцы — голыя дзяўчынкі, дэкорцы ў блэстках, спрытна прыдуманая сьветлавая эфэкт“...

... І так, тэма падменена дрэньненькім сюжэтам, зьмест топіцца ў „тэатральнай“ чыста-відовішчнай форме“.

У Амерыцы, напрыклад, на пастаноўку фэеры вэнгерскага драматурга Мольгара затрачана 600 тысяч рублёў. Зьмест?.. Ён вельмі нязначны...

... Патрачаны сотні тысяч рублёў, рэкіяма зроблена, і тэатральныя дзяляцы Нью-Ёрку кожны дзень запаўняюць відоўна“...

(„Искусство“ № 1-2 1929 г. „Крызіс тэатру на Захадзе“ — Ал. Дэйч).

Англія.

Гутарка ідэе аб драме Сомэрсэта Могама „Ліст“. Аўтар „даў 1001-ую варыяцыю тыповага ангельскага роману, дзе сьветлая на першых старонках істота ў апошнім разьдзеле аказваецца чарней сажы, а недагледзены чытач закрывае кніжку адурчаным“.

... „Вельмі добрая пастаноўка, цікавыя дэкарацыі тропікаў і талент аўтара, які даў шэраг эфэктных мелёдраматычных роляў для актараў, робяць з „Лісту“ Сомэрсэта Могама займальнае відовішча, якое не наводзіць ні на якія разважанні. Нешта, нахштат вагоннай літаратуры, якую прачытаўшы забываюць на багажнай паліцы.“

(„Советский Театр“ № 3-4 1930 г. стар. 34).

Італія.

П’еса „К. 41“ у Міланскай „Олімпіі“. Заплаціўшы некалькі лір за крэсла, глядач можа ўтульна і бяспрыборна прасутнічаць пры тым, як паміраюць людзі на дне акіяну, і затым у антракце асьвяжацца ад перажытых моцных уражаньняў у буфэце шыяначкай нагэтулькі популярнага ў Італіі, „Пітэр-Кампары“.

(Там-жа).

Беззьёмнастаўнасць, перавага формальна-мастацкіх, знадворных эфэктаў — гэта толькі адна з уласьцівасьцяў Заходняга тэатру. Наогул-жа ён (тэатр), паміма забесьпячэньня для буржуазіі прыёмнага відовішча, паводле густу гэтае буржуазіі, выконвае і соцыяльна-клясавыя функцы, засгаецца прыладай у руках буржуазіі для апраўданьня існуючага соцыяльнага ладу. Вось-жа паслухаем яшчэ аднаго аўторытэтнага сьведку — Міжнароднае рабочае тэатральнае аб’яднаньне, якое ў сваёй дэкларацыі кажа:

„Ніякае іншае мастацтва ня мае такіх яркава выказаных сродкаў агітацыі і пропаганды, як мастацтва тэатру. Тэатр зьяўляецца магутнай сілай у руках тэй клясы, якая ім уладае. Менавіта таму мы зараз зьяўляемся сьведкамі такога вялікага разрыву паміж зьместам буржуазнага тэатру і сапраўднымі запатрабаваньнямі шырокіх працоўных мас. Пролетарыят ужо ня можа і ня хоча здаволіцца тэй маной, тэй пошласьцю, якая распаўсюджваецца буржуазнай літаратурай, мастацтвам і ў прыватнасьці тэатрам, які выконвае роль рупара імперыялізму“.

... „Лёзунг — мастацтва дзеля мастацтва даўно абнажыў свой сапраўдны твар. Мастацтва ў капіталістычным сьвеце служыць буржуазіі, праца працаўнікоў мастацтва, як і ўсялякая іншая праца, зьяўляецца таварам, і гэты тавар купляецца капіталістамі. Такі закон капіталістычнай грамады“...

(„Советский Театр“ № 3-4 1930 г. стар. 35).

Вось кароценькі, схэматычны і павярхоўны аналіз уласьцівасьцяў сучаснай буржуазнай культуры, або як выглядае канкрэтнае пераламленьне

„мэтазгоднай ідэолёгіі буржуазіі“ ў галіне культуры. І па зьместу і па форме менавіта гэтая культура адпавядае інтарэсам, поглядам і густу буржуазіі.

Дык чые-ж менавіта інтарэсы адбівае ў СССР лёзунг культурнай орыентацыі на Захад? Чыёй ідэолёгіі, чыйму густу ў СССР адпавядае апісаная буржуазная культура Захаду? Зразумела, што яна адпавядае ідэолёгіі і густу напманаў, крамнікаў, дробнай буржуазіі, мяшчанству, тым элементам, з якіх вярбуецца ў нас новая буржуазія. Паасобныя элементы гэтай буржуазнай культуры могуць яшчэ мець уплыў у СССР і на тыя больш адсталыя адзінкі рабочае клясы, частку інтэлігенцыі і сялянства, якія, выхоўваючыся ва ўмовах капіталістычнага ладу ў Расіі, падпалі пад уплыў буржуазнай культуры і не пазбавіліся гэтага ўплыву. Але-ж, зазначыць нам чытач, пісьменьнікі, якія выказвалі погляды орыентацыі на Захад, не зьяўляюцца цалкам ідэолёгамі дробнай буржуазіі, крамнікаў і г. д. Так, часам яны суб'ектыўна не зьяўляюцца, але аб'ектыўна выказваюць іх погляды. Пляханаў, коментуючы і спасылаючыся на Маркса, піша:

„Францускія дэмократы 1848 году выказвалі імкненьне дробнай буржуазіі. Дробная буржуазія натуральна імкнулася адстаяць свае клясавыя інтарэсы. Але, было-б аднак абмежаванасьцю думаць.—кажа Маркс,—што дробная буржуазія сьвядома імкнецца адстаяць эгоістычны клясавы інтарэс. Наадварот, яна дапушчае, што прыватныя ўмовы яе вызваленьня прадстаўляюць сабой агульныя ўмовы пры якіх толькі і можа быць дасягнута вызваленьне сучаснага грамадства і адхілена барацьба клясаў. Вось таксама ня варта думаць, быццам усе прадстаўнікі дробнай буржуазіі — крамнікі, або прыхільнікі крамнікаў. Па сваёй адукацыі і асабістаму становішчу яны могуць быць, як неба ад зямлі далёкія ад крамнікаў. Прадстаўнікі дробнае буржуазіі іх робяць тыя абставіны, што іх думкі ня выходзяць за межы жыцьцёвага атачэньня дробнай буржуазіі і што таму яны прыходзяць да тых-жа задач і вырашэньняў у тэорыі,

да якіх дробны буржуа прыходзіць дзякуючы сваім матар'яльным інтарэсам і свайму грамадзкаму становішчу на практыцы. Такія наогул адносіны паміж політычнымі і літаратурнымі прадстаўнікамі дадзенай клясы, з аднаго боку, і самой гэтай клясай, з другога („Г. Пляханаў „К вопросу о развитии монистического взгляда на историю“).

Здаецца ясна. Заклік орыентавацца на Захад зьяўляецца выказьнікам інтарэсаў рэшткаў буржуазіі ў нашай краіне.

Але-ж ідэолёгіі погляду орыентацыі на Захад хочучь выйсьці „сухімі з вады“. „Мы заклікаем орыентавацца на заходнюю рэволюцыйную пролетарскую культуру, — кажуць яны. Прынцып інтэрнацыянальнай солідарнасьці працоўных. Чаму вы заклікаеце орыентавацца на пролетарскую культуру расейскую, украінскую і г. д.? Чаму не орыентавацца на пролетарскую культуру або літаратуру францускую, нямецкую і г. д.“ Слушныя на першы погляд думкі, але разам з тым няправільныя. Так ужо з кожным бывае, хто падыходзіць да пытаньня не дыялектычна, што выказваючы слушныя і правільныя думкі наогул, правільна выказваючы паасобныя прынцыпы марксызму, скажае іх пры канкрэтным заставаньні. Паспрабуем гэта давесці.

Пролетарыят яшчэ ва ўмовах капіталістычнага ладу стварае зачаткі і сваёй культуры, сваёй „ідэолёгіі вышэйшага парадку“—літаратуры, мастацтва і г. д. Але разьвівацца ёй і расьці на капіталістычнай глебе няма магчымасьці. Паколькі яна прасякнута мэтазгоднай ідэолёгіяй пролетарыяту, патолькі яна, зразумела, супярэчыць таму, што адпавядае мэтазгоднай ідэолёгіі буржуазіі. Таму, буржуазія, якая для аховы свайго ладу застасоўвае мэтоды гвалту, фашысцкі уціск, прыдушвае, зразумела, пролетарскую культуру і пролетарскую літаратуру. Падамо прыклады: адна з рэволюцыйных выдавецкіх арганізацый у Заходняй Эўропе хоча наладзіць сталую сувязь з БелАПП'ам — друкаваць

артыкулы аб беларускай пролетарскай літаратуры, змяшчаць мастацкія творы сяброў БелАПП у сваёй часопісі. Дык вось у сваім лісьце да БелАПП гэта арганізацыя напамінае, што краіна, у якой ёй даводзіцца працаваць,—краіна фашысцкага тэрору, што гэта трэба мець на ўвазе адбіраючы матар'ял, што рэдакцыя прымушана будзе часам прапушчаць у творах беларускай больш „небяспечныя месцы“. Вывад ясны: тое, што можна друкаваць у БССР, нельга друкаваць там. Другі прыклад: Заходняя Беларусь пад уціскам польскага фашызму. Маладыя парасткі рэвалюцыйнай беларускай літаратуры, якія паказваліся на старонках грамадскай прэсы, не маглі разьвіцца і расьці, чахлі і сохлі на сухой фашысцкай глебе. (У БССР расьце і разьвіваецца шпарка ня толькі беларуская пролетарская літаратура, але і польская пролетарская літаратура). Шэраг заходня-эўрапейскіх пролетарскіх пісьменьнікаў, як: Дьего, Рыўера, Бела Ілеш, Матэ Залка, Бруно Ясенскі і інш. прымушаны былі эміграваць у СССР. Польскі пролетарскі пісьменьнік Бруно Ясенскі ня толькі не знайшоў сабе прытулку ў буржуазна-фашысцкай Польшчы, але і ў яе саюзьніцы—Францыі. Гэтыя факты сьведчаць аб тым, што пролетарская літаратура і пролетарская культура ня могуць разьвівацца ва ўмовах капіталістычнага ладу, дасягнуць усіх сваіх магчымасьцяў.

Акрамя таго, буржуазнае атачэньне, буржуазная культура больш націскае на рэвалюцыйных заходня-эўрапейскіх пісьменьнікаў, чымся на пролетарскіх пісьменьнікаў СССР, дзе гэты націск бязумоўна значна меншы. Гэта адбываецца і на творчасьці іх. Нарэшце трэба памятаць, што перад заходня-эўрапейскім пролетарыятам, а значыцца і перад заходня-эўрапейскай пролетарскай літаратурай, стаяць канкрэтна крыху іншыя задачы. Тое, што сёньня зьяўляецца актуальным для заходня-эўрапейскага пролета-

рыяту, тое, што складае яго канкрэтную задачу сёньняшняга дня, у нас ужо вырашана,—мы ўжо знаходзімся на іншым больш далёкім этапе. Такім чынам пытаньні, якія могуць быць актуальнымі для заходня-эўрапейскага пролетарыяту, пытаньні, якія павінны больш прыцягваць увагу заходня-эўрапейскай пролетарскай літаратуры, могуць мець меншую актуальнасьць для нас. А мы памятаем, што задачы пролетарскай літаратуры ў першую чаргу зьяўляюцца адлюстраваньнем больш актуальных проблем, што стаяць перад рабочай клясай і ўплываюць на чытача ў адпаведнасьці з гэтымі задачамі.

У спэцыфічных абставінах фашысцкага тэрору, у абставінах фальшы, прадажніцтва і бяспрыныцнасьці буржуазнай літаратуры, ва ўмовах іншых канкрэтных задач на Захадзе той або іншы твор можа быць рэвалюцыйным, пролетарскім. У нашых умовах, у сьвятле нашых задач гэты твор ужо можа ня быць пролетарскім, можа расцэньвацца, як твор, прасякнуты дробнабуржуазнымі ідэямі, як твор, актуальнасьць якога ў нас вельмі нязначная, або як твор неактуальны ў сьвятле нашых задач. Орыентавацца пераважна, або ў аднолькавай ступені на заходня-эўрапейскую пролетарскую літаратуру, як і на літаратуру больш буйных пролетарскіх атрадаў у СССР, гэта значыць прыніжаць актуальнасьць пролетарскай літаратуры, зьяўляючы яе значэньне для сацыялістычнага будаўніцтва.

Лёзунг орыентацыі на заходнюю пролетарскую культуру ў адным выпадку ўжываецца толькі як маска для фактычнай орыентацыі на заходнюю буржуазную культуру, у другім азначае прыніжэньне, зьяўленьне актуальнасьці пролетарскай культуры для задач пролетарскай рэвалюцыі.

Таму беларуская пролетарская культура, якая заваёўвае сабе гегемонію (і беларуская пролетарская літаратура) можа і павінна орыентавацца пераважна на больш буйныя атрады про-

летарскай культуры і пролетарскай літаратуры СССР, змест і форма якіх найбольш блізкія для беларускай пролетарскай культуры па сваіх задачах, па сваёй клясавай сутнасці, якія найбольш спрыяюць выкананню задач, што стаяць перад беларускай культурай (і беларускай пролетарскай літаратурай).

Пляханаў кажа, пры якіх у мовах бывае аднабокi ці ўзаемны ўплыў літаратуры адной краіны на літаратуру іншай:

„Такім чынам уплыў літаратуры адной краіны на літаратуру другой проста прапорцыянальны падабенству грамадзкіх адносін гэтых краін. Ён зусім ня існуе, калі гэта падабенства раўняецца нулю. Прыклад: афрыканскія нэгры дагэтуль не адчулі на сабе найменшага ўплыву эўрапейскай літаратуры. Гэты ўплыў аднабокi, калі адзін народ па сваёй адсталасці ня можа нічога даць другому ні ў сэнсе формы, ні ў сэнсе зместу. Прыклад: французская літаратура мінулага стагоддзя, уплываючы на расейскую літаратуру, не адчувала на сабе нават найменшага расейскага ўплыву. Нарэшце, гэта ўплыў-ўзаемны, калі дзякуючы падабенству грамадзкага быту, а значыцца і культурнага развіцця, кожны з двух народаў, што абменьваецца, можа што-небудзь запавячыць у другога. Прыклад: французская літаратура, уплываючы на ангельскую, у сваю чаргу адчувала на сабе яе ўплыў.

Заходня-эўрапейская буржуазная культура ўплывае на рэшткі буржуазных элементаў у СССР, на іх літаратурных прадстаўнікоў, на тыя элементы, якія выхаваліся ва ўмовах буржуазнага ладу і знаходзяцца яшчэ пад уплывам буржуазнай культуры. Яна вабіць іх да сябе, яна здавальняе іх густы, адпавядае іх ідэалогіі. Але гэтая-ж заходня-эўрапейская буржуазная культура ўжо ня ўплывае ў такой ступені на пролетарыят, на пролетарскую літаратуру, не адпавядае іх густу і ідэалогіі. Пролетарыят будуючы новае жыццё, перавыхоўвае сябе ў адпаведнасці з новымі формамі вытворчых адносін, якія ствараюцца ў СССР. Ствараючы сваю пролетарскую культуру, пролетарыят

знішчае рэшткі ўплыву буржуазнай культуры, якой падпадаюць яшчэ больш адсталыя адзінкі рабочае клясы. Гэта, пэўна, здарыцца не адразу, гэта яшчэ доўгі процэс развіцця і пашырэння ўплыву пролетарскай культуры.

Мы не памылімся, калі сцьвердзім, што паміж БССР, з аднаго боку, і РСФСР, УССР і іншымі саюзнымі рэспублікамі (праўда, не ў аднолькавай ступені) існуе такое „падабенства грамадзкага быту, а значыцца і культурнага развіцця,“ што магчымы ўзаемны абмен культурнымі каштоўнасцямі.

Беларуская пролетарская літаратура, да прыкладу, зьяўляючыся на сёння яшчэ больш маладым, больш слабым атрадам пролетарскай літаратуры СССР, у процэсе свайго шпаркага росту здолее зрабіць свой уклад у скарбніцу найбольш каштоўных твораў пролетарскай літаратуры СССР.

Буржуазнаму нацыянал-дэмакратычнаму лезунгу культурнай орыентацыі на Захад, мы выразна, адкрыта супроцьставім лезунг—культурнай орыентацыі на СССР, маючы канкрэтна на ўвазе перадавую пролетарскую культуру СССР. (Пры цяперашніх канкрэтных клясавых суадносінах у СССР і на Захадзе).

Але-ж зараз, мусім сцьвердзіць у парадку самакрытыкі, беларуская культура і яе пролетарскі сэктар з прычыны шэрагу фактараў мінулага, слабейшая за культуру расейскую, украінскую, за пролетарскія сэктары ў гэтых культурах.

Лезунг орыентацыі на больш моцную (у гэтым выпадку, на пролетарскую) культуру, ці не азначае такое ўспрыманьне, такі ўплыў, пры якім можа адбыцца асыміляцыя больш слабай культуры?

„Гэта яшчэ нічога, што вас пусцілі ў Маскву,—казаў з бессаромнай развязнасцю сучаснага Хлестакова, М. Зарэцкі на першым зьездзе БелАПП. Глядзеце, не зрабецеся падгалоскамі расейскай літаратуры“.

Пры капіталістычным ладзе, адпаведна з яго інтарэсамі, буржуазія пануючай нацыянальнасці пры ўмовах, калі і яе культура дасягнула перавагі, імкнецца да культурнай, нацыянальнай асыміляцыі пры сучаснай нацыянальнасці. Культура буржуазіі пануючай нацыянальнасці мае тэндэнцыі паглынуць культуру прыгнечанай нацыянальнасці, асыміляваць яе, каб такім чынам пашырыць свой уплыў. Такія вялікадзяржаўныя тэндэнцыі былі ўласцівы расейскай буржуазнай культуры ў адносінах да культуры прыгнечаных нацыянальнасцей. Кастрычнікавая рэвалюцыя грунтоўна змяніла гэтыя адносіны. Працоўныя раней прыгнечаных нацыянальнасцей будуць сваю культуру. У расейскай культуры шпарка расьце пролетарскі сэктар, які вядзе паспяховаю барацьбу з рэшткамі вялікадзяржаўных тэндэнцый.

Адбываецца клясавая барацьба ў культуры беларускай, украінскай і інш. Адзіны фронт пролетарскіх сэктараў гэтых культур супольна змагаецца супроць рэшткаў буржуазных тэндэнцый у тых-жа культурах. Яднаньне, як бачым, адбываецца ня ў межах нацыянальных, а соцыяльна-клясавых. Толькі заядлы, непапраўны нацыянал-дэмократ, шовініст ня хоча бачыць гэтай розніцы. Зусім слушную нянавісьць да вялікадзяржаўных тэндэнцый расейскай буржуазнай культуры, пераносіць на сучасную расейскую пролетарскую культуру (пролетарскі сэктар) толькі яўны вораг пролетарыяту.

Пролетарская літаратура адной нацыянальнасці, больш буйныя яе вучасткі, ня можа мець асыміляцыйных тэндэнцый у адносінах да пролетарскай культуры іншых нацыянальнасцей, да слабейшых яе вучасткаў, бо гэта не адпавядае інтарэсам пролетарыяту. У пролетарыяту ўсіх нацыянальнасцей супольныя інтарэсы. Але ажыццяўленьне гэтых інтарэсаў можа адбывацца сваяасаблівымі конкретнымі сродкамі, адпаведна з кон-

крэтнымі абставінамі. Пролетарская культура найлепш паслужыць канкрэтным задачам пролетарыяту данай нацыянальнасці, яна будзе пабудавана адпаведна з мясцовымі абставінамі: мовай, культурна-бытавымі асаблівасцямі географічнымі і іншымі асаблівасцямі і г. д. А гэта будзе культура „пролетарская па зместу, нацыянальная па форме“, культура, якая найбольш адпавядае інтарэсам пролетарыяту, пакуль будучь існаваць і самі гэтыя мясцовыя асаблівасці.

Пролетарская літаратура паслядоўна стаіць на грунце пададзенай вышэй формулёўкі аб зьмесьце і форме культуры і бароніць нацыянальную форму ў літаратуры ня дзеля блаславення Францішка Скарыны, ня дзеля замілаваньня да „залатога веку“ беларускай баярскай культуры, не як самамэту, а таму, што менавіта такая форма забясьпечвае найбольш глыбока, з найбольшым перакананьнем уплыў на чытача адпаведна з задачай пролетарыяту.

Беларуская пролетарская літаратура не прызнае нацыянал-дэмократаў, „шчырых беларусаў“ незамянімымі „спэцамі“, апякунамі, монопольнымі прадстаўнікамі беларускай культуры. Гэткія тэндэнцыі вельмі часта толькі маска, за якой хаваюцца інтарэсы беларускага кулацтва, тым часам як беларуская пролетарская літаратура за такое разьвіцьцё беларускай культуры, якое адпавядае інтарэсам самых шырокіх колаў беларускіх працоўных мас.

Мы будзем рашуча біць і тых, хто вультарызуе лёзунг пролетарскіх інтарэсаў нацыянальнай солідарнасьці, падмяняючы яго фактычна буржуазнай тэндэнцыяй асыміляцыі.

„Навошта, — кажуць яны, — разьвіваць беларускую культуру, мову, калі расейская пролетарская культура і расейская мова ўжо такая багатая, пры тым інтэрнацыянальная. лепш успрымаць цалкам і вывучаць яе. Усёроўна пры соцыялізьме будзе адна культура, адна мова“.

Гутаркі аб перавазе адной культуры над другой, аб непатрэбнасці развіцця тых культур, якія з прычыны гісторычных абставін адсталі ад іншых культур, зразумела зьяўляюцца праймай вялікадзяржаўнасці і апраўдваюць на справе прымутовую асыміляцыю.

Пролетарская літаратура змагаецца з буржуазнымі поглядамі, з рэшткамі буржуазнай ідэолёгіі ў СССР, змагаецца з лезунгам орыентацыі на Запад, змагаецца з уплывам заходня-эўрапейскай буржуазнай культуры.

Ці ня супярэчыць гэтае палажэнне марксысцкаму прынцыпу, на які асабліва часта зьвяртаў увагу Ленін, прынцыпу аб неабходнасці вывучэння ўсяго таго, што стварыла чалавечтва ў папярэднюю эпоху, усваення ўсяго больш каштоўнага з вялікай скарбніцы чалавечай культуры? Як ставіў пытаньне Ленін?

„... Усё тое, што было створана чалавечай грамадой, ён (Маркс) прапрацаваў крытычна, ніводнаго пункту не пакінуўшы без увагі. Усё тое, што чалавечай думкай было створана, ён перапрацаваў, паддаў крытыцы, правярнуўшы на рабочым руху, і зрабіў тая вывады, якіх абмежаваньня буржуазнымі рамкамі, або зьяўзаньня буржуазнымі забабонамі людзі зрабіць не маглі. Гэта трэба мець на ўвазе, калі мы, напрыклад, вядзем размову аб пролетарскай культуры. Без яскравага разуменьня таго, што толькі дакладным веданнем культуры, створанай усім развіццём чалавечтва, толькі перапрацоўкай яе можна будаваць пролетарскую культуру—без такога разуменьня нам гэтай задачы ня вырашыць“. (З прамовы на 3-м зьездзе РКСМ—4 кастрычніка 1929 г.—Ленін і искусство).

У іншым месцы, а менавіта ў прэксе рэзолюцыі для Ўсерасійскага зьезду пролеткульту 8 кастрычніка 1920 г. Ленін выказвае гэту думку ў пункце 4-м.

„4. Марксызм заваяваў сабе сьветна-гісторычнае значэньне, як ідэолёгія ўзвольваюча пролетарыяту, у тым, што ён, марксызм, зусім не адкінуў найбольш каштоўнага заваёвы буржуазнай эпохі, а, наадварот, усвоіў і прапрацаваў усё тое,

што было каштоўнага ў больш чымся двухтысячагоднім развіцці чалавечай думкі і культуры. Толькі далейшая праца на гэтай падставе і ў гэтым-жа напрамку, апладнёная (практычным) вопытам дыктатуры пролетарыяту, як апошній барацьбы яго супроць усялякай эксплёатацыі, можа быць прызнана развіццём сапраўды пролетарскай культуры“.

Каб яшчэ больш усвядоміць канкрэтна, што з буржуазнай культуры для нас найбольш прымальна, больш каштоўна, што мы павінны адкінуць, з чым змагацца,—разьбярэм яшчэ наступнае палажэнне Пляханава:

„Псыхалёгічная тэрыторыя падзяляецца на правінцыі, а правінцыя—на паветы, паветы—на воласьці і вобчасты. Вобчасты прадстаўляюць сабою саюзы паасобных адзінак (гэта значыць паасобных пытаньняў) Калі ўзьнікае „супярэчнасьць“, калі пачынаецца барацьба, яе захваленне агортвае звычайна толькі паасобныя правінцыі,—калі не паасобныя паветы,—толькі ўскосным дзеяньнем ахопліваючы суседнія воласьці. Напад падлягае перш за ўсё тая правінцыя, якой належала гегемонія ў папярэднюю эпоху. Толькі паступова „бядоты вайны“ распаўсюджаюцца на бліжэйшых суседзяў, на найбольш верных саюзнікаў атакаванай правінцыі“. (Пляханаў „К развіццю моўністическаго взгляда на историю“).

Што-ж адбывалася з буржуазнай псыхалёгічнай тэорыяй, якія яе правінцы атакаваў ў першую чаргу пролетарыят? Мы пэўне не памылімся, калі сьцьвердзім, што першай такой правінцыяй была бязумоўна ідэалістычная буржуазная філэзофія, задачай якой было апраўдаць існаваньне створанага буржуазіяй соцыяльнага ладу, упэўніць у трываласьці і непарушнасьці гэтага ладу, упэўніць, што гэты лад існуе паводле законаў „вышэйшых“, і што чалавечтву яго нельга зьмяніць. Гэта правінцыя падпала напад у першую чаргу, супроць яе паставілася магутная армія матэрыялістычна-дыялектычнай пролетарскай філэзофіі, якая сьцьверджала, што гэты пабудаваны буржуазіяй соцыяльны лад—толькі вынік пэўнага стану вытворчых сіл, што ён ужо хіліцца да заняпаду, што яго можна і неабходна

замяніць соцыяльным ладам больш высокага парадку, ладам, які забяспечвае лепшае жыццё пераважнай большасці чалавецтва. Затым бліжэйшым суседам з'явілася рэлігія, якая паступова прыстасоўвалася да інтарэсаў буржуазіі і якая зраз гармонізуе ў метаэгоднай ідэалёгіі гэтай буржуазіі, бядоты вайны перанесліся і на тыя паасобныя паветы і воласці буржуазнай літаратуры і мастацтва, якія былі найбольш прасякнуты буржуазнай ідэалістычнай філосафіяй, якія найбольш яскрава былі прасякнуты буржуазнай ідэалёгіяй, большым фальшам, каб затушаваць страшэнны супярэчнасці буржуазнага ладу, апраўдаць яго існаванне.

Відаць, што гэтыя правінцыі, атакаваныя пролетарыятам, карысна вывучыць, каб больш паспяхова арганізаваць змаганне супроць іх. Відаць, што ўсё, або пераважная большасць, назавём умоўна будаўнічага матэрыялу, што знаходзіцца на гэтых правінцыях, падлягае знішчэнню, як нягодны для соцыялістычнай будоўлі.

Такім чынам перад пролетарыятам стаіць задача вывучэння ўсяго, што стварыла чалавецтва ў папярэдняю эпоху (ў галіне культуры) і ўсваення з гэтага вялікага культурнага арсеналу толькі сапраўды больш каштоўнага і прыгоднага для змаганьня, для соцыялістычнага будаўніцтва пролетарыяту. Гэтае больш каштоўнае ў буржуазнай культуры якраз створана ў тыя эпохі, калі кляса, да якое належаў стварыцель, знаходзілася ў стане ўзыходу, уздыму, створана тымі высока-таленавітымі адзінкамі, якія бачылі значна далей наперад, прадбачылі соцыяльныя працэсы, бачылі далей сваёй клясы.

Ленін у сваім артыкуле „Л. Н. Толстой“, афіраваным сьмерці вялікага мастака, так ставіць задачу скарыстання пролетарыятам літаратурнай спадчыны Талстога:

„... Але ў яго спадчыне ёсць тое, што не адышло ў мінулае, што належыць будучыне. Гэтую спадчыну бярэ і над гэтай спадчынай працуе

расійскі пролетарыят. Ён растлумачыць масам працоўных і эксплёатаваных значэнне талстоўскай крытыкі дзяржавы, царквы, прыватнай пазямельнай уласнасці не для таго, каб масы абмяжоўваліся самаўдасканаленнем і ўздыханнямі аб боскім жыцці, а для таго, каб яны падняліся для нанясення новага ўдару царскай монархіі і памешчыцкаму земляўладанню, якія ў 1905 г. былі толькі лёгка надламаны і якія трэба знішчыць. Ён растлумачыць масам талстоўскую крытыку капіталізму не для таго, каб масы абмяжоўваліся праклёнамі па адрасу капіталізму і ўлады грошай, а для таго, каб яны навучыліся абапірацца на кожным кроку свайго жыцця і сваёй барацьбы на тэхнічныя і соцыяльныя заваёвы капіталізму, навучыліся згуртавацца ў адзіную мільённую армію соцыялістычных барацьбітоў, якія скінуць капіталізм і створачу новую грамаду бяз нэндзы народу, без эксплёатацыі чалавека чалавекам“.

Як бачыць, літаратурную спадчыну Талстога мы скарыстоўваем ня дзеля яе высокай мастацкасці ці трапнай крытыкі, а зусім дзеля канкрэтных мэт, дзеля канкрэтных інтарэсаў пролетарыяту.

Адсюль можна зрабіць вывад, што мы бярэм ад культуры папярэдніх эпох у першую чаргу тое, што можна скарыстаць для канкрэтных інтарэсаў пролетарыяту. Мы бярэм ад буржуазнае культуры тое, што можна скарыстаць у барацьбе з буржуазным ладам, у будаўніцтве новага соцыялістычнага ладу. Мы бярэм тое аружжа нашых ворагаў якое можа быць накіравана супроць іх самых.

Пролетарская літаратура, якая кіруецца марксыцкай тэорыяй, ня выкрэслівае ў сваёй працы праблемы вывучэння літаратурнай спадчыны папярэдніх эпох:

„Толькі пролетарскія пісьменьнікі, якія ўладаюць метадам дыялектычнага матэрыялізму, здолеюць стварыць школу пролетарскай літаратуры з уласцівым ёй стылем. Умовай выканання гэтай задачы з'яўляецца вялічэзная праца па сапраўднаму насьледванню ўсяго вопыту літаратуры мінулага і, ў першую чаргу, літаратуры эпох узыходу перадавых клясаў. Лічачы, што пролетарская

літаратура павінна стварыць уласцівы ёй стыль, не зьвязваючы сябе з тым або іншым напрамкам мінулага, распрацоўваючы матэрыялістычны мастацкі мэтод, які вызначаецца правільным разуменьнем адносін паміж мастаком і рэчаіснасьцю, ВОАПП лічыць асабліва важнай вучобу ў клясыкаў рэалізму. Чымся хутчэй пролетарская літаратура крытычна аўладае ўсімі дасягненнямі сусьветнай літаратуры, тым хутчэй будзе дасягнута яе гегемонія". (з рэзолюцыі 1-га з'езду ВОПП).

Пролетарская літаратура будзе вучыцца ў лепшых клясыкаў літаратуры папярэдніх эпох, вучыцца таму, як паказвалі яны людзей сваёй клясы, якімі мастацкімі сродкамі яны дасягнулі таго, што іх творы рабілі найбольшае ўражаньне, найбольшы ўплыў на чытача. Яна ўсвойвае крытычна найбольш каштоўнае ў сусьветнай літаратуры. Але пролетарская літаратура ў сваім падыходзе да зьяўжыцца ўжо мае, бясспрэчна, вялікую перавагу над літаратурай папярэдніх эпох. Яна паказвае чалавека, яго унутраную істоту з усімі яе зьвілінамі, з праявамі сьвядомага і падсьвядомага, не як чалавека „самастойнага“, незалежнага ад атачэньня, што ўласціва буржуазнай літаратуры, яна паказвае чалавека, яго унутраную істоту, як продукт пэўнае эпохі, пэўных вытворчых адносін і ўплыву грамадзкага асяродзьдзя.

Як бачым, паміж прынцыпамі вывучэньня ўсяго, што стварыла ў галіне літаратуры чалавецтва, усваеньня найбольш каштоўнага для больш пасьпяховага выкананьня задач про-

летарыяту, як клясы вызваліцеля і іншых соцыяльных станаў, паміж гэтымі прынцыпамі марксызму, прынцыпамі пролетарскай літаратуры і дробна-буржуазнымі прынцыпамі орыентацыі на Захад, знаходзіцца вялізная адлегласьць.

Не! Пролетарская літаратура (шырэй пролетарская культура) ня можа орыентавацца на заходня-буржуазную культуру. Пролетарская культура СССР ужо зараз, на гэтым этапе свайго разьвіцця, паводле сваёй агульна-чалавечай актуальнасьці, паводле пастаноўкі соцыяльных проблем, якія маюць вялізнае значэньне для ўсяго чалавецтва, ужо зараз зьяўляецца бязумоўна вышэйшай за заходня-буржуазную культуру. Пролетарская культура СССР зьяўляецца ўжо ва ўсё больш узрастаючай ступені тым фактарам, тэй культурай, якая будзе рабіць вялізны ўплыў і на якую будзе орыентавацца ўсё тое лепшае рэволюцыйнае, пролетарскае, што ёсьць на Захадзе, што ёсьць у іншых частках сьвету.

Правільна разумеючы гісторычную пэрспэктыву і свае задачы, беларуская пролетарская культура (і беларуская пролетарская літаратура) будзе орыентавацца на перадавыя, больш моцныя атрады пролетарскай культуры (і пролетарскай літаратуры) СССР.

Толькі ідучы гэтым шляхам, яна хутчэй завае сабе гегемонію, будзе актыўным удзельнікам і дапаможнікам у вялікай пабудове соцыялізму, судзе вартай сваёй гэроічнай клясы.

На шляхох да пролетарскай літаратуры ў Бэльгіі

Жан Гуссэль

У Бэльгіі яшчэ няма пролетарскай літаратуры. Пісьменьнікі-інтэлігенты, якія вышлі з дробнабуржуазнага асяродзьдзя, ня здолелі ні ідэалягічна, ні ў сваёй творчасці перарадзіцца—наблізіцца да рабочае клясы. Пасьляваенны крызіс капіталістычнай сыстэмы абанкруціў часткай пацыфіскую, а часткай і анарха-індыўдуалістычную дробную інтэлігенцыю. Гэта банкруцтва перажыла і літаратура таго часу. Бэльгійская літаратура ня ведала твораў, напісаных не пасрэдна рабочымі.

Разьвіцьцё рабочага руху—адбілася і ў літаратуры. У літаратуры адбіўся той дух рэфармізму, які быў вельмі характэрны для рабочага руху ў Бэльгіі. Творы таго часу былі рэхам разьвіцьця капіталізму і аб'яднаньня рабочае клясы. Але рэха гэта было даволі далёкае. Пісьменьнікі жылі другім жыцьцём чымся ўся рабочая кляса, і іх творы з жыцьця рабочае клясы былі творамі **апісальнымі**, творамі, што парадзіліся ад **нагляданьня** невядомага і мала зразумелага жыцьця другога сацыяльнага асяродзьдзя—рабочых.

У гэты час на літаратурным небасхіле зьявіліся творы Жана Гуссэля, які таксама сваю творчасць прысьвяціў апісаньню рабочага жыцьця. У творча-

сьці Гуссэля загучэлі новыя мотывы. Ён даў нешта большае чымся індыўдуалістычныя нагляданьні рабочага асяродзьдзя.

Гуссэль увайшоў у літаратуру сваёй кніжкай «Сьмерць маленькай Бланшы».

Хто-ж такі быў Гуссэль?

Жан Гуссэль нарадзіўся ў 1890 годзе ў сям'і рабочага. Скончыўшы курс навучаньня ў начальнай школе, Гуссэль пачаў працаваць на каменаломнях Сэйля.

«Гэта—цяжкое рамяство,—піша Анры Барбюс у прадмове да твораў Гуссэля,—бо рабочаму часамі неабходна адвага салдата, каб давесці да канца свой працоўны дзень, які нясе яму хваробы і паступовую сьмерць больш бязьлітасна, чымся траншэі нясуць салдатам раны і высіленьне».

Гэта цяжкое і страшнае рамяство было Гуссэлю не пад сілу. Яго фізычны стан быў зусім не падыхож да гэтай профэсіі. І ён кінуў гэту профэсію. Пачаліся шуканьні новага месца, але гэта справа была ня лёгкая. Шуканьні не далі яму новага месца, і ён быў прымушан ізноў ісьці ў каменаломні. І калі пачалася вайна, ён драбіў каменні на берагах Мэзы ў Сэйля, прабіваў каменныя муры ў шахтах Бэльгіі.

Здароўе не дазваляла яму доўга застацца на гэтай працы, і ён з цяжкасьцямі знайшоў месца служачага. Яшчэ за кіркай Гуссэль пачынае займацца самаадукацыйй. Гэта было вельмі цяжка, бо пасьяля цяжкой працы ў каменаломні яму прыходзілася некаторы час аддаваць самаадукацый, урываючы яго ад часу адпачынку.

Гуссэль здолеў перамагчы і гэтую цяжкасьць. Дадаўшы да свайго таленту асьвету, Гуссэль стаў пісьменьнікам арыгінальным і самабытным. Ён ужо быў ня толькі **наглядальнік** рабочага жыцьця, ён ад самага дзяцінства бачыў яго, перажыў усе яго пакуты.

Вайна цягнулася. Гуссэль сачыў за яе ходам. Ён бачыў, якія вялізарныя шкоды прыносіць яна. Разьішаны мілітарызм стаў яго лютым ворагам. Сотні і тысячы сем'яў былі разбураны, мільёны людзей вялі крываваю бойню. Вайна цягнулася. Надзея на хуткі канец ня было. Гуссэль ня змог маўчаць і ён выступіў адкрыта супроць вайны.

Гуссэля абвінавачвалі ў здрадзе, гэта было самым лепшым спосабам для таго, каб зьвесці рахункі з непатрэбнымі людзьмі. Жан Гуссэль быў пасаджан у турму. Да гэтага часу ён напісаў ужо некалькі сваіх апавяданьняў, якія зьвярнулі ўвагу вядомых бэльгійскіх пісьменьнікаў таго часу: Георга Экоута, Эдмонда Пікарта, Ромэн Роллана і інш. За творчым ростам Гуссэля сачылі ўжо некаторыя пісьменьнікі. Раптоўны арышт Гуссэля выклікаў шэраг протэстаў з боку бэльгійскіх і французскіх пісьменьнікаў. Гуссэль быў вызвалены. Некаторы час ён быў членам бэльгійскай соцыялістычнай рабочай партыі, але потым вышаў з яе шэрагаў.

У 1918 годзе Гуссэль выдае кніжку «Сьмерць маленькай Бланшы», дзе зьмяшчае, апрача вышэйназванага твору, шэраг іншых апавяданьняў. Гэта кніжка была іспаткана добра як чытачамі, гэтак і крытыкай.

У «Сьмерць малой Бланшы» Жан Гуссэль дае праўдзівы мастацкі малюнак жыцьця рабочых. Гуссэль умеа

апрацоўваць усякія дэталі свайго твору. Ён дае некалькі штрыхоў, некалькі вобразаў—і ад іх ажывае малюнак, ад іх ён паўстае нібы жывы.

Гарэлка—вось дзе рабочыя знаходзяць свой адпачынак. І Гуссэль з мастацкай праўдзівасьцю паказвае ўсю соцыяльную і бытавую шкоду гарэлкі. Яго твор лепш дзесяткаў брошур па гэтай пытанню. Карчма—гэта адзін з фундаментаў капіталістычнае сыстэмы. І малады рабочы—сын Мюрах—руйнае гэту карчму. Яго ня спыняе зруйнаванне фундаменту—ён хоча руйнаваць усю капіталістычную сыстэму.

Аднаго зруйнаваньня карчмы мала. Гэроі Гуссэля—паўстанцы супроць капіталістычнае сыстэмы.

Апавяданьні, зьмешчаныя ў гэтай кніжцы, ня носяць такога характару, як асноўны твор. І зразумела, бо яны адносяцца да пары ранейшай творчасьці пісьменьніка. У іх адбіваюцца кавалкі жыцьця рабочых, умовы, у якіх жыве рабочы.

«Сьмерць маленькай Бланшы» сыгналізавала аб нараджэньні пролетарскай літаратуры ў Бэльгіі.

У хуткім часе зьявіліся і другія творы Гуссэля: «Авантуры мэланхоліка» і зборнік апавяданьняў «Камэра 158». Усе апавяданьні Гуссэля нібы дапаўнялі яго ранейшыя творы: «Камэра 158», «Чалавек ад крана», «Донат», «Обэн», «Лямбэр», «Портрэт», «Нямы» і інш.

У 1925 годзе выходзіць «Загублены дом», зборнік новых апавяданьняў. Гуссэль спрабуе ўтварыць сваімі апавяданьнямі нянавісьць да вайны і талстоўскую любоў да блізкага.

Гуссэль награмаджае свой стыль ужо нават лішнімі мастацкімі апісаньнямі. У гэтых творах Гуссэль—пацыфіст, гуманьст, а не змагар.

Капіталізм пачынае ўступаць у перыод сваёй часовай стабілізацыі. Рэфармізм становіцца на некаторы час модным у рабочым руху Бэльгіі. Профсаюзныя рэфармісты пачалі гутарку аб супакоі і цішыні ў рабочым руху.

Жан Гуссэль падпаў пад гэты ўплыў. Ён ад повяляў-апавяданьняў пераходзіць да романаў. Гуссэль пачынае пісаць і крытычныя артыкулы для «Monde» Барбюса і інш.

У 1928 годзе выходзіць першая кніжка яго вялікага аўтабіяграфічнага роману «Шэрая вёска». У гэтым романе Гуссэль паказвае сябе выдатным мастаком, які малюе з усімі дробязямі рабочае жыццё.

Але дробязі быту так захапляюць Гуссэля, што ён ня ў сілах адарвацца ад іх. Яны захапляюць яго, і ён любуецца імі. Гуссэль паказвае жудасці жыцця, паказвае працу «чалавека» такой, якая яна ёсць са ўсімі жудасцямі і экшпэатацыяй, але ў Гуссэля не хапае сіл парваць з гэтай нібы стабілізацыяй соцыяльнага сьвету.

Гуссэль—**рэаліст**, ён дае вялікай каштоўнасьці, праўдзівасьці і мастацкасьці малюнку рабочага жыцця, **але** ў Гуссэля не хапае правільнай устаноўкі, што робіць яго «вегетар'янцам клясавага змаганьня».

Гуссэль на адным з дыспутаў у Брусэлі, адказваючы на папрок Леона Бэргіэра, сказаў: «Рабочыя вельмі далёка ад рэвалюцыйнага змаганьня. У іх сучасным становішчы пісьменьнік, колькі-б ні хацеў, ня знойдзе оптымістычных мотываў для сваёй творчасьці, таму і ў мяне ў творчасьці ў апошнія часы толькі цёмныя бакі. Трэба паказаць ім іхнюю бязьдзейнасьць, каб яны зразу мелі сваю бясспечнасьць».

Я ўпэўнен у рэвалюцыі ў Бэльгіі...

«Але,—піша Л. Бэргіэрс у сваім адкрытым лісьце да Гуссэля,—адной упэўненасьці мала. Патрэбен актыўны ўдзел у гэтай барацьбе за рэвалюцыю. Вы ня бачыце, як расьце клясавая сьвядомасьць рабочых».

Навошта кожны раз пісаць: мы бедны, няшчасны, неаддукаваны, не аб'яднаны? Дзе-ж вапа ўпэўненасьць у моцы пролетарыяту, без якой ня можа быць і ўпэўненасьці ў рэвалюцыі, якая ў Вас

ёсць? Творы павінны клікаць да барацьбы, павінны быць зброяю ў барацьбе, а не старой скрышкай, на якой гукаць старыя мотывы, а ня новы марш пролетарыяту, што змагаецца.

За апошнія гады клясавая сьвядомасьць пролетарыяў узрасла значна больш, чым за апошнія 50 гадоў. А літаратура ў Бэльгіі плячэцца ў хвасце.

Вы напісалі «Сьмерць малой Бланшы». Гэты твор меў вялікі посьпех. Пролетары руйнуе карчму, прычыну свайго няшчасьця. Гэта першы крок. А дзе другія?.. Дзе руйнаваньне традыцый, соцыяльнага ладу і іншых элемэнтаў капіталістычнага сьвету?

Ці патрэбна бачыць рэвалюцыю, каб толькі потым сыяваць аб ёй? А вялікая рэвалюцыя ў СССР? А вялізарны творчы энтузіязм рабочых СССР, а хваля рэвалюцыйных боек у розных краінах? Ці-ж гэтага мала для пісьменьнікаў? Слухайце галасы, што ідуць з турмаў Італіі, Гішпаніі, Вэнгрыі, Літвы, Польшчы, Вэнэцуэлы, Кубы і іншых краін! Ёсць тысячы гэрояў, што змагаюцца за рэвалюцыю. Імя ім—масы!

Яны патрабуюць не пэсымізму. Пяро пісьменьніка, пэндзаль мастака, прылады скульптара павінны быць вернымі салозьнікамі пролетарыяту ў яго вялікай барацьбе. Артысты слова—на барыкады клясавых боек!».

Я наўмысьля прывёў гэтыя вытрымкі з вялікага адкрытага ліста да Жана Гуссэля ад яго таварыша пісьменьніка Л. Бэргіэра, каб паказаць, што пролетарская літаратура паступова і няўхільна нараджаецца. Маладняк кліча старых на барыкады клясавых боек.

Год таму назад у часопісе «Monde» Гуссэль змясьціў артыкул пад назвай «Літаратура і пролетарыят», дзе выказвае свае думкі наконт пролетарскай літаратуры. Разам з некалькімі памылковымі поглядамі Гуссэль выказвае сваю думку аб тым, што часта «некаторыя пролетарскія поэты і пісьменьнікі не адбіваюць поглядаў і жаданьняў сваёй клясы...». Так! Але пісьменьнікаў мы ні

ў якім разе ня можам назваць пролетарскімі. Але мы павінны тым, хто адыходзіць, паказаць іх памылкі, ускрыць іх, каб той, што жадае, іх справіў. Гэтага мы чакаем і ад Гуссэля.

Апошнія творы і артыкулы Гуссэля, яго прыватныя лісты кажуць, што ён жадае справіць свае памылкі. Будзем спадзявацца, што Гуссэль гэта зробіць.

Праца каменацёсам у шахтах, цяжкое дзяцінства, цяжкія ўмовы працы і жыццё—усё гэта адбілася на тэлым арганізме Гуссэля. Ён павінен быў кінуць і сваю апошнюю пасадку. Літаратурны заробак дае малы даход, прыходзіцца жыць на невялікія грошы, усё гэта выклікала новыя хваробы ў Гуссэля,

што адарвала яго на некаторы час ад літаратурнай працы. Зараз Гуссэль ізноў узяўся за пяро, і мы ўправе чакаць ад яго сапраўдны пролетарскіх твораў.

А чакаць можна і трэба. Бэльгійскі пролетарыят перажывае зараз эпоху росту рэволюцыйнага руху сярод рабочых. І гэта эпоха патрабуе і адпаведных літаратурных твораў.

Імя Гуссэля, Л. Вэргіерса і іншых паказвае, што пролетарская літаратура ў Бэльгіі нараджаецца. Яе рост павінен ісьці разам з ростам рэволюцыйнага руху сярод рабочых.

«Артысты слова—на барыкады клясавых боек!».

Май 1930 г.

БІБЛІОГРАФІЯ

Васіль Каваль. Крыніца. Апа-
вяданні. Белдзяржвыдавецтва.
Менск. 1929 год, стар. 174. Кошт
1 руб. 25 кап.

Тры, на маю думку, ёсць асноўных
рысы ў гэтай кніжцы, рысы, уласцівыя
толькі Васілю Кавалю: песьні, сонца,
імжэнні. Мне здаецца, што гэтымі
трыма азначэннямі можна ахапіць шы-
рыню светаадчування Каваля. Вазь-
меце любое апавяданне са зьмешчаных
у гэтай кніжцы, прасачце тое, як адлю-
строўвае, як устрымае жыццё вёскі
пісьменьнік—вы тады адчуеце і зразу-
меце глыбокі сэнс гэтых трох разу-
меньняў, зразумеце найскравейшым
чынам чыста беларускую колёрынасьць
гэтых апавяданняў, але разам-жа з гэ-
тым досыць выразную ідэалёгічную на-
кіраванасьць пісьменьніка.

У гэтай кніжцы, як і ў папярэдніх,
Каваль застаецца ў некаторай ступені
верным сваім прынцыпам. Мы бачым,
што пісьменьнік, як і раней, падае чы-
тачу вобразы, малюнкi побыту, і падача
гэтая афарбавана філэзофскімі разва-
жаньнямі, досыць значнай эмоцыяй пісь-
меньніка («Крыніца», «У супрадках»,
«Нянавісьць»).

У чым-жа філэзофія Каваля?

І нясу я з сабою любоў, сілу, няна-
вісьць, якую ўзяў ад яе—забітай і па-
крыўджанай, харошай жанчыны з цып-
камі на нагах,—чытаем на 113 ста-
ронцы.

Або вось:

— «... О, вялікая,
пакутная,
беларуская мапі—
сялянка.

Вечна хадзіла ў лапцях, з вечным
клопатам аб другіх, блізкіх табе.

Чым я цябе ўшаную?

Ты—вялікая і ў сваёй любові да
жыцця не апетае на працягу дзеён ча-
лавецтва. Ты даеш пачатак новаму
жыццю, што доўга будзе жыць—і ў
гэтым

Ты бясьсьмертная» (ст. 9).

І вось шуканьні новага жыцця ды
ўшанаваньне шматпакутнай беларускай
сялянкі-жанчыны—гэта як раз увасаб-
леньне філэзофскай праблемы твораў
Каваля ў зборніку «Крыніца».

У апавяданні «За долю» Хіма думае
так:

«... Доля!

— Дзе адшукаць яе? На якіх даро-
гах, на якіх сьцежках? Ці можа вецер
прынясе?

Не, трэба самой шукаць у сваёй
хаце.

Уздатон за долю бегчы» (ст. 93).

І гэта доля знаходзіцца ў грамад-
скай працы, у змаганні за сьветлую бу-
дучыню: Хіма працуе старшынёй сель-
савету, працуе на карысьць вёскі, узні-
маючы і будзячы ў бедняка сьвядо-
масць.

Каваль піша:

«Можа ў гэтым і доля?»

Аджа-хто яе ведае» (ibidem).

Далучыўшы да вышэйпададзёных вытрымак гэтыя два радкі, робіцца зразумелым: філэзофія Кавалі—адлюстравальнае пачуцьцяў і адчуваньняў таё часткі сялянства, якая дзякуючы рэвалюцыі ўскалыхнулася, якая адчувае тое, што настаў час шукаць долі. Але трэба ўсё-ж сказаць, што Каваль ня досыць ясна бачыць, у чым-жа доля? Гэта якраз і зьяўляецца тымовай адзнакай псыхікі рэвалюцыйнай часткі сялянства.

Валеры Маракоў у адным сваім прысьвячэньні дужа трашна назваў Кавалі паэтам зямлі. Мне-б хацелася больш удаस्कаналіць гэтаё азначэньне пісьменьніка: Кавалі трэба называць **рэвалюцыйным, блізім да пролетарскай літаратуры паэтам зямлі**. У апавяданьнях «Жніво» ды «Ілька» гэта відаць дужа выразна. Глыбокая сувязь чалавека з зямлёй, змаганьне за палешаньне цяжкаё працы на гэтай зямлі—лейтмотыў Кавалёвых апавяданьняў.

У апавяданьні «Ілька» Каваль здолеў досыць поўна выказаць менавіта гэту цягу чалавека да зямлі:

«Пашоў Ілька ў вялікі горад за зямлёй.

А пакуль прынёс яе—цяжкую і непадатлівую—сьнілі нача́мі цыганы аб чорназёме і буйным хлебе на залатым колесе» (ст. 174).

Гэты твор «Ілька» значны і актуальны менавіта таму, што, па-першае, Каваль у ім апавядае пра пераход цыган на зямлю,—яшчэ зусім новая, свежая для нашай літаратуры тэма; па-другое, у апавяданьні знайшлі адлюстравальнае асноўныя мотывы творчасьці Кавалі—цяга да зямлі ды поступ новага, доўгачаканаё таё долі:

— «Будзе зямля. У зямлі золата схавана. Жыцьцё наша» (ibidem).

У паказе зрухаў у вясковым жыцьці ды поступе новага («Ліпы»), у паказе імкненьня сялянскага хлапца вучыцца, у горад («Жніво») закладзена вялікая актуальнасьць тэм і, мяркуючы па гэтых творах, Каваль з кожным новым апавяданьнем бліжэй падыходзіць да пролетарскаё літаратуры. Толькі трэба—падкрэсьліваю—**больш дакладна** знаходзіць жыцьцёвым праявам азначэньні, каб не паўтараць гэтага: «адка-хто яе ведае!».

Барыс Мікуліч.

Сымон Хурсік. Шляхамі навалініц. Апавяданьні. Менск. БДВ. 1930. стар. 171, тыраж 2000. Цана 1 руб.

Імя беларусаўца Сымона Хурсіка вядома чытачу беларускаё мастацкаё літаратуры. У 1925 г. вышла ў «Кніжніцы Маладняка» невялічкая кніжка Хурсіка «Першы паўстанак», у якой былі зьмешчаны два ягоных апавяданьні. З таго-ж часу Хурсік даволі часта друкуецца ў «Маладняку», аповесць яго «Францішак Скарына» выдрукавана была ў першым альманасе Полацкаё філіі БелАППУ «Надзвіжынне» (1926 г.).

У першай кніжцы Хурсіка зварачвала на сябе ўвагу апавяданьне «Адам Залес»—апавяданьне, якое ставіла праблему «лішняга чалавека», пры чым аўтар залішне опэраваў псыхолёгічным аналізам. «Францішак Скарына»—апо-

весьць, якая брала за тэму «дела давно минувших дней». Аўтар даволі ўдала ўлікнуў тут залішняга захапленьня тэмай, абмінуў склізкія месцы гістарызму, здолеў даць належную афарбоўку фактам, вытрымаўшы і колэрыт эпохі. Але тэматыка і творчая накіраванасьць Хурсіка на першым паўстанку ягонаё творчасьці ўсё-ж прымушала задумвацца над далейшымі шляхамі.

Аднак, Хурсік пакінуў шлях лішняй, хісткай тэматыкі. Ён выпаў на шлях прасты, абраў за тэмы сабе жывыя, надзёныя, якія хвалююць працоўных—пытаньні. Хурсік пачаў паказваць ня лішніх людзей, а людзей, якія прагнуць да лепшага, светлага будучага, ідуць да яго, ня глядзячы на цяжкасьці і перашкоды, «шляхамі навалініц». Паэзаўляецца Хурсік і залішняга псыхолёгізму.

Паказальным для абранага Хурсікам шляху зьяўляецца і тое, што выдаючы рэцэнзуючы зборнік, ён не зьмясьціў у яго абодва творы, якія мы згадвалі вышэй, у той час, як адно з апавяданьняў першага зборніку—«Вырвалася» ўваходзіць у «Шляхамі навальніц» (яно тут да месца). Аўтар рабіў гэта сьвядома, унікаючы дысананс, адкідаючы шуканьні першага цаўстанку творчага свайго шляху.

У зборнік «Шляхамі навальніц» уваходзіць 7 апавяданьняў, якія закранаюць розныя бакі ўсё аднае-ж тэмы—змаганьня з пугамі старога, барацьбы за лепшае будучае. Сын кулака ірве з бацькам, паступае добраахвотна ў Чырваную армію, праходзіць і другі іспыт—каханка выходзіць за другога, за багатага. Ён сваёй бацькаўшчынай лічыць Чырваную армію, больш для яго няма радні («Зьмітрак»).

У апавяданьні «Барвяныя бляскі» аўтар падае малюнак экспропрыяцыі панскага маёнтку вакольным бядняцтвам у дні рэвалюцыі. Падпаліўшы будынкі, сяляне гавораць: «Хай гарыць. Хай ачыпчаецца ад бруду, ад нечысьці ўсялякае родная занядбаная зямля». У гэтых словы аўтар укладае глыбокі сэнс падзей, калі полымем ішлі каштоўнасьці, якія адным сваім відам абуралі, нагадвалі эксплёататараў, існасьць скінутага ладу. У гэтых словах сэнс таго, што многім «халоднакроўным» выдавалася за барбарства, за бязглузьдэе.

Да «Барвяных бляскаў» па тэме свайго блізка і апавяданьне «З першым маем» (здыскі легіянераў над вясцоўцамі). У адным пляне з «Зьмітраком»—апавяданьні «Пільнікі» (сын пакідае бацьку, які падушаў пад уплыў мэчыхі, ідзе

працаваць на пільню, пры чым яму прыходзіцца паспытаць смак эксплёатацыі ўласніка пільні), «Вырвалася» (дзяўчына ўступае ў камсамол, адзе вучыцца ўпотаіку ад бацькі, які хоча яе выдаць за кулацкага сынка). Змаганьне беднаты з кулацтвам бачым мы ў апавяданьні «Янка з Падлесся», існасьць кулацкіх хітрыкаў выпрываецца ў апавяданьні «Зарабіў».

Шляхамі навальніц, шляхамі барацьбы з старым і яго прадстаўнікамі, што захаваліся ў сучасным, распластаючы грамаду і нават сем'і—праходзіць гэроі Хурсіка. І Хурсік здолеў праўдзіва, пераканаўча паказаць барацьбу і перамогі сваіх гэрояў, асаблівай дасканаласьці дасягнуўшы ў творы «Пільнікі».

Хурсік—яскравы прадстаўнік рэалістычнага стылю ў нашай літаратуры, тэй пльні БелАППу, якая найбольш пасяляхова ідзе па шляху стварэньня стылю дыялектыка-матэрыялістычнага—стылю пролетарскае літаратуры.

Мова Хурсікава жывая, сакавітая, багатая вобразнасьцю свежай і ўражальнай. Асаблівага мастацтва і выразнасьці набываюць у Хурсіка прыродапісальныя малюнкi. Яны паказваюць гострую і чулую назіральнасьць пісьменьніка. Жыва падае Хурсік дыялёгі сваіх гэрояў, у іх нісколькі не адчуваецца нацягнутасьці, кніжнасьці: яны нібы запісаны з жыцьця.

Вельмі шкада, што зборнік Хурсіка затрымаўся выхадам: актуальнасьць тэм, закранутых у апавяданьнях зборніка, губляе паступова сваю гастрату, а між тым творы Хурсіка значна лепшыя за многія з тых, што закранаюць падобныя-ж тэмы, і выдаць якія БДВ паклапаціўся раней.

Хв. Шынклер.

НАД ЧЫМ ПРАЦУЮЦЬ БелАПП'аўцы.

◆ **Алесь Гародня** друкуе ў БДЗВ аповесць «Варта на Рэйне». Яго аповесць «На крэсах» выходзіць у сэр'і «Мастацкае слова—масам».

◆ **Алесь Звонак** здаў у БДэВ асобным выданьнем поэму «Каршун». Поэма выходзіць да 10-й гадавіны вызвалення Беларусі ад белалаякаў. Зараз ён напісаў новую поэму, якая мае друкавацца ў «Польмі».

◆ **Юлі Таўбін** здаў БДЗВ кніжку «Тры поэмы», якая выходзіць у сэр'і «Мастацкае слова—масам». Друкуецца яго кніга вершаў «Агні». Зараз ён апрацоўвае для асобнага выданьня пераклад вершаванай камедыі Безыменскага «Выстрел» і рыхтуе зборнік поэзіі пад назваю «Мая другая кніга».

◆ **Мік. Хведаровіч** рыхтуе да друку кнігу вершаў «Тэмпы-контрасты».

◆ **Валеры Маракоў** апрацоўвае поэму «Зямля бунтуе». Друкуецца яго кніжка вершаў «Вяршыні жаданняў».

◆ **Платон Галавач** піша новую аповесць пад назваю «Спалох на загонах». Аповесць мае друкавацца ў час. «Маладняк».

◆ **Андрэй Александровіч** працуе над поэмаю «Беларусь навыварат» і апрацоўвае для выданьня асобнаю кнігаю вершаваны роман «Нараджэнне чалавека».

Вышла з друку асобным выданьнем яго поэма «Цені на сонцы». Друкуецца зборнік вершаў: «Устаноўка» (у сэр'і «Мастацкае слова—масам») і «Гудзі» (у сэр'і «Бібліятэка школьніка»).

◆ **Рыгор Мурашка** працуе над двума бытавымі апавяданьнямі.

◆ **Васіль Каваль** піша аповесць «Пасынкі» і працуе над нарысамі пра калектывізацыю.

◆ **Ізраіль Плаўнік** працуе над поэмаю «Шлёма».

◆ **Зьм. Астапенка** друкуе ў БДэВ некалькі дзіцячых кніжак.

◆ Вышла з друку новая кніга Міхася Лынькова: «Андрэй Лятун». Друкуецца асобным выданьнем яго аповесць «Апошні Зьверыдавец».

◆ **Я. Скрыган** рыхтуе да друку новую кнігу апавяданняў.

◆ **М. Багун** працуе над вялікаю аповесцю.

◆ **А. Траецкі** рыхтуе для асобнага выданьня аповесць «Старасельшчына».

◆ 15-та мая г. г. споўнілася пяць гадоў існаваньня Мсьціслаўскай студыі БелАПП'у. Студыя заснавалася ў 1925 годзе, мае за сабою пяць гадоў упартай і плённай творчай працы.

◆ Друкуецца зборнік вершаў **А. Куляшова** «Росквіт Зямлі». Зараз Куляшоў апрацоўвае поэму «Пагромь».

У ІНШЫХ АБ'ЯДНАНЬНЯХ.

◆ **Язеп Пушча** друкуе ў БДЗВ кніжку пад назваю «Мой маніфэст».

◆ **Зьм. Бядуля** піша аповесць «Плылі дні», якая друкуецца ў часопісе «Узвышша».

◆ **Міх. Чарот** працуе над сцэнарыем для Белдзяржкіно «Агні на балоне».

◆ Вышла з друку кніга вершаў **Яні Купалы** пад назваю «1918—1928». Друкуецца яго кніжка «Песьня-байка».

КУЛЬТУРНАЯ ХРОНІКА РСФСР.

◆ 5 мая ў ДOME Герцэна адчынена выстаўка «Пісателі і сацыялістычнае строітельство». Выстаўка зьяўляецца першай спробай падеумаваць працу савецкіх пісьменьнікаў ува ўсіх галінах будаўніцтва СССР.

Матар'ял выстаўкі падзелены на шэраг аддзелаў, якія канцэнтруюць увагу на наведвальнікаў на пэўных відах і галінах пісьменьніцкай працы на соцыялістычным фронце.

Саўгасы і колгасы, новая вёска, Донбас, Турксіб, Днепрабуд, Волхаўбуд, Бакинскі нафтавы раён і г. д. вылучаны ў спецыяльныя экспазыцыйныя комплексы.

Працы пісьменьнікаў—Дзямяна Беднага, Максіма Горкага, Ул. Малкоўскага, Сяргея Трэціякова, як і іншых, вылучаны ў асобныя групы.

Спецыяльнае месца адведзена працам пісьменьнікаў у галіне стварэння зялёнага гораду.

Да ўдзелу на выстаўцы запрошаны шэраг мастакоў і моладзь з ОМАХР, якія далі зарысоўкі тых месц.

◆ 10 мая споўнілася 7 год з дня забойства тав. В. Вароўскага. Вацлаў Вацлававіч Вароўскі—адзін з буйнейшых і найбольш выдатных марксысцкіх публіцыстаў і літаратурных крытыкаў. Самымі каштоўнымі і значнымі працамі тав. В. Вароўскага зьяўляюцца «К истории марксизма в России», «Русская интеллигенция и русская литература» і «Литературные очерки». Шырокая і плённая дзейнасць В. Вароўскага—стойкага більшавіка, выдатнага палітыка, глыбокага і таленавітага літаратурнага крытыка—была спынена стрэлам белавардзейца 10 мая 1923 года.

** Акадэмія Навук дала матчынасць ленинградскім пісьменьнікам прыняць удзел у навуковых экспедыцыях. Для ўдзелу ў іх Леннадзел ФОСП вылучае спецыяльную пісьменьніцкую брыгаду.

** Цэнтральная камісія па правядзенню «Тыдню беларускага мастацтва і літаратуры» ў Маскве ўстанавіла «тыдзень» з 6-га па 13-е лістапада г.г.

Прыезд 80 беларускіх пісьменьнікаў, артыстаў і мастакоў у Маскву будзе прыстакаваны да 13-й гадавіны Кастрычнікавай Рэвалюцыі.

Да прыезду беларускіх пісьменьнікаў будзе выпушчана выдавецтвам «Фэдарацыя» брошура ў 10 друкаваных аркушаў на расійскай мове, прысьвечаная беларускай літаратуры і творчасці беларускіх пісьменьнікаў.

Цэнтрвыдавецтва мяржуе выпусціць асобную брошуру пра сучасную беларускую літаратуру.

Таксама будзе арганізавана ў Комуністычнай Акадэміі выстаўка творчасці беларускіх пісьменьнікаў, а ў клобе ФОСП—выстаўка працы літараганізацый БССР.

Абрана камісія, у складзе 28 чалавек, па правядзенні «тыдню беларускага мастацтва і літаратуры» на чале з т. Ф. Я. Комам.

** 26 мая адбыўся папыраны сэкратарыят ВОАППу, які заслухаў: палітычную справаздачу сэкратарыяту (В. Сутырын), даклад дэлегацыі РАПП, даклад ВУСП, інфармацыю сэкратарыяту закарэакскай асоцыяцыі, пытаньне аб уваходзе ўкраінскай арганізацыі «Молодняк» у ВОАПП, аб абранні часовай дэлегацыі ў міжнароднае бюро рэвалюцыйнай літаратуры.

** Праўленне Дзяржвыдавецтва ўхваліла асыгнаваць з фонду пачынаючых пісьменьнікаў 10000 рублёў на арганізацыю дому-комуны пролетарскіх пісьменьнікаў «Кузьніцы».

УКРАЇНСКАЯ КУЛЬТУРНАЯ ХРОНІКА.

** У вэ-ве «Український Робітник» з сэр'і «Для малапісьменных» рыхтуецца 7 зніжкаў з прыгожага пісьменства, кошт у 3-5 кашеек. Акрамя таго, у гэту сэр'ю ўваходзяць таксама і зніжкі пра kolekтывізацыю.

** Каб азнаёміць насельніцтва з навінкамі літаратуры, выдавецтва «Пролетарій» устанавіла выстаўкі рознай літаратуры па політкампаніях.

Видавецтва прыступіла таксама да выдання кашэечнай сэр'іі кніжак. Кніжкі напісаны популярнаю моваю па найгалоўнейшых палітычных пытаньнях.

Па пляну выдавецтва «Пролетарый» мела выдаць у 1929-30 годзе 40 млн. экзэмпляраў гэтых кніжак, за першы квартал выдадзена 12½ млн. экзэмпляраў.

** У дзяржаўным выдавецтве Украіны вышлі наступныя літаратурныя навінкі: Копыленка, О.—Визволення—аповесці; Колеснічанка М.—Апавяданьні; Кузьміч В.—«Крыла»—аповесць; Куніш П.—Творы т. I; Ле І.—«Юхім Кудря»—выд. III, Мікітанка І.—«Вуркачань»—апавяданьні, выд. III; Яковенка Г.—«Три элементи»—аповесць; Яравы В.—«За землю»—масавае мастацкае сэр'іі і «У павуцінці»—апавяданьні з клясавай барацьбы на вёсцы; Джованьолі—«Спартак»—Перекл. Люхор; Дуброўскі В.—«Гісторычна-культурні заповіднікі па памятки Украіны»; Стісарэнка О.—«Непереможні сілы»—выбраныя апавяданьні; Беляеў А.—«Чалавек Амфібія»—навукова-фантастычны роман. Перекл. з расійскай Воўчык; Фадзееў А.—«Розгром». Перекл. з расійскага П. Даўгапол, выд. II; «Західня Украіна». Літаратурна-грамадзкі альманах. Зборнік другі. Пад рэдакт. В. Атамашко, Д. Загула, Д. Рудзкі.

** Выдавецтва «Маса» падрыхтавала і здадо ў друк «Анталогію ўкраінскай поэзіі», якая ахоплівае ўкраінскую поэзію з часоў Ів. Каліярэўскага да нашых дзён.

Анталогія складаецца з 3-х тамоў. Першы том выходзіць з друку. У Анталогіі будуць пададзеныя партрэты поэтаў, якія спецыяльна для гэтага выдання зрабіў мастак В. Крычэўскі.

** Да шэўчанкаўскіх дзён навукова-дасьледчы інстытут ім. Шэўчанка адкрыў у Харкаве спецыяльную выстаўку. На выстаўцы багата экспанатаў пра жыцьцё і творчасць Шэўчанкі.

** Антоненка-Давыдовіч скончыў першы том роману «Січ-маті». Урыўкі з гэтага роману надрукаваны ў першым і другім нумары часопісі «Життя й Рэволюція».

** 6 мая ў Харкаве адбыўся пяты зьезд усеўкраінскага саюзу пролетарска-сялянскіх пісьменьнікаў «Плуг». На зьездзе былі даклады: палітычны даклад культурнага дзелу ЦК КП(б)У, даклад прадстаўніка Наркомзему ЎССР.—пра соцыялістычную рэканструкцыю сельскай гаспадаркі, даклад прадстаўніка ВОКП, шэраг дакладаў аб літаратурнай творчасці «Плужок». Зьезду з'облены справаздачы ЦК «Плуга», рэвізійнай камісіі, нямецкай сэкцыі «Плуга» і рэдкалегіі часопісі «Плуг». Зьездам зацьверджана новая плянформа, а таксама перабраны кіраўнічыя органы. У рабоце зьезду прымалі ўдзел прадстаўнікі літаранізацыі УССР і братаўскіх рэспублік, прадстаўнікі катун, колгасаў, саўгасаў партыйных, камсамольскіх, профэсійных і грамадзкіх арганізацыяў.

** Інстытут Тараса Шэўчанка адкрыў 20 мая ў Харкаве першую выстаўку памяці вядомага ўкраінскага пісьменьніка Ів. Франка. У якасьці экспанатаў будуць прадстаўлены аўтографы, фота аўтографаў, партрэты, дакуманты, фотграфіі, корэктурны і інш. Выстаўку мяркуецца арганізаваць на ўзор шэўчанкаўскай выстаўкі мінулага году, якую наведала больш 10000 чалавек.

ЗАМЕЖНАЯ КУЛЬТУРНАЯ ХРОНІКА.

БАЎГАРЫЯ

Пасьля доўгага перапынку вышаў чарговы нумар Баўгарскай пролетарскай літаратурнай часопісі «Наковаля». Некалькі месяцаў часопісь была зачынена. Рэдактар Д. Палінаў і цяпер сядзіць у турме. Нумар прысьвечаны памяці Маякоўскага. У нумары некалькі артыкулаў, прысьвечаных Маякоўскаму. Пачала выходзіць новая літаратурная газета левага фронту «Ехо».

З выданах 13 нумароў літаратурнай газэты «Р. Л. Ф.» (Рабочы літаратурны фронт)—4 нумары сконфіскаваны, адзін арыштаван. У турме сядзіць ужо 3 рэдактары «Р.Л.Ф.».

— Баўгарскі саюз пісьменьнікаў перажывае распад. Днямі з саюзу вышля

25 даволі популярных пісьменьнікаў. Некаторыя мотывавалі свой выхад фашызцкай саюзу.

Пісьменьнік Рызор і рэдактар «Р.Л.Ф.» Ангел Тодараў працуюць за раз над перакладамі некаторых твораў Чарота, Александровіча, Я. Коласа, Я. Купалы з беларускай на баўгарскую мову. Пераклады будуць друкавацца ў «РЛФ» і «Наковаляня».

У № 8 «РЛФ» зьмешчан пераклад з беларускага вершу В. Гараўскага «Заява».

НЯМЕЧЧЫНА

«Эрых Вайнэрт гаворыць» — пад такой назвай вышаў зборнік вершаў вядомага нямецкага пролетарскага пісьменьніка Э. Вайнэрта. Зборнік вышаў у выдавецтве Міжрабпому ў Барліне.

Вышаў новым выданьнем роман нямецкага пролетпісьменьніка Курт Клебера: «Пасажыр 3-й класы». Роман перакладзены ўжо на шмат якіх мовах.

«Барыкады Руру» гэтакіх аўтара сконфіскаваны рэспубліканскім урадам Нямеччыны.

Выдавецтвам «Малік» у Барліне выдаюць ужо 16 тамоў твораў М. Горькага і 11 тамоў У. Сынклера.

У хуткім часе выйдзе з друку кніжка былога камандзіра Чырвонай арміі ў Савецкай Баварыі — Воленберга «Як чырвонаармеец перад Мюнхенам».

Выдадзена кніжка пад агульнай назвай «Вайна». У кніжцы зьмешчаны творы 48 аўтараў; сярод іх Рэмарк, Бэхэр, Брэхт, Екіш, Вайскопф, Белла Ілеш, А. Франс, Барбюс, Сынклер і інш.

«Заснаваўся саюз рэволюцыйных мастакоў Нямеччыны. Саюз мае ўжо філіі ў Эссэне, Кёнігсбэрге, Галле, Лейпцыгу, Замбургу, Барліне».

Саюз пролетарскіх рэволюцыйных пісьменьнікаў кожны тыдзень наладжвае вечары рабочай літаратуры.

БЭЛЬГІЯ

Утварыўся саюз пісьменьнікаў, які выдае сваю часопіс пад назваю «Prospection». Маніфэст Саюзу падпісалі Рэне

Бэрт, Марк Бэрнард, Жан Брэнта, Іозэф Бюгер, Б. Кор'елі, А. Габару, Эрнэст Жамін, Тарль Плісьньне, Жорж Фан-Штэенбэх, Андрэ Вольф.

Пісьменьнік Леон Бэргіэрс працуе за раз над аўтабіяграфічным творам «Выхад». Пісьменьнік здаў у друк зборнік сваіх аповяданьняў пад назвай: «Будаўніцтва». У кніжцы «Рэволюцыйная Сымфонія» зьмешчаны крытычныя артыкулы пісьменьніка і адчынены ліст да Жана Гуссэля.

Жан Гуссэль выдаў свой новы твор «Le Retour». Зараз Гуссэль працуе над новым творам «Бязьлікія» з часоў вайны.

Бэльгійскае Т-ва культурнай сувязі з СССР зьявілася ў ВМСувязі эспэрантыстаў з просьбай даслаць матар'ялы аб культурных і літаратурных навінах у БССР. Бюро Міжсувязі даслала патрэбныя матар'ялы.

ПАЎДНЁВАЯ СЛАВІЯ

У краіне каралеўска-фашысцкай дыктатуры Паўднёвай Славіі выходзіць ужо другі год літаратурная часопіс «Новая літаратура». Гэта адзіная часопіс, якую выдаюць пісьменьнікі левага фронту. Часопіс выходзіць пад рэдакцыйнай вядомых чужаземных пісьменьнікаў: А. Барбюса, М. Горькага, У. Сынклера, І. Бэхэра, Р. Ролана і інш.

Да гэтакіх часу ў часопісі было надрукавана шмат перакладаў з іннакраёвых літаратур. Некалькі нумароў было прысьвечана пролетарскай літаратуры розных краін, пры чым у часопісі былі зьмешчаны самыя цікавыя і характэрныя працы пролетарскіх пісьменьнікаў. Умовы выданьня часопісі не дазваляюць даць яскравы матар'ял аб савецкай літаратуры. Паліцыя забараняе друкаваць матар'ял аб СССР.

Шмат арыгінальных прац паўднёва-славянскіх пісьменьнікаў ня друкуецца ў часопісі па цэнзурных умовах. «Новая літаратура» зьяўляецца адзінай часопісцю, навакол якой групуецца пролетарскія пісьменьнікі.

У апошнія дні ў Паўднёвай Славіі адбыўся шэраг арыштаў пісьменьнікаў, мастакоў і артыстаў.

ЯПОНИЯ

У Токіо з сакавіка м-ца выходзіць часопіс «Пролетарская навука», якая мае сярод іншых аддзелаў літаратурны аддзел. У першых нумарох зьмешчаны артыкулы аб японскай пролетарскай літаратуры пасля 1926 г. і інш.

Удзяку Акіта выдаў зборнік сваіх новых п'ес «Штурм», некаторыя з іх ідуць у гэтым сезоне ў тэатры ім. Асанайя.

Пісьменнік Йосікі, якога завуць японскім Горкім, выпусціў нядаўна зборнік сваіх новэль і апавяданняў «Лісты да ўсіх». На гэты зборнік накладзен арышт. Прашло ўжо амаль два месяцы, а зборнік яшчэ знаходзіцца пад арыштам.

ФРАНЦЫЯ.

Левы французскі кіно-крытык Муцінак выдаў кніжку сваіх твораў: «Панорама кіно», дзе сабраў усё напісанае ў апошнія гады. Гэта кніжка з'яўляецца ўжо 3-цім зборам яго твораў. У кніжцы зьмешчаны рэцэнзіі на ўсе больш-менш вядомыя кіно-фільмы.

Міжнароднае сацыяльнае выдавецтва ў Парыжы выдае зборнік поэм 12 пісьменьнікаў. Зборнік носіць назву: «12». У зборніку будуць зьмешчаны творы Рэна, Аркос, Эгеспарс, Франсіс Андрэ, Марк, Бэрнар, Мосьен Буржуа, Поль Дэрмэ, Анры Гільбо, Агабарю, П. Нобармон, Марсэль Мартына, Л. Муцінак, Анзі, Пулей, Грыстан Рэмі, Віктар Барж, Шарль, Вайбдрак, П. Вайан-Куцор'е і г. д.

ПАДПІСВАЙЦЕСЯ НА 1930 Г.

НА ШТОМЕСЯЧНУЮ
ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКУЮ,
ГРАМАДЗКА - ПОЛІТЫЧНУЮ
ЧАСОПІСЬ

„МАЛАДНЯК“

8-мы ГОД ВЫДААНЬЯ

Орган Беларускай Асоцыяцыі Пролетарскіх Письменьнікаў

ПАТРАБУЙЦЕ

ва ўсіх кнігарнях
Белдзяржвыдавецтва,
у коопэрацыйных кра-
мах Белкоопсаюзу, ва
ўсіх газетных кіёсках

І ЧЫТАЙЦЕ

„МАЛАДНЯК“

Цана асобнага нумару
40 кап.

„МАЛАДНЯК“

зьяўляецца баявой часопісьсю ў барацьбе за пролетарскую літаратуру.

„МАЛАДНЯК“

на сваіх старонках будзе і надалей рашуча праводзіць цвёрдую пролетарскую лінію ў галіне літаратуры, рашуча змагацца са ўсялякімі хістаньнямі і ўхіламі, са шкоднымі тэндэнцыямі і варажымі праявамі ў літаратуры.

„МАЛАДНЯК“

у 1930 годзе дасьць сваім падпісчыкам лепшыя ўзоры пролетарскай літаратуры (романы, аповесці, апавяданьні, поэмы, вершы, драматычныя творы).

„МАЛАДНЯК“

у 1930 годзе зьмяшчае шэраг артыкулаў па пытаннях пролетарскага мастацтва і творчых дасягненьняў беларускай пролетарскай літаратуры, а таксама літаратуры братніх рэспублік.

„МАЛАДНЯК“

будзе даваць аддзел сатыры і гумару (шаржы, пароды, літаратурныя гумарэскі і фэльетоны).

У „МАЛАДНЯКУ“

будзе давацца багаты аддзел бібліяграфіі і хронікі культурнага жыцьця як БССР, гэтак і іншых рэспублік

У ЧАСОПІСІ БЯРУЦЬ УДЗЕЛ ЛЕПШЫЯ СІЛЫ ПРОЛЕТАРСКОЙ ЛІТАРАТУРЫ І МАРКСЫЦКАЙ КРЫТЫКІ

У 1930 ГОДЗЕ Ў СКЛАД СУПРАЦОЎНІКАЎ УВАХОДЗЯЦЬ:

Александровіч А., Аляхновіч М., Астапенка З., Аршанскі Б., Бандарына З., Барашка І., Баранаў С., Вобрык Я., Вроўка П., Будзіўскі С., Бузук П. проф., Бухаркін У., Бядуля З., Выкапец М. (Харкаў), Бяндэ Л., Вазьрыны Я., Вансёўскі, Вечар А., Васілевіч Я., Васілеўскі Д., Вішнеўская П., Галявач П., Гародня А., Гарэцкі М., Гаўрук Ю., Губарэвіч К., Гурло А., Гурскі І., Дувец, Друскоўскі, Дыла Я., Ефімаў П. проф. (Смаленск), Жылуновіч З. (Ц. Гартны), Замбржыцкі С., Зьвонак Ал., Івашын Я., Ігнатоўскі Ўс. проф., Каваль В., Канакоцін О., Карак Ул. (Харкаў), Касцяровіч М., Коваленко В. (Кіёў), Колас Я., Булік І. (Харкаў), Купала Я., Кучар Ал., Ліманюўскі Я., Ліхадзёўскі С., Лынькоў М., Лявонны Ю., Мазуркевіч Я., Маракоў В., Масенко Т. (Харкаў), Мікітэнка І. (Харкаў), Мікуцін Б., Моркаўка А., Мурашка Р., Некрашэвіч Ал., Нікановіч М., Нёманскі Я., Плаўнік І., Пракунас А. Бр. (Масква), Прыбыткоўскі Ў., Пфляўмбаўм Е., Салагуб А., Селіванаўскі А. (Масква), Скрыган (Відук Я.), Сутырын В. (Масква), Сташэўскі В., Сянькевіч А., Сякерская Я., Таўбін Ю., Траецкі А., Туміловіч Я., Усёнка П. (Харкаў), Фамін С., Хадька Ул., Хадкевіч Т., Харык І., Хведаровіч М., Хурсік С., Чарот М., Чарвякоў Ал., Шусткевіч С., Шчкакаціхін М. ды інш.

Кожная партыйная і комсамольская ячэйка, клябная бібліятэка, чырвоны куток фабрыкі і заводу, народом, хата-чытальня, школа, літгурток — павінны вылісаць часопісь „МАЛАДНЯК“.

Рабочы, селянін, настаўнік, студэнт, кожны, хто цікавіцца пытаннямі літаратуры і мастацтва, вылісвайце і чытайце часопісь „МАЛАДНЯК“.

У 1930 годзе часопісь будзе выходзіць рэгулярна кожны месяц на 10 аркушах.

Падпіску можна пасылаць у Выд-ва „Чырвоная Зьмена“ па адрасу: Менск, Комсамольская, 25, альбо непасрэдна на адрас рэдакцыі: Менск, Савецкая, 68, „Дом письменніка“, рэдакцыі „Маладняк“ — тэл. № 877.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

на год	на 6 м.	на 3 м.	на 1 м.
3 руб.	1 р. 60 к.	90 кап.	30 кап.

Падпіска прымаецца: ва ўсіх паштовых аддзяленьнях, агенцтвах, ва ўсіх кнігарнях Белдзяржвыдавецтва, усімі аддзяленьнямі „Правда“ і спецыяльнымі ўпаўнаважан. Выд. „Чырвоная Зьмена“.

БЕЛДЗЯРЖВЫДАВЕЦТВА

ЧЫРВОНАЯ 24 нумары на год

24 нумары на год **БЕЛАРУСЬ**

Ілюстраваная двухтыднёвая часопісь Адказны рэдактар Міхась Чарот

Адрас рэдакцыі: Менск, Савецкая, 79

„ЧЫРВОНАЯ БЕЛАРУСЬ“ высвятляе ў мастацкім слове і багатай ілюстрацыі рост і разьвіццё соцыялістычнага будаўніцтва БССР і ўсяго Савецкага Саюзу, рэканструкцыю народнае гаспадаркі, поспехі індустрыялізацыі і калектывізацыі сельскай гаспадаркі, шляхі культурнае рэвалюцыі.

„ЧЫРВОНАЯ БЕЛАРУСЬ“ знаёміць чытача з рэвалюцыйнымі падзеямі ўсяго сьвету, а таксама і з важнейшымі зьявішчамі сусьветнай эканомікі і культуры.

„ЧЫРВОНАЯ БЕЛАРУСЬ“ зьмяшчае: апавяданьні, вершы, нарысы, падарожжы, фэльетоны, артыкулы з політычнага, эканамічнага, культурнага і мастацкага жыцьця, мастацкія навінкі, ілюстрацыі, рэпродукцыі карцін выдатнейшых мастакоў, а таксама гуморэскі, пароды, старонкі сатыры і гумару з адпаведнымі шаржамі і карыкатурамі.

„ЧЫРВОНАЯ БЕЛАРУСЬ“ адлюстроўвае ўсё бягучае жыцьцё мастацтва як савецкага, так і сусьветнага, найбольш буйныя зьявішчы літаратуры, тэатру і кіно.

ПАДПІСНАЯ ЦАНА на 1930 год

На 1 год . . . 3 руб. —
На паўгода . 1 руб 50 кап.
На 3 мес. . . — 75 кап.

Цана асобнага нумару 15 кап.

ПАДПІСКУ ПРЫМАЮЦЬ:

Бюро падпіскі БДВ (Менск, Ленінская, 19), Цэнтральная кнігарня БДВ, усе акруговыя аддзяленьні БДВ, кнігарні ЦРК, кіёскі контрагентства друку, Беларускае газэтнае бюро, усе паштовыя аддзяленьні, усе лістаносцы як у гарадох, так і ў вёсках і асобы, якія маюць пасьведчаньні.

Часопісь „ЧЫРВОНАЯ БЕЛАРУСЬ“ прадаецца ўва ўсіх кнігарнях БДВ, ЦРК, кіёсках контрагентства друку і выдав. „Правда“, чыгуначных кіёсках, паштовых кіёсках і ўсім гэтэтаносцамі ува ўсіх гарадох і мястэчках БССР.

ЦАНА

40

КАП.

СКЛАД ВИДАЊНЯ
М Е Н С К.
КОМСАМОЛЬСКАЯ, 25
„ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“